

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2018. 05. szám

TANDORI DEZSŐ: ...szellős „ottlikológia...”

KALÁSZ MÁRTON, SOÓKY LÁSZLÓ, LACKFI JÁNOS versei

TÓBIÁS KRISZTIÁN: Mindennapi lábbelinkről (*szülőföldem*)

WEHNER TIBOR: Tapló 2. (*művészeti napló*)

SZEMES PÉTER, VILCSEK BÉLA, BÁNYAI TIBOR MÁRK kritikái

ROMVÁRI MÁRTON munkáival

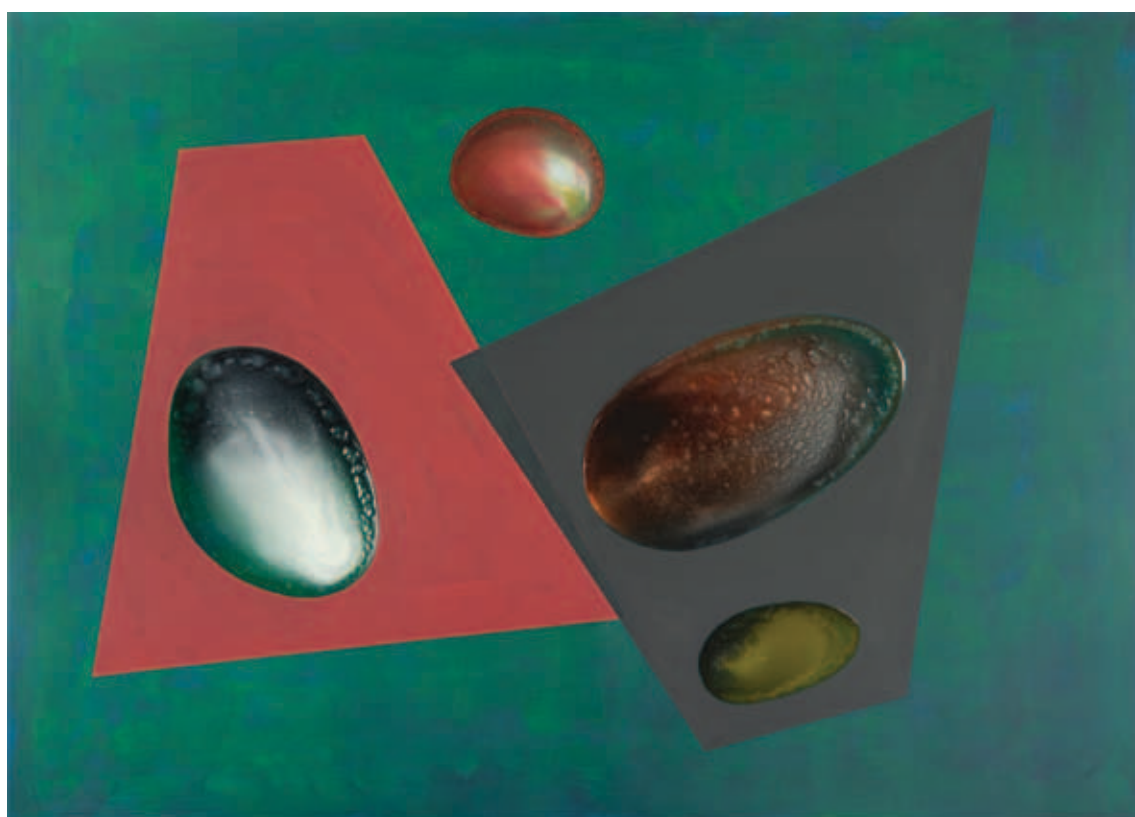
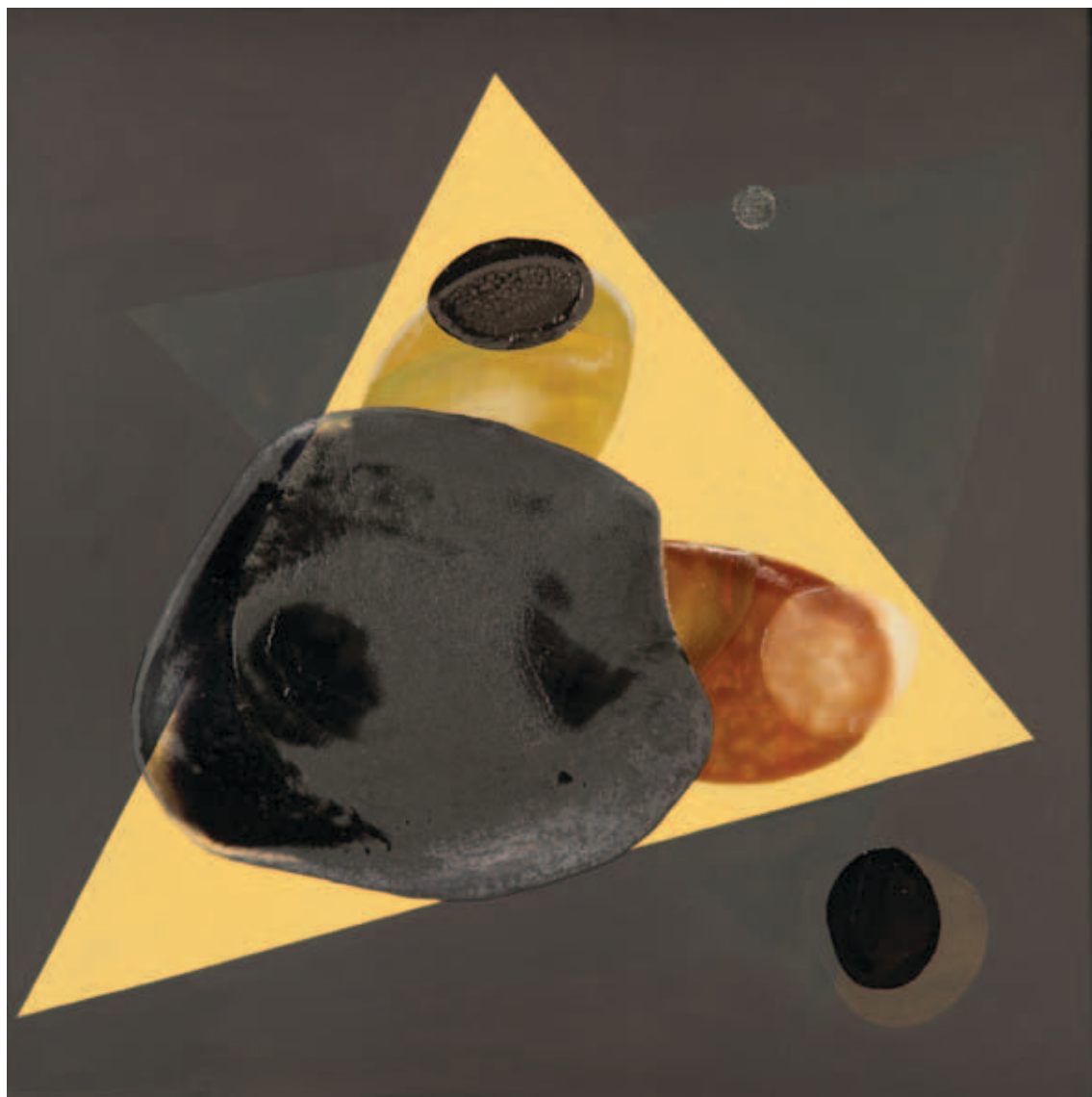
KORTÁRS 2018 05

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

TARTALOM

- 3** KALÁSZ MÁRTON: Helyszín – kép a falon; Könnyebb volna *(versek)*
- 4** SEBŐK LÁSZLÓ: Római lap – A kapuőr *(regényrészlet)*
- 16** SOÓKY LÁSZLÓ: Beszélgetés egy másik Sátánnal; Napforduló *(versek)*
- 18** MIRTSE ZSUZSA: Madárvonulás; Vadlovak a jégen *(kisprózák)*
- 22** LACKFI JÁNOS: Lét és nemlét között; Gondolatok a képtárban *(versek)*
- 26** BECSY ANDRÁS: Só; Szieszta *(versek)*
- 27** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle VIII.
- 30** CZIGÁNY GYÖRGY: Chaconne
- 33** TÓBIÁS KRISZTIÁN: Mindennapi lábbelinkről *(szülőföldem)*
- 41** NOVOTNY TIHAMÉR: Plazma állapotú sejt-univerzumok –
Romvári Márton művészetéről *(képzőművészet)*
- „Hallgatni arany” – pályázat**
- 44** ZELENA ANDRÁS: Veszteségkommunikáció az újmédia színterein *(III. helyezett)*
- 52** DOBOSY ILDIKÓ: Hallgatni arany – A befogadás művészete *(III. helyezett)*
-
- 67** TANDORI DEZSŐ: ...szellős „ottlikológia...” – Thimár Attila könyvéhez;
„Budának szemtanúja vagyok” *(esszé)*
- 76** WEHNER TIBOR: TAPLÓ 2. – Kíméletlen Művészeti Napló 2007–2016 *(részlet)*
- 88** OROSZ ISTVÁN: ΟΥΤΙΣ *(esszé)*
- 95** SZEMES PÉTER: Közös magány (Léka Géza: Árva ragyogás)
- 99** VILCSEK BÉLA: Önérték és értékmentés (Sipos Lajos: Modernitások, alkotók, párbeszéd; Berda József)
- 105** BALÁZS GÉZA: Vida Gábor / Egy dadogás története
- 107** BÁNYAI TIBOR MÁRK: Tolnai Ottó / Nem könnyű. Versek 2001–2017
- 108** STURM LÁSZLÓ: Nagy Imre / Várkonyi Nándor
- 110** MURZSA TÍMEA: Szávai Géza / A lábnyomok

E számunkat ROMVÁRI MÁRTON munkáival illusztráltuk.

A borítón: Cím nélkül 1–2., 2018.

Kortárs – Kritikaíró pályázat

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat *Kritikaíró pályázat*ot hirdet.

A pályázóknak a négy megadott kötet közül kettőről kell kritikát készíteni (egy verseskötet, egy prózaskötet).

Részletek a Kortárs Online-on:

<http://www.kortarsonline.hu/esemenyek/kritika-palyazat-2018.html>

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinitipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzóódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

A kortarsonline.hu Önnek szól!

Szeretnénk olyan aktualitásokat is eljuttatni olvasóinkhoz, melyekre egy havilapban nem mindig van lehetőség. Milyenek a legfrissebb bemutatók a moziban és a színházakban? Melyik koncertet vagy kiállítást ajánljuk?

Olvasson online felületeinken is interjúkat, elemzéseket, kritikákat!

Tartalmainkból:

Interjú Bíró-Balogh Tamással – a Radnóti-szövegkiadásokról;

Kritika az Ottlik-hagyományt feldolgozó tanulmánykötetről.

Látogasson el a www.kortarsonline.hu-ra, mentse el a kedvencek közé, és kövessen minket a Facebookon is, hogy mindig naprakész legyen!

www.kortarsonline.hu

KALÁSZ MÁRTON

Helyszín – kép a falon

KALÁSZ MÁRTON (1934) Budapest

Friedrick Bunsennak

Ülve, panaszként, néztem ma is kis szobánk e szembe falán –
kedves jó festőm, „de Hölderlined”, értésén, alku kis irónián,
ültünk ott messze városunk fényén – s kép, helyszínen,
„lelkes könyör, fény, bontva: agy”; nagy üvegkocka, mélyén ha pihen,
értelmezted – Fredrick, de érthessem, tornyon, szíven elégiák.
Lehet, mennénk, már mi nem, így együtt, e Tübingenen át –
élünk, Bunsen, s hol otthon? Én, lelke megfosztva – ki vitt,
elment, gyöngédség, szerelem, létünk: kép; kelt – ő, s mind e hit?
Elmém, ma üvegkockádból, H. volnék, emlékére, én, s ki lát,
mind reszketésen indulna, élhetné – könny, kedv: ideát –
ne tudnék, másként hallgatni, szólni se persze, reggelem
imént, törődött árny, kínvizsgázna, ki hitelen
él, vár: keserű létén tűrve vissza magát,
mindhez, panasz ma – kép: innen élned alkonyig át.

(Stuttgart)

Könnyebb volna

Könnyebb volna, arról se szólni, s hogy is éljek
most – napjaim ellen, alvatlan éjszakáim,
töredelmeim számoljak? Hogy régi éjek
kisegíthetnének; kedvek állig, vidult vitáin
tolt ifjú – visszabújni mersze imént ijedten
jelölt lényembe. Oly elárvult – érzés, mintha ketten,
csak mintha, mintha. Valljam, derült még
vált: pillanthass, éhen súgott jók, ékre eszmék,
indulni – aztán, hol két kar, önáltatásra.
Enyém, híven kell, titkon szánalmak, kedves, alázva
hímzett görcs a szó, kiknek, bennem is megkívtam
tisztá érzékhez, jutnánk végig, még magad mire szánd –
ez a lét magunktól, nem érvelem, gondja olykor, okkal minket: von el.
Hinnék, új lélek önvédelme – telnék, épp behajtv. Gond, ha jel.

SEBŐK LÁSZLÓ (1951) Budapest

SEBŐK LÁSZLÓ

Római lap – A kapuőr

(részlet)

Hörögve vette a levegőt. Testét lepedő takarta. Az ágya alá tett zacskóba gyűlt a vizelete, a mellkasából szívócsövön keresztül folyt le a vérsavó. Két napig zihált, hörgött, összevissza vert a szíve. Úgy mondják, megváltás volt számára a halál. Az egyik tiszta pillanatában hideg verítékben úszva azt kérdezte: Még élek?

A halott ember hat évvel a háború után született, pontosan öt évvel azelőtt, hogy kitört a forradalom. Hat évvel a születése előtt halt meg a nagybátyja, gyomorlővést kapott Bécs alatt. A mariazei kórházba vitték, ahol karmelita nővérek ápolták a sebesült katonákat. Az egyik nővér írta meg később a halott ember nagyszüleinek, hogy meghalt a fiuk. Sokat sírt, hogy még csak tizenhat éves. Azt kérdezte: Ugye, nem halok meg, ugye, még élek?

A halott embernek volt két nagynénje is, akik még a halott ember nagybátyjának születése előtt meghaltak. Irén kedden, Margit szerdán. Őket a spanyolnátha vitte el, miközben az apjuk egy szibériai hadifogolytáborban éppen flekktífusszal haldoklott, de ő csodával határos módon megmaradt. Pedig már felrakták a hullaszállító kordéra a mocskos, csupa szar, genny, vér és okádék holttestek közé. Földobták, mint egy darab fát, de amikor nyekkenve megérkezett a hullahalom tetejére, megszólalt: Még élek.

Ezt a történetet sokszor mesélte a halott ember nagyapja, s volt abban valami sorsszerű, hogy a halott ember is azt kérdezte, mielőtt meghalt volna: Még élek?

Még él.

Tudja, már azt hittem, hogy odaát vagyok. Ettől kicsit megijedtem.

Még ideát van, egyelőre. De fogy az ideje, ezért kezdje el.

Hol kezdjem? Csak azért kérdezem, mert nem tudható, hogy ez a történet mikor kezdődött. Persze valamikor elkezdődött, de hogy mikor és hogyan, arra nem emlékszem.

Mi az, amire emlékszik?

Az első internetes üzenetre, amit tőle kaptam.

Kitől?

Erről beszélek, erre vagyok kíváncsi én is, hogy ki küldte. Szombaton, szombat este érkezett az üzenetet.

Van jelentősége a szombatnak?

Persze hogy van, ha nincs szombat, nincs üzenet sem, amit csakis szombaton este kaphattam meg. Ugyanis minden vasárnap elutaztam ebből a városból egy másikba, ahol rendszeres elfoglaltságom volt hét közben: hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön és pénteken. De minden szombat hajnalban visszatértem ebbe a városba, hogy elvégezzem a ház körüli teendőket, gondozzam a kertet, kiszellőztessem a lakást, hogy ne dohosodjon be az ágynemű. No és abban a másik városban nem használtam számítógépet, se mobiltelefont. Ennek persze nem lett volna akadálya, de így szabadabbnak éreztem magamat. Már amennyire az ember szabad lehet egy ipari telephely éjszakai portáján. Itt, ebben a városban is csak esténként, pontosabban szombat este mentem fel a netre, akkor néztem meg az üzeneteimet. Nem mintha olyan sok érkezett volna ezekből, hetente legfeljebb egy-kettő, unatkozó ismerősöktől,

akik megírták nekem meg a fél világnak, hogy mi történt velük a legutóbbi üzenetváltásunk óta. Nem sok minden, ahogy velem sem, azon kívül, hogy mindennap öregebb lettem egy nappal. Nem áltattam magam azzal, amivel egy ismerősöm szokta doppingolni magát, hogy most kezdődött életem hátralévő része. Nem kezdődött semmi, hanem csak tartott, kicsit tovább, mint kellene, mint egy baromi unalmas film a moziban, aminek a jólnevelt ember ilendőségéből még a stáblistáját is megnézi. És mint említettem, egy szombat este megérkezett az a levél, amiről most szó lesz, amivel hosszú szünet után folytatódott egy régi történet, aminek az elejére nem is emlékszem. Lehet, hogy nem is volt eleje, ezek olyan megfoghatatlan dolgok: eleje, vége, közepe. Az e-mail első pillantásra olyan volt, mint az összes többi, amiket az ismerőseim küldözgettek, szerencsére nem túl gyakran. Ezt is egy ismerős küldte, egy közeli ismerős, akitől azonban nem vártam üzenetet.

Azt mondja, hogy portás volt abban a városban.

Igen, olyasmi. Egy teherportára voltam beosztva állandó éjszakásnak. Az érkező teherautókat kellett ki- és beléptetnem. Felírni a rendszámukat, ellenőrizni, hogy mit hoznak be, és mit visznek ki. Hogy ne lopjanak el semmit.

Mit lehet ellopni egy dögygárból?

Honnan tudja, hogy dögygár volt?

Maga mondta.

Tényleg? Erre nem emlékszem. Mikor beszéltem erről?

Régebben, amikor ide került. Szerepel az adatlapján is. De ne ezen rágódjon, inkább arra válaszoljon, hogy mit lehetett onnan lopni.

Hús- meg csontlisztet, gépeket. És dögöt. Döghúst, arra is volt igény. Hiszen az elhullott állatok húsa jól megfőzve, megsütve még ehető.

Evett belőle?

Hányingert kaptam a szagától.

Miért nem vállalt más munkát? Maga tanult ember.

Örültem ennek az állásnak, elég változatos volt. Olykor hetekig alig akadt dolgom, aztán ha valahol felütötte fejét a sertéspestis, alig győztem az adminisztrációt. A marhavágóról a vérszállítmány, a baromfifeldolgozóból a toll, a bél, ezek voltak az állandó fuvarok. Tökéletesen elégedett voltam ezzel az élettel.

De akkor történt valami.

Szombaton kinyitottam a számítógépet, és ott várt az üzenet: *ez egy levél. olvasd el...* Elolvastam és válaszoltam rá, de hiába próbálkoztam többször is, a válaszeletem nem jutott el a címzetthez. A hibaüzenet szerint a levelezőrendszer nem tudta kézbesíteni a küldeményt, de ennek okát nem részletezte: *ellenőrizze a címet, és próbálja elküldeni újra. Ha a kézbesítés továbbra is sikertelen, forduljon a rendszergazdához.*

Mi állt a levélben?

Látszólag ugyanolyan volt, mint a hozzá hasonló levelek, csak hogy ennek feladójaként K volt feltüntetve, aki már évekkorábban, vagyis jóval az üzenet elküldése előtt meghalt.

Nem úgy, mint maga. Kérdezgeti, hogy él-e még. Miért gondolja, hogy nem él?

Nincs rá bizonyíték, hogy élek.

Beszélget velem.

Nem ismerem magát. Sose láttam, és egyszer csak itt termett. Hallom a hangját, azt kérdi, hogy tudom-e, honnan jött a levél. Nos, az üzenet egy ismeretlen e-mail címről érkezett. Ez egészen biztos, ugyanis szóltam egy profi rendszergazdának, derítse fel, hogy ki lehet a feladó, de eredménytelenül zárult a kutatás. Azt mondta: talán egy zárt hálózat valamelyik komputeréről adták fel a levelet, és ez a hálózat a világhálóról nem mindenkinek érhető el.

Kérdezte, hogy nem kormányhivatalnok-e K, mert nekik is lehet saját, külön hálózatuk. K azonban soha nem volt kormányhivatalnok, és tudtommal a halála után sem lett az. Azt a sajnálatos ténytet, hogy K nincs az élők sorában, nem árultam el a rendszergazdának, mert valószínűleg azt feltételezte volna, hogy valaki szórakozik velem, és ez esetben az a kézenfekvő megoldás, hogy letiltom a levelezőrendszeren K e-mailjeit, és többé nem lesz gondom az üzeneteivel. Ehelyett a rendszergazda azt javasolta, hogy időről időre próbáljak meg kapcsolatba lépni a levél feladójával, mert lehetséges, hogy egyszer majd csak sikerül szót váltani vele. Meg kell találni a „kapuőrt”, magyarázta, hiszen valaki ha akar, tud üzenni „belülről”, amiből az következik, hogy a két rendszer között van egy kiépített, működő, de zárható alagút, amit a kapuőr felügyel. Kérdés persze, folytatta, hogy a kapuőr melyik oldalon áll. Ez azért fontos, mert ha a túloldalon, az önálló hálózatban van, akkor valamilyen módon a foglyai vagyunk, azt közöl velünk, amit akar, és akkor, amikor neki tetszik. Ha a mi oldalunkon található ez a digitális cerberus, akkor bizonyos értelemben ő is fogoly, csak azt közölheti velünk, ami így vagy úgy megérkezik hozzá. Ezen elgondolkodtam, hogy nekem mi a jobb, mi az előnyösebb, ha informatikai értelemben egyedül vagy a kapuőrrel együtt vagyok fogoly. Arra jutottam, az a jobb, ha csak egyedül vagyok fogoly, informatikai értelemben persze. Ez esetben a kapuőrrel történő párviadal részesének tekinthetem magam. Eddig érthető, amit mondok?

Kicsit homályos, de folytassa.

Azt már tisztáztuk, hogy a levél feladója, legalábbis látszólag, K. Persze nem ő küldte az üzenetet a túlvilágról, hanem valaki más, és feltehetően nem a túlvilágról. Mindazonáltal különös levél volt, ugyanis K utolsó éveinek többé-kevésbé pontos, de némiképpen elnagyolt leírását tartalmazta abból a nézőpontból, mintha valaki más – tehát nem K és nem én – végigjárta volna azokat a stációkat, amelyeken K az egészségi állapotának folyamatos romlásával életének utolsó pillanataig végigment.

A szóban forgó levelet kinyomtattam. Itt van nálam. Van belőle több példány különböző helyeken. Hogy legyen bizonyíték a létezésére, mert különben bárki azt mondhatná, hogy megtévelyodtam. De a papír, a papíron a betűk feketén-fehéren bizonyítják, hogy a levél létezik, és az íróját vagy a továbbítóját a rendszergazda szóhasználatával Kapuőrnek neveztem el.

•

Kapuőr: „Az ágya az ágyam. Innen ugyanazt látom, amit ő látott, mielőtt a betegség ráment volna a szemére: hanyatt fekvve láthatom az ablakon át a kerti fákat. Jobban mondva azok egy részét, a törzsük kétharmadát, mert a fák koronáját kitakarja a felső ablakkeret és a mennyezet közötti falszakasz. Látom még a szobabelsőt, nem az egészet, mert ahhoz fel kellene ülnöm, hogy körülnézzek, ő pedig az utolsó időkben már nem tudott felülni. De csak azért, hogy körülnézzek, nem ülök fel, takarékoskodom az erőmmel, épp elég nehéz feltápáskodnom, ha ki kell mennem vécére. Neki – K-nak – a felüléshez segítségre volt szüksége, de én ezt megoldom magam is. Az ápolóval ugyanolyan vastag kötelet kötöttem az ágy láb felőli támlájához, amilyen K ágya végénél is lógott, és ebbe kapaszkodva mintegy felcsörlőzőm magam ülő helyzetbe. Ha ez megtörténik, már csak arra kell ügyelnem, hogy megtartsam az egyensúlyomat, mert különben visszadőlök az ágyba, és kezdődhet minden előlről. Örök félelmem, hogy valaki bejön a szobámba (persze K szobájába), odalép az ágyhoz, amiben fekszem, és elviszi a kapaszkodós kötelemet. Hiába kiáltok rá: Mit csinál, maga szarházi?! – nem törődik velem. Szerencsére semmi ilyesmi nem történik, de azért nyomaszt a lehetősége. Visszatérő rém-

álmom, hogy az ápolóm – egy kövér, henteskötényes férfi – éppen csak annyit nyisszant le a kapaszkodós kötelemből, hogy a kezemmel már ne érjem el, ha fel akarok tápaszkodni. Hiába nyújtózom a kötél végéért, nem foghatom meg. Mindössze pár milliméteren múlik, s a kudarc annyira felzaklat, hogy heves szívdobogás ver fel az álmomból. Akkor aztán néhány mély sóhajtás után örömmel állapítom meg: a kötél kellőképpen hosszú ahhoz, hogy mindig elérjem, bárhogy fordulok is az ágyban. Van tehát kapaszkodóm.”

•

Ennyi? Ennek így semmi értelme. Valaki szórakozott magával.

Én is erre gondoltam. De ki tehetné, és miért? Vajon ki az, aki szinte minden részletre kiterjedően képes felidézni, hogy mi történt K-val a halála előtti pár esztendőben? És miért akarja elhitetni, hogy vele is ugyanaz történik, mint K-val, ráadásul abban a lakásban, ahol most én vagyok. Pontosabban: ahol akkor voltam, mert, ugye, most máshol vagyok.

Igen, egy kórház kórtermében. És még él, hiszen velem beszélget.

Beszélgetek valakivel, azt hiszem. De lehet hallucináció is. Magammal is szoktam társalogni, meg veszekedni is. Mi maga, orvos?

Olyasmi.

Úgy kérdezget, mint egy pszichológus.

Kíváncsi vagyok magára, meg a levéllel kapcsolatban arra, hogy honnan érkezett, ki küldte, miért küldte.

És ez miért fontos magának? Hiszen azt sem tudja, hogy ki vagyok. Elmenne, ha elküldeném?

Csak egy szavába kerül, és már itt sem vagyok.

Nem küldöm el.

Persze hogy nem küld el, hiszen velem beszélget, és ez bizonyítja, hogy él.

És ha valójában már *odaát* vagyok? Mivel magyarázza, hogy ebben a kórházban sehol nem látok egyetlen orvost, egyetlen ápolót sem?

Ha így gondolja, akár el is mehetek. Maga kérte, hogy beszélhessen velem.

Nem emlékszem rá.

Sok mindenre nem emlékszik, azért vagyok itt, hogy emlékezni segítsen. Hiszen nem akar úgy elmenni *odaát*, hogy ne tudná meg, miért is kapta azt az üzenetet.

Nos, utólag azt gondolom, hogy a levélíró minden bizonnyal figyelt engem és K-t: hogy miként élünk együtt a házban. Talán kamerákat, mikrofonokat rejtett el a lakásban, és ezekből a felvételekből dolgozott. Ez logikusnak tűnik, de nem tudom, mire megy ki a játék. Amikor sok év szünet után megérkeztem K-hoz, mert üzent értem, hogy szüksége van rám, feltűnt, hogy minden tükröt letakart a lakásban, hogy ne lássa magát megkopaszodni a kemoterápiától, ne lássa a fekélyekkel borított arcát, de mindez fölösleges volt, mert a betegsége előrehaladtával amúgy is csak foltokat látott, világosabbat, sötétebbet, aztán már csak sötétebbet, végül azt sem. Amikor közölte velem, hogy megvakult, nem sírt, nem esett kétségbe, csak megállapította, hogy nem lát, eltűntek a fények az életéből. Pedig a pályája kezdetén azokat szerette festeni, a lobogó tüzeket. A mennyszágból alábucskázó égő szárnyú angyalokat. Ezekkel a képeivel lett híres, a bukott, kitaszított, paráználkodó angyalaival. Aztán, ahogy múltak az évek, a festményeiből szép lassan kikoptak a színek, mintha megérezte volna, hogy mi vár rá. Utolsó korszakában bitumennel kente a vásznait, és a csillogó, sötét máz alól csak itt-ott sejlett föl egy-egy világosabb folt.

Miután megvakult, attól fogva mindenhova én vezettem a lakásban, vécére, fürdőszobába is. Megfogtam a karját, és jött velem. Amíg tudott, amíg bírta erő-

vel. Mert nemcsak a látása romlott el fokozatosan, az ereje is napról napra fogyott. Felülni még csak fel tudott az ágyban, de a végéig elsétálni már nem mert, félt, hogy útközben elesik és összerondítja magát. Én jó előre beszereztem egy műanyag ágytálat, arra gondolva, hogy azzal majd csak elboldogulok: betolom a feneke alá, ha szükség lesz rá, de ügyetlenek voltunk mind a ketten. Sokszor pisilt az edény mellé, ami őt is, engem is idegesített. Végül, belátva, hogy a dolog tarthatatlan, vettem egy szobavécét. Praktikus eszköz, csak ajánlani tudom mindenkinek. Letehető akár az ágy mellé is – mi így használtuk. Amikor K szólt, hogy dolga van, akkor ráemeltem az ülőkére. S miután végzett, megmostam, megtöröltem a fenekét, majd visszabillentettem az ágyba.

Ugye közel állt magához?

Mire gondol?

Hogy együtt éltek valamikor.

Ez igaz, sokáig együtt éltünk, majd évekig nem láttam. Valóban közel állt hozzám, és én is hozzá, ezért is hívott magához a halálára készülve. Két évvel a temetése után érkezett az a bizonyos szombat esti üzenet, ami alaposan felforgatta az életemet. Voltak olyan időszakaim, amikor minden más feladatnál fontosabbnak tartottam, hogy kiderítsem, mi igaz abból, amit a Kapuőr ír, és mi nem. Odamentem K ágyához, letérdeltem a padlóra, és úgy fordítottam a fejem, mintha az ágyában feküdnék. Feltérképeztem, hogy mit látok, s mit láthatott onnan a levélíró, aki meggyőződéseim szerint járt a lakásban. Láthatta például azt az öreg, de még működő számítógépet is az asztalon, amin a nekem címzett, hozzám intézett üzenetét olvastam.

Máskor meg szabályos dührohamot kaptam, és úgy döntöttem, a francba az egésszel. Kitöröltem a zaklatóm levelét, mert az volt, a zaklatóm, és elhátároztam, hogy többé nem törődöm vele, nem kapcsolom be a számítógépet. De nem voltam elég állhatatos, és megint ott állt előttem az idegesítő szöveg: *ez egy levél. olvasd el...*

Mindennap betűről betűre ugyanaz az üzenet érkezett, és én válaszoltam rá naponta többször, de a válaszlevelem sohasem jutott el a címzetthez. Hétvégeken már nem utaztam el a másik városba, ahol korábban, hét közben elfoglaltságom volt. Lemondtam az állásomról, megszakadt minden kapcsolatom a nagyvilággal, már azt hittem, megbolondulok, míg végül többheti hiábavaló próbálkozás után eszembe jutott, hogy mit kéne tennem. Sugallat volt, nem tudom, honnan, kitől jött. Éppen K lakását fényképeztem különböző nézőpontokból, amikor eszembe jutott: mi lenne, ha a képeket feltölteném a számítógépre, és elküldeném a Kapuőrnek? Megnyitottam az *ez egy levél. olvasd el...* kezdetű üzenetet, csatoltam hozzá a képet, rákattintottam a „válasz” jelre, és vártam. Nem érkezett hibaüzenet, a levél elment. Később rájöttem, hogy csak akkor jön létre kapcsolat a „túloldallal”, ha képpel együtt küldöm a válaszleveleimet, önmagában a szöveg minden esetben azzal a kitéttel érkezik vissza, hogy a megadott e-mail cím nem elérhető: *(ellenőrizze a címet, és próbálja elküldeni újra. Ha a kézbesítés továbbra is sikertelen, forduljon a rendszergazdához.)*

Az első sikeres válaszhoz még a *kapd be!* egyezményes képi jelét is csatoltam, és szinte ugyanabban a pillanatban megjelent a komputer monitorján: *kapd be!*, vagyis beszélgettünk. Mivel köztem és az ismeretlen között a számítógépes kapcsolatfelvétel K nevével történt, ezért számomra logikusnak tűnt, hogy a levélíró, bárki legyen is, érdekelhetik a K-val kapcsolatos információk. Felfedezésemről beszámoltam rendszergazda ismerősömnek, aki ismét megkérdezte, nem lehet-e, hogy valaki a bolondját járattja velem. Persze, ez elképzelhető – válaszoltam –, de az ismeretlen kilétére csak úgy jöhetek rá, ha folyamatos kapcsolatban maradok vele. Egyszer talán küld olyan üzenetet, ami leleplezi.

Mindenesetre elkezdtem fényképezni K lakását oly módon, hogy a kamera azt mutassa, amit akkor láthatnék, ha mint egykor K, ágyhoz lennék kötve, mozdulatlanságra ítélve. Nem emeltem ki semmit, az objektívvel nem közelítettem rá a lakás hangsúlyosabb, K életében fontos szerepet betöltő tárgyaira. Igyekeztem semleges nézelődő maradni. Megállapítottam, hogy az ágyhoz kötött nézőpontból a számítógép-képernyőn kívül láthatom a szomszéd szoba válaszfalához támaszkodó könyvespolcot, valamint egy másik ágyat, vagyis az én ágymat, ugyanis a halála előtti utolsó időkben egy szobában aludtam K-val. A „szobánkat” a nappaltól kétszárnyú, barna színű, tömör faajtó választja el. Ha az ajtó nyitva van, K ágyából a nappalin keresztül megpillanthatom a kertben díszlő három hatalmasra nőtt hortenziabokrot. A virágok feje az ágypárna magasaig nyúlik, mondhatni, bekandikálnak az üvegezett verandára, és alkalmasint szemezhetek K-val. Két vagy három hortenziabokor nem rossz társaság egy csendre vágyó haldoklónak. Viszont sehol sincsenek azok a fák, amelyeket az egyik üzenet említ. („Hanyatt fekvé látom az ablakon át a kerti fákat. Jobban mondva a törzsük kétharmadát, mert a fák koronáját kitakarja a felső ablakkeret és a mennyezet közötti falszakasz.”)

Vajon a levélíró más kertre gondolt? Egy másik házból, ahol sok-sok évvel korábban laktam K-val, valóban látható volt az udvar végében álló három jegenyefa.

És még valami: a korábbi üzenetben leírtak ellenére a valóságban nem volt kapaszkodó kötél K ágyához kötve. Pedig jó ötlet, segítette volna.

A kötélről jut eszembe – áttételesen többször voltam én is kapaszkodó K számára. És nemcsak az utolsó időkben, hanem korábban is. Eljött utánam a hegyekbe a nagynénémhez, persze tudta, hogy nem kellett volna, hiszen már várandós volt a gyerekünkkel, és nehezen mozgott. Bosszantott, hogy felelőtlen, de mégis jó érzéssel töltött el, amikor belém kapaszkodott, ha szélesebb árkot kellett átlépni a szőlőskertekhez vezető úton. A nap végén pedig, a fárasztó permetezés után mellém feküdt a borospince szénapadlásán. Jólesett érezni a teste melegét, állapotos hasának rugalmas feszességét.

Később kiderült, hogy nem a megerőltető hegyi túra miatt vetélt el, hanem a magzat betegedett meg és halt el a méhében. A spontán vetélés fenn, a szőlőhegyen érte, távol az országúttól. Találtam egy rozzant kerékpárt, azon toltam le a faluba, oda jött érte a mentő. Én is vele mentem a kórházba, félt, verítékezett, de különös módon mégis hideg volt mindene, keze, lába, homloka. A kórházban azonnal betolták a műtőbe, a folyosón vártam rá, míg nem végeztek vele. Amikor átvitték a kórterembe, aludt. Egyetlen lepedő volt rajta. A vérvesztéségtől sápadt arcát öregnek láttam, pedig húszévesen hibátlan volt a bőre. Mégis nagyon öregnek tűnt: az ajka lefittyedt, a szeme alatt sötét karikák. Utólag visszagondolva olyan lehetett, mint az utolsó időkben, amikor esténként rettenetes köhögések után végre elaludt, és én – miközben eloltottam az olvasólámpát az éjjeliszekrényén – közelről láttam pergamenszerű bőrének finom erezetét.

Miután kiengedték a kórházból, K két hétig a nagynéném házában lábadozott. Az utca felőli szobában aludtunk egy duplaágyon, a fejünk fölött a falon Bűnbánó Magdolnát ábrázoló olajnyomat függött barokkos képkeretben, s a képkerethez fénykép volt tűzve. A nagynéném családtagjai mosolyogtak rám a megsárgult fotópapírról egy cséplőgép mellől. A fénykép aratás idején készült, valamikor a huszadik század harmincas éveiben. Az olajnyomatos Bűnbánó Magdolna pedig ebben a házban arra utalt, hogy a nagynéném megesett nő volt. Tizenhat éves korában gyereket szült a szomszéd fiútól, de a baba alig pár hét után meghalt tüdőgyulladásban. Nagynénémet végül egy santa öreglegény, egy uradalmi gépészkovács vette el, aki jól ismerte felesége bűnét, s hogy véletlenül se menjen feledésbe, a Bűnbánó Magdolna-olajnyomatot

a duplaágyuk fölé tette. E glóriás szent asszony figyelő tekintete vigyázta azt az éjszakát is, amikor az unokabátyám készült szapora nyögések, heves zihálások közepette.

Mi is használtuk azt az ágyat, de nekünk többé nem lett még elvetélt gyerekünk sem. Kerékpáron is már csak egyszer vittem K-t. Amikor a temetkezési vállalatától elhoztam a hamvait tartalmazó urnát, amit betettem egy sporttáskába, a táskát a kerékpár csomagtartójába, és így vittem őt haza. Ott volt mögöttem a csomagtartóban. Ez volt kettőnk utolsó közös útja. Azt akarta, hogy a háza kertjében, a hortenziák alá szórjam ki a hamvait. Így is tettem. Tavaszra mindent, ami a testéből megmaradt, felszívott a gondosan megásott kerti föld. Miközben K utolsó útján méléztam, újabb üzenet landolt a gépemen. De ekkor még nem sejtettem, hogy valaki a maga rafinált módján a bőrömrre utazik. Nem feltételeztem, hogy ennek az ismeretlennek annyira fontos lehetek, hogy a haláloamat akarja. Mert, ugye, most már mindketten látjuk, hogy itt elejétől fogva erről volt szó. Nem méreggel akartak eltenni láb alól, hanem öngyilkosságba, örületbe akartak kergetni. Ezért vagyok most itt. Néha megkérdezem magamtól, mi van akkor, ha elromlik a komputerem, vagy valaki ellopja, és soha nem kapom meg azt a bizonyos levelet. Hogyan alakul akkor az életem? De a levél megérkezett, majd sorra jöttek az üzenetek, amiket az a bizonyos Kapuőr írt, köztük volt az is, amiről rajtam és K-n kívül aligha tudhatt más.

•

Kapuőr: „Egy este megkérdezte tőlem K: Ugye, emlékszel a jósra Tiruszból? Az öreg beduinra, akit a lánya vagy az unokája kísért egy bűdös kecskével együtt mindennap a kikötőbe?” Csodálkoztam, mert K sosem volt se velem, se mással Tiruszban. Nem hajózott velem a tengeren. Honnan tud a jósról, aki a hamarosan bekövetkező istenscapásokról kántált a kikötő részeg tengerészeinek? „Jajgassatok, ti Tarszisz-hajók, mert elpusztul Tirusz, mert nincs ház, ahová jönni lehet. Hallgassatok és gyászoljatok, ti szigetlakók; Szidoni kereskedők, akik átszeltétek a tengert.”

•

Mintha egy bibliai történetet küldött volna magának.

Ésaiás próféta könyvéből idézett, kissé pontatlanul, és az üzenet stílusa K-val folytatott játékunkat idézte. Fiatal szerelmesként egymásnak küldött leveleinkben a napi beszámolók mellett egy kitalált történet fonalát gombolyítottuk oda-vissza. Leírtam valamit, amire válaszolt. Ezután megint én következtem, majd újból K. Nemrég a lakásában megtaláltam a levelekből néhányat, köszönhetően K híres gyűjtőszennvedélyének. Megőrzött minden apróságot, cukorkás zacskókat, fényképeket, ceruzacsonkokat, rengeteg levelet is kötegelve, téma, feladó szerint csoportosítva. Ott voltak az én leveleim is egy cipősskatulyában. Másoktól több levelet őrzött, mint tőlem, íróik többségét jól ismertem, és még utólag is féltékeny voltam rájuk, mert úgy éreztem, hogy K több figyelmet pazarolt rájuk, mint rám. A szóban forgó tiruszi üzenet azonban annak idején nem szerepelt a levelezésünkben, új dolog volt. Talán valaki mással is játszott a mi játékunkat. Nem tudhatom, keveset tudok arról, hogy kivel, hogyan élt. Én csupán a halála előtt három évvel kerültem ismét K közelébe. Látni szeretne – írta –, elbúcsúzna tőlem. Csodálkoztam, hiszen már kevés közünk volt egymáshoz. Szinte semmi. Szakításunk után egy ideig még hallottam róla, olvastam a kiállításairól szóló beszámolókat. Ezekből megtudhattam, hogy miként változik a stílusa. Valójában úgy, ahogyan életének buktatói követték egymást. Vetélése után pár évig még együtt éltünk, aztán elege

lett belőlem, és elköltözött. Nem emlékszem rá, ki hozta a hírt, hogy öngyilkos akart lenni. Turisták találták meg eszméletlen állapotban egy erdei ösvényen. Valaki ebben az állapotban még meg is erőszakolta. Amikor a kórházban magához tért, és megtudta, mi történt vele, egy üvegcsereppel felvágta az ereit. Kötéssel a csuklóján láttam viszont, rácsos ágyban feküdt, és furcsa félmosollyal azt mondta: Menj el, látni se bírlak.

Akkor tűntem fel újra az életében, amikor a tüzes angyalok helyett már köröket, pöttyöket, olykor határozatlan körvonalú foltokat festett nagyon kevés színnel. Mint egyik lelkes méltatója írta: „képeinek barokkos lobogása az idők folyamán józan, geometrikus formákba fagyott”. Rejtőzködő festő – így emlegették, mert sohasem jelent meg a kiállításain. Volt egy galéristája, aki nem árulta el senkinek, hogy hol lakik. Közös ismerőseink sem tudtak róla. Megszakított velük minden kapcsolatot. Új életet kezdett, de elfelejtette elégetni a régi leveleit, innen-onnan összegyűjtött fényképeit. Ezek ott maradtak szekrénye mélyén, és várták, hogy kiszabaduljanak. Őrzőjük elment, és én nem siettem tüzet rakni az udvaron, hogy kérése szerint olvasatlanul elégessem azokat.

Találtam a hagyatékában valami különös dolgot. Egy régi újság néhány megsárgult példányát. A bökkenő az volt, hogy az újság ilyen formában sohasem létezett, illetve mégis, hiszen a kezemben fogtam, Acta Diurna Urbis – Római Lap, ez állt az újság fejlécén. Nem kétséges, hogy készített egy „római lapot”. Ez neki nem okozott nehézséget, hiszen sok mindenhez értett, nemcsak festett, de könyveket is tervezett, linót metszett, megvolt a felszerelése egy újság elkészítéséhez is. A Római Lapban pedig – némiképp átírva – megtaláltam azokat az üzeneteket is, amelyek a már említett módon a számítógépemen landoltak. Ebből viszont az következik, hogy a levélíró is tud a Római Lapról. Sőt, előbb vehette kézbe, mint én. Mivel én három éve laktam K-val, és csak a halála után bukkantam rá az újságokra, az üzenetek küldőjének már legalább három évvel korábban látnia kellett ezeket, hacsak nem akkor kutatott a lapok után a lakásban, amikor én a napi bevásárlásokat intéztem, vagy gyógyszer íratni mentem az orvoshoz. Az egyébként nem derült ki pontosan, hogy ezek a Római Lapok a saját rendszerükön belül melyik évben „íródtak”, több jel utalt arra, hogy Marcus Aurelius uralkodása idején, de ez sem volt egyértelmű. Az a cikk, amit először elolvastam, már a késői császárok idejére jellemző. A cikket jegyző újságíró, bizonyos Chrestus ebben arról tudósít, hogy Lucius Fabius, egy Ostia környéki birtokos, kiszolgált légiós törvénybe szólított egy Demetrius nevű görög fogadóst. A történet szerint Lucius Fabiusnak, miután a római piacra hozatta szolgálival a földjén termelt zöldséget, és mindent jó áron eladott, kedve támadt egy kis szórakozásra. Szolgáit hazaküldte, ő pedig szobát vett ki Demetrius fogadójában, a Porta Capena közelében, ahol több éjjel-nappal nyitva tartó lupanária található afrikai kéj nőkkel.

„Szép őszi nap volt – olvasható a Római Lapban –, aranyló napsütés, az októberi hold első negyedében, s Demetrius, a fogadós a cselédeivel pörölt, mert szerinte nem takarítanak rendesen. Amikor a fogadós megpillantotta Lucius Fabiust, ráparancsolt a szolgákra, hogy dolgukra takarodjanak, vendégtől pedig, miután tisztelettel üdvözölte, azt tudakolta, mit enne, mit inná. Lucius citromos vizet kért, mert megszomjazott, aztán salátát, mézben sült kappant hozatott. Miután éhét elverte, szobát foglalt a vendéglőstől, lepakolta úti holmiját, s közölte, hogy fürdőbe megy, csak estére érkezik szálláshelyére, de nem egyedül, vendége is lesz. Azonban a fogadóból nem a fürdőbe sietett, pedig a közelben volt Titus és Trajanus fürdője is, hanem egy utcai színház felé vette az irányt. Utóbb azt állította: egy szóval sem említette a fogadósnak, hogy hova készül, de tény, hogy este egy fiatal színésszel érkezett szobájába, a vendéglőstől bort és édes kalácsot rendelt, majd magukra zárták az ajtót.

Reggelre eltűnt a színésziúcska, és vele együtt lába kelt Fabius pénzének, arany pecsétnyomó gyűrűjének is. A kárvallott szerint a fogadós dolga lett volna megvédeni tolvajától, hiszen a házában szállt meg, a lakhatásért a kialakított díjat megfizette, ezért ellentételezéseként joggal remélhette, hogy biztonságban tudhatja magát és javait.

Demetrius azzal védekezett, hogy semmiben sem vétkes, sőt, neki köszönhető, hogy most Lucius Fabiust nem vádolják rabszolgaszöktetéssel. Ugyanis a fiatal és feltűnően szép, arányos testű színésziút a szóban forgó színház tulajdonosa, Ariarius Szíriában vette, tőle semmi szín alatt meg nem vált volna. Lucius Fabius egy korábbi alkalommal vételi ajánlatot tett rá, de Ariarius visszautasította – állította Demetrius, s hozzátette: – Ariarius szerint Lucius Fabius azt ígérte a színésziútnak, hogy ha vele megy, egy év múlva felszabadítja a rabszolgaságából, és segíti visszatérését a szülőföldjére.

A praetor, miután mindkét felet meghallgatta, kijelölte az ügyben eljáró bírót egy köztisztviselőben álló halkereskedő, Marcellus személyében. Marcellus rögtön átlátta, hogy Ariarius vallomására is szükségük van a döntés meghozatalához, ezért üzent érte, hogy három nap múlva tegye szabaddá magát minden egyéb elfoglaltsága alól, s tanúként jelenjen meg a tárgyaláson. Addig is a színésziút a Carcerbe vitték.”

Eddig tartott a bírósági beszámoló, s kíváncsi voltam, hogy a későbbi lapszámokban folytatódik-e a képzeletbeli perről szóló tudósítás. K nem okozott csalódást, rövid kutakodás után megtaláltam azt az újságot, amelyben elolvashattam a további fejleményeket.

„Az újabb tárgyaláson Ariarius azzal vádolta Lucius Fabiust, hogy már többször megkísérelte magához csábítani Tradort, így hívták a színésziút, és csak azért nem idézte törvénybe Fabiust, mert ismerte és tisztelte az atyját, akinek nem akart keserűséget okozni. De most betelt a pohár, vádolja Fabiust, hogy tiltott bachanáliák résztvevője, s ezekre többször magával vitte Tradort. Fabius tiltakozott a gyanúsítás ellen, de Trador megerősítette, amit gazdája mondott, és érzékletes leírást adott arról, hogyan néztek ki ezek az összejövetelek. Első alkalommal Trador beavatására került sor, az Aventius negyedben, a Stimula istennőnek szentelt erdő közelében. A Faecenia Hispala nevű volt kurtizán és egy papnő, a Campaniából származó Paculla Minia voltak a felkészítői. Bacchust dicsőítő szent szövegeket tanítottak neki, majd hanyatt fektették egy áldozati oltáron. Levették a ruháit, elvágták egy fekete kakas torkát, és annak vérével tetőtől talpig bekenték minden porcikáját. »Igen, megrettentem – vallotta Trador –, mert azt hittem, nekem is az lesz a sorsom, mint a kakasnak, de szerencsére nem ez történt, hanem gongszóra a környező fák közül meztelen férfiak és nők sereglettek körénk, és elkezdtek lenyalni rólam a rám kent kakasvért. Amikor már olyan tiszta voltam, mint még az anyám hasában sem, Minia két kezébe vette a vesszőm, és oly keményre verte, hogy állt, mint a cövek, ezután pedig egy fekete és fehér szálból sodrott fonállal elkötötte a tövénél, nehogy lekókadjon. Ekkor a papnő fölém guggolt, ráült liluló férfiasságomra, és addig ügyeskedett, csavargatta magát rajta, míg belézúdult a magom. A papnő borotvált pinájából kicsorgó nedveket Hispala egy üreges kosszarvba fogta fel, majd azt Bacchusnak ajánlva egy fényesre csiszolt fekete kőfalloszra kente.

Ezután fiatal szűzlányt fektettek mellém hanyatt, s a papnő a magommal és a vulvanedvvel megkent kőfallosszal deflorálta a lányt. A szűzvért ugyanabba az üreges kosszarvba fogták fel, amibe az én magomat, és az elegyet egy fehér márványból faragott falloszra csorgatták. A körülöttünk állók skandálni kezdték: 'előlről is, hátulról is', és nemsokára megértettem, hogy miért. A fehér falloszt az én farpofám, a fekete falloszt a lány farpofája közé illesztették, majd tövig a végbelünkbe nyomták. Ettől nekem elképesztő erekcióm

támadt, a farkamat szopó papnő szájába élveztem, míg a lány pinájából szőkűtként spriccelt fel élvezetének csordaléka, amit Hispala az utolsó cseppig belefetyelt. A többiek sem késlekedtek, rettenetes üzekedésbe kezdtek, férfiak nőkkel, nők férfiakkal, s egymás között is. Így történt a beavatásom» – fejezte be Trador a halas Marcellus előtti beszámolóját.

Mivel a praetor úgy találta, hogy az elhangzottak súlyosabb bűncselekményt sejtetnek, mint holmi közönséges lopást, ezért visszavette az ügyet Marcellustól. Most már a rabszolgát és annak korábbi vádlóját is börtönbe vitték, majd pár nap múlva az esküdtek a vád- és védőbeszéd meghallgatása után úgy döntöttek, hogy Lucius Fabiust megfosztják római polgárságától és hóhérkézzre adják, mivel neki tudnia kellett volna, hogy ezeket a szertartásokat örök időkre betiltották. Tradort, a rabszolgafiút korbácsolásra ítélték, mert ő csak esküt tett Bacchusra, de másokat nem térített imádatára. Így hát – folytatódott némi célzatossággal a tudósítás – a keresztények sem állíthatják, hogy csak ellenük lép fel vallási ügyekben a törvény. Justitia büntető keze mindenkire lesújt, aki nem tiszteli Róma isteneit. Ők az igazi istenek, nem pedig azok az álistenségek, amelyeket idegenek hoztak a városba. Róma nem tűri, nem tűrheti, hogy falain belül kialakuljon egy másik nép, amely más istenségeknek engedelmeskedik, más törvényeket tart magára érvényesnek. Ezt az eltévelyedést üldözni kell, az ellenszegülőket pedig sújtsa halál.”

•

Próbált rájönni, hogy mi volt K célja a pornográfiába hajló történet közlésével. Kinek és mit üzent vele?

Hiszen míg velem volt, nagyon is visszafogott volt az ágyban. Szégyellte kiadni magát. Megtiltotta, hogy nézzem az arcát, amikor elélvez. Mert ezekben a pillanatokban nem kontrollálta magát. Lehet, hogy a lelke mélyén sokkal több vadság, szenvedély lakott, mint amit látni engedett. Volt még valami, ami az erotikus részeknél is jobban megdöbbenett: mégpedig az újságlapok szélén a három betűből álló pecsétnyomat: az AIR, amely Róma birodalmi titkosszolgálatára, az Agentes In Rebusra utalt. A Római Lap cikkei közt voltak olyanok, amelyeket a fórumok pletykaéhes népének szántak, mint például a fentebb említett perről szóló tudósítás, de szép számmal akadtak a központi igazgatás, a magister officiorum alá tartozó hivatalok számára készült jelentések is. Hogy ezek mennyire tükrözték hűen az ókori idők hasonló dokumentumait, azt nem tudtam megítélni. Mindenesetre beütöttem a számítógépembe a három betűt, és a nem azonosítható e-mail címről megjelent ugyanannak a szövegnek a képe, amit a Római Lapban is láthattam, majd újabb üzenet úszott a képernyőre, immár a Kapuőrtől.

•

Kapuőr: „Két nappal ezelőtt a főszerkesztőm, Caius Sextus Pairius Martialis (C.S.P.M.) utasított, hogy haladéktalanul utazzam el Tiruszba. Utasított, és nem kért, ahogy szokott. Megkérdezte, hogy emlékszem-e a jósra Tiruszból, az öreg beduinra, akit a lánya vagy az unokája kísért egy bűdös kecskével együtt mindennap a kikötőbe. Én persze emlékeztem, de csodálkoztam is, mert C.S.P.M. sohasem volt se velem, se mással Tiruszban. Honnan tud a jósról, aki ottjártamkor a hamarosan beköszöntő istencsapásról kántált a kikötőben? Gondolhatnám, hogy valamelyik talpnyalója súgta a fülébe a tölem hallottakat, de én a Tiruszban történekekről hallgattam, mint a sír. Csakis az Agentes In Rebus, azaz a Róma Birodalmi Titkosszolgálat tagjaitól sze-

rezhette az értesülését. Csak ez a szervezet képes arra, hogy a futárpostát használva titkos leveleket, információkat juttasson el rövid idő alatt egyik helyről a másikra.”

•

Egy hasonló hangvételű levélről már volt szó, ha jól emlékszem.

Kétségtelen, de ez a levél folytatódott, és rövidesen én is szereplője lettem a történetnek.

•

Kapuőr: „Főszerkesztőm utasított, hogy keressem meg a jóst, férközzek a bizalmába, s mindent, amit mond, legyen az akár értelmetlen szóáradat, küldjem el a postaszolgálattal Rómába az Acta Diurnához. Nem árulta el, hogy miért van erre szükség, de enélkül is tudtam: el akar távolítani a városból, és a lehető legmesszebbre, a Birodalom keleti végébe száműzni, mert dermesztően féltékeny rám. Ugyanis a Szenátusban, a közhivatalokban, ahonnan az újság a napi jelentéseket, új rendeleteket kapja, szóbeszéd tárgya volt, hogy a Rómában történekről szóló beszámolóim nélkül a Császárt megölné az unalom, amikor hadat visel, márpedig ez elég gyakran megeshet, mert a barbárok északon és keleten is támadják a Birodalmat, s ha ez nem volna elég, akkor valamelyik provincia kormányzója próbálkozik azzal, hogy magához ragadja a Róma fölötti hatalmat. De nemcsak a hivatalokban zengték dicséretemet, hanem a Fórumon is, ahol jó torkú felolvasóktól hallhatta a római polgár, hogy mi történt éjszaka a városban, melyik asszonyt kapták házasságtörésen. Én voltam az, aki elsőként szálltam alá a föld alatti kazamatákba, hogy lássam és elmondjam, mit művelnek ott a Császár istenségét tagadó keresztények, hogy a maguk láthatatlan Istenének áldozzanak borral és kenyérral.

Az asszonyom nem örült az elutazásomnak, mert várandós lévén nem maradhatott a városban, és szolgálóikkal együtt vidékre küldtem apám tengerparti házába, hogy biztonságban tudjam. Attól nem tartottam, hogy ne lenne kényelme, hiszen a ház, ahol egy ideig lakni fog, gyerekkorom kedves és kényelmes színtere volt. Bejáratánál egyszerű, ám mégsem szegényes atrium fogad, ehhez csatlakozik egy D alakban körbefutó oszlopcsarnok, amely kicsiny, de nagyon kedves udvart vesz körül. Kiváló menedék, ha rossz az idő, az ablakok és a kiugró tető biztonságossá teszik. Az oszlopcsarnok mögött barátságos kis helyiség, mellette elég csinos, a tengerpart felé nyúló ebédlő, melyet, ha a déli szél felkavarja a vizet, lágyan bepermeteznek a megtörő, szétporladó hullámok. Hátralátás szoba, oszlopcsarnok, udvar, ismét oszlopcsarnok, majd az atrium látszik, azután előtűnnek az erdők és a hosszan elnyúló hegyek.

Szinte nekem is kedvem támadt asszonyommal tartani, hogy megmutassam neki azokat a búvóhelyeket, ahol a környékbeli fiúkkal szoktunk találkozni. Ám ehelyett a fájdalmas búcsúzkodást követően Mars ünnepének másnapján hajóra szálltam szabadosom, a fiatal Purga társaságában, aki mestere a gyorsírásnak, emellett remekül főz, és akkor sem száll inába a bátorsága, ha karddal kell kivágni magunkat a hegyi rablók vagy a tengeri kalózok támadásából.”

•

Érdekes történet, de, ugye, nem azért hívtam, hogy felolvasson nekem egy nem létező újság cikkeiből? Ne feledje, még él, de fogy az ideje.

Mennyi van még hátra?

Éppen annyi, hogy kiderítse, ki küldte magának a leveleket. Se több, se kevesebb.

Nos, én változatlan formában visszaküldtem az üzenetet a ki tudja, hol megbúvó Kapuőrnek, de a végére odaírtam az imént kapott történet folytatását – természetesen a saját verziómban:

•

„Amikor Purgával Ostiában hajóra szálltam, nekem már kész tervem volt arra, hogyan játszom ki féltékeny főnökömet. Elhatároztam, hogy csupán Puteoliig utazom el a hajóval, és Purgát küldöm tovább magam helyett. Szolgámmal ruhát váltok, majd pár napos szárazföldi utazással Purgaként térek vissza Rómába. Ezt annál könnyebben megtehettem volna, mert a természetünk, kinézetünk nagyon is hasonló volt, végül is: ruha teszi az embert. Egy szolga öltözködését viselő férfi kinek is tűnne fel. Akár a saját házamba is bekopogtat-hatnék. A dadámon és a feleségemen kívül aligha ismerne fel bárki más. Min-dig is szerettem volna kipróbálni, milyen lehet más bőrében élni. Persze egy szolgának nincsenek olyan lehetőségei, mint egy szabad polgárnak, de így is vonzónak tűnt ez a kaland.”

Ezzel a lépéssel azonban azt üzentem az ismeretlen levélírónak, a meg-foghatatlan Kapuőrnek, hogy elfogadom a feltételeit, belemegyek a játékba: vállalom Chrestus szerepét. Arra gondoltam, hogy ha új irányt szabok a törté-netnek, és kivonom magam a rám bízott feladat alól – hogy elutazzam Tiruszba, a jóshoz –, azzal felpiszkalom a Kapuőr büszkeségét, és óvatlanul elárulja, hogy mit is akar tőlem valójában. Az Agentes In Rebus felbukkanása a Római Lapban, amellet, hogy ez a fajta titkosszolgálat Marcus Aurelius ko-rában tudomásom szerint még nem is működött, nyilvánvalóan nekem szánt üzenet volt. Az én kedvenc, többször hangoztatott teóriámra rímelt, amely szerint az államformák ugyan változhatnak, de az államok intézményeiben uralkodó szellem valójában tovább öröklődik. Különösen igaz ez a titkosszol-gálatokra. Nem hiába mondja Napóleon rendőrmisztère, Fouché: „Legyőz-heted a fél világot, megölhetsz királyt és császárt, elpusztíthatsz birodalma-kat, hitet, nyelvet, hagyományokat, de nem győzheted le a titkosszolgálatokat. Azok elpusztíthatatlanok.” Szinte változatlan formában mennek át egyik rend-szerből a másikba. Besúgókat kétezer éve is voltak, és ma is vannak, akik a be-súgókat, figyelőket mozgatják, alkalmazzák. Az AIR pecsétjének lenyomata K római újságjának lapjain talán azt üzenete nekem: figyelünk, látunk téged, s ha szükségünk lesz rád, üzenünk érted. Ennek akartam én ellentmondani úgy, hogy átvettem Chrestus szerepét. De a jóformán azonnal érkező válasz alapo-san összezavart, mert nem a római történethez kapcsolódott, hanem hozzám, illetve K-hoz.

•

Kapuőr: „Most már tudom, azért veszítettem el a látásomat, hogy jobban lás-sam magamat. Az a finom, pókhálószerű sejtburjánzás, ami rátelepedett a lá-tóközpontomra, valójában ahhoz segített hozzá, hogy hibátlanul felidézzem mindazt, ami egykor történt velem. Annak idején abbahagytunk valamit, amit most befejezünk. Rossz játék lesz neked, mert ismerem minden lépésedet, de akkor is végig kell játszsanunk, mert bizonyos szabályok rám is vonatkoznak, rám, akit te úgy hívsz, hogy a Kapuőr.”

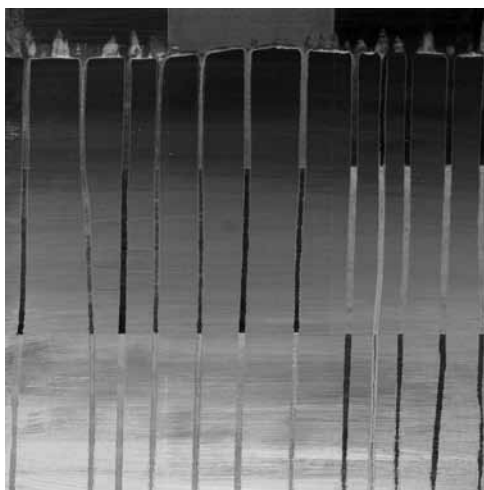
SOÓKY LÁSZLÓ

Beszélgetés egy másik Sátánnal

Nem találtam több bizonyítékot, mondta, láttam, amint a dombon fölfelé araszolva félúton a Sátánnal találkozott. Átkarolta, úgy léptek be az ég kapuján, ahogy a hontalanok járnak, riadtan. A szárnyas alkony, mint jelenvaló, akkor a borostyán színeit idézte: sárga, zöld, mézszínű, égő vörös, bizalmatlan? megértem, a fosszilis fenyőgyanta illóanyaga körkörös, továbbgondolt gondolat. Megkérdezném, a tüllruhát, amit az asszony testére tapasztott valami épp arra járó fuvallat, és láthatóvá tett minden idomot, amit Isten keze egy arra alkalmas férfibordából a teremő időben vagy a teremés után, korabeli minta alapján létrehozott. Jelzem, a forma tökéletesnek mondható, mi több, férfiszemmel nézve ötletes, a Sátán? pusztán ismerős. sokkal több: megfogalmazhatatlan ez a kapcsolat, nem mondhatok mást, félem Istent. Ön merő óvatosságból nem válaszolt a kérdésemre, vagy az alkonyat miatt? Hispániában ismertem meg őt, mielőtt hajóra szállt volna, a tarifai piacon mézes borra invitált, aztán együtt kerestünk adakozó nőt a hosszú hajóút előtt. Nem tudtuk, mi vár ránk a túlsó parton, ő persze tudta, később ez is kiderült, mert Istennel pusmognak minden új Hold idején hahotázva a Mennyország Verandáján. Szófoszlányok röppennek ki az univerzumba, összerakhatatlan félmondatok. Járatlanok vagyunk, ön is, én is járatlan vagyok. Legközelebb, ha ön is akarja, visszatérhetünk az alkonyatra, hiszen megannyi kérdés maradt megválaszolatlanul.

Napforduló

A jónak mondható vérvonallal
 bíró lipicai mén, anyja Beatrix,
 jegyzett tenyészkanca, apja Leo,
 spanyol–nápolyi nagytestű csődör,
 Szentiván ondónevelő éjjelén,
 a vadvirágos réten, hol mályva,
 kakukkfű, zsálya, meg különféle
 pipitérek ontottak bódító illatot,
 az épp ivarérett korba lépett mén
 sárló nóniusz kancának udvarolt,
 tapasztalat híján, életében először,
 a vadvirágos réten a szentiváni
 éjen, az ereszkedő harmatban,
 melynek cseppjeiben egyen
 egyenként tükröződött a fogyó
 Hold meg a Földről látható
 csillagok, a keselylábú helyre
 kis kanca a jó ízlés határain
 belül kellette magát, az ifjú
 csődör prűszkölve, ínyét
 felhúzza megmutatta ép,
 aranysárga fogsorát, benne
 a smaragd ragyogású katángot,
 vért serkentő vadrózsát, violát,
 egymás oldalán felvirágozottan
 nyargalták át a Szentivánéji
 éjszakát, patáik alól pacsirták
 lebbentek fel, fel az égbe,
 ügetésbe váltott a vágatás,
 majd lépésbe, aztán lépésről
 lépésre, meg-megállva, hátra-
 -hátranézve, a nóniusz
 tündérleány beletörődött az
 esedékes, régen várt csodába.

ROMVÁRI MÁRTON, Vice versa, 2008; Mozaik I., 2008

MIRTSE ZSUZSA (1967) Budapest

MIRTSE ZSUZSA

Madárvonulás

Kidobott. Nem így történt. Nem kidobott, hanem elege lett belőlem. Hogy ő már feladja, reménytelen vagyok, jobb, ha ő jobbra, én meg balra (vagy ő balra, és én jobbra, így mondta volna?), mert úgy legalább meglenne mindkettőnknek az esélye a boldogulásra, és nem ilyen alacsony hőfokon abálódnánk csak.

Emlékszem, már éppen le akartam feküdni, aludni szerettem volna. Az utolsó percben jött a levele, amikor kikapcsolni készültem a gépemet. Néhány pillanattal előzött meg csak. Biztos ezzel töltötte az egész estéjét szegény, ahelyett, hogy valami viccesebb dologgal foglalkozott volna. Este nem érdemes szomorú dolgokkal foglalkozni pedig, bár szerintem nappal sem. Azt írta nekem, hogy elmegy, végleg, és hogy ne haragudjak rá érte. Ő, de kár, hogy nem várt ezzel reggelig, így lőttek a jó kis alvásomnak.

Megkérdeztem tőle, hogy pontosan hová is megy. Elutazik talán? Vagy ki a világból, végleg? De ugye nem tervez maga ellen valamit? Visszaírt, hogy nem, nem, csupán tőlem készül elmenni, mert úgy érzi, csak az időnket húzzuk, de nem lépünk egyről a kettőre (lehet, hogy azt írta: ötről a hatra), ez neki így nem jó, eleget várt. Nem fog itt változni semmi, lássam be. És hogy ami van, az már egyikünknek sem jó.

Nem tudom, hogy helyettem miért gondolja ezt, mert nekem igenis jó így. De legalábbis nem rossz. Nem értem, miért kell mindig valahonnan valahová lépni, mire ez a nagy fejlődéskényszer, miért nem jó nekünk ott, ahol éppen vagyunk. Nekem egészen jó itt, vele, nem értem, mi a baja már megint. Azt is írta, hogy olyan vagyok, mint ezek a nyavalyás, új villanykörték: világítok, de nem adok meleget. A hagyományosak bezzeg meleget is adtak. Milyen érdekes, éppen erről olvastam én is a napokban, hogy azok a hüllők, akiket terráriumban tartanak, meg fogják szenvedni ezt a változást, mert nekik igényük van a külső fényre, melegre, és most fájni fognak. De én nem vagyok hüllő, ahogy ő sem, legyen elég a saját melegünk. Amúgy pedig elég illúziórombolónak tartom azt a helyet, ahonnan a hasonlatait veszi. Mennyivel szebb volt, amikor egy lovag a szerelmeit hol rózsához, hol liliomhoz hasonlítottatta... Eléggé lelembosz ez, hová lesz így szép világunk. Szóval elhagyott, úgy veszem ki a szavaiból. Pedig nem bántottam meg semmivel.

Most akkor mégse vegyem meg neki a karácsonyi ajándékát? Azért ez nem mindegy így november tájékán. Ez futott át a fejemen először, meg az, hogy akkor biztosan nagyon szomorú lesz az éjszaka, mert olyankor, amikor az emberek elhagyják, szomorúak szoktak lenni. Legalábbis a filmekben és a könyvekben általában így van. Visszaírtam, hogy azt tanácsolom, most inkább feküdjünk le aludni, ha szeretné, beszélhetünk még majd erről azért, nem futamodom meg előle. De most fújja el ő is a villanykörtét, zárjon égboltot, mert én szeretnék az ő egészségére is vigyázni, a jó alvás neki is létfontosságú. Ha éppen elhagyott az imént, akkor is.

Könnyen elaludtam, éjszaka pedig különös álmaim voltak: menekülnöm kellett egy liftajtónyi ember elől, aztán meg azt álmodtam, hogy repülök a házak felett,

tollam és szárnyam van, nem csapatban repülök, hanem magányosan, nem közelében, csak egyedül, de hiszen én álmodom ezeket, ahogy mondják. Egyszer fel is keltem arra, hogy fulladok, nagyon meleg van, biztos megint elfelejtettem helyesen beállítani a fűtést. Éjszakára lejjebb kell csavarni, akkor nem lenne olyan meleg, és akkor nem ébrednék fel. Ezekről eltekintve jól telt az éjszakám.

Azt is írta a levelében, hogy szerinte ideje lenne végre magamban rendet csinálnom. Biztos igaza van, de ezen nem szoktam elgondolkozni, mert nem ezek a fontos dolgok a számomra, hanem az, hogy... hát, most hirtelen nem is tudom, hogy mi, de úgy gondolom, nagyon is figyelmes voltam vele mindig. Sosem késtem el sehonnan, hogy ne kelljen rám várnia, mindenben számíthatott rám. Mert az fontos, hogy ha baj van, mondjuk, az egyikünk beleesik részegen egy aknába, a másik segítse őt, főzzön neki teát, vásároljon be, tegyen meg mindent, amíg szükség van rá. Hogy mi mindenben számíthatott még rám, össze fogom egyszer számolni, csak nem most, mert most már tényleg nagyon álmos vagyok. Ha szükség lenne rám, biztosan mellette lennék. És szerettem odabújni is hozzá, szimatolni, mert jó szaga volt.

Ha ő lenne az első, akinek elszakadt a cérnája, akkor csodálkoznék – de ő csak újabb eleme a hosszú sornak, amelyet nem is értek, hogyan képződött. Bár most nem tudok ezzel foglalkozni mélyebben, mert még meg kell etetnem a kiskutyámat, aztán pedig pontot kell tennem a nap végére ma is, mert megint késő van.

Másnap azt gondoltam, azért elhívom palacsintázni, azt mindig szeretett velem. Valamit dörmögött a foga között, hogy nem lehet ennyivel elintézni őt, és fogjam fel, hogy már külön vagyunk, de szerintem palacsintát enni jó dolog, akkor is, ha külön van az ember. Mégsem jött el, hiába kérincseltem. Azt is írta, hogy abból is látja, a döntése jó és helyénvaló volt, hogy semennyire nem érez rajtam sem szomorúságot, sem levertséget, és hogyha engem a történetek ennyire nem viselnek meg, akkor nem is érdekelttem meg soha őt. Szerintem ettől még ehetnének közösen palacsintát, de nem akarok vele vitatkozni ezen sem. Ha nem, hát nem. Van mit ennem, ez igazán csak kedves gesztus akart lenni a részemről.

Lefényképeztem neki este a vacsorámat, hogy lássa, tényleg van mit ennem, nem rászorultságból hívtam el. Azt mondta, retardált vagyok. De most jobb lenne, ha én is megszagattott lepedőben bolyonganék, mint a görög tragédiák hősnői, temetve azt, ami talán bennem soha meg nem született? Nem tehetek róla, hogy nem vagyok képes rá. Lehet, hogy nem fejlődött ki a szívem rendesen.

Éjszaka még rá akartam kérdezni, hogy akkor most komolyan gondolta-e ezt az elválasztósdit, de éppen akkor kezdődött egy elég érdekes film a jegesmedvékről, hát mégsem kérdeztem meg. Bár mégiscsak írnom kellett volna neki, mert akkor egyúttal azt viszont megkérdezhettem volna, hogy szerinte mit csináljak az elektromos fogkefémmel, ha teljesen lelassult már. Hogy érdemes-e javítani, vagy újat kell venni mindenképpen. Legközelebb feltétlenül megkérdezem. Persze, ha lesz legközelebb.

Azt mondja, az is velem a baj, hogy nincs semennyi veszteségérzetem.

Akihez kötődtem, az elhagyott. Meghalt. Nem jó hát ragaszkodni túlzottan semmihez és senkihez. Meg tudok egyedül csinálni mindent, ha akarom. És igen, amikor egy stégen ülök, és bámulom a vizet, zavar, ha valaki beszél hozzám. Nehezen válaszolok amúgy is, általában is, mert mindig olyanra kérdeznek rá előbb-utóbb, amire nem akarok emlékezni egyáltalán.

Péntek után szombat jön, le kell zárni a hetet. Megint temetni kell valamit, megint vége lesz valaminek. Gyűlölöm, ha vége van valaminek.

Valami most eszembe jutott. Hogy nem, nem. Mégsem a jegesmedvékről szólt az a film, hanem szárazföldi teknősökéről. Ez fontos különbség.

Vadlovak a jégen

Túl vagyok rajta. Rég külön kellett volna mennünk, ő arra, én erre, véletlenül sem egyfelé. Egyfelé semmiképp nem. Például azért, mert én kialakult személyiségű, felnőtt nőre vágyom. Úgy ránézésre felnőtt persze, de mégsem. Hadonászik, holott mindig mondom neki, hogy ne hadonásson, mert lever valamit. Nem kell feltűnősködni állandóan. Erre csúnyákat mond nekem, hogy hagyjam békén, ne szabályozzam, nem vagyok az apukája.

Tényleg nem vagyok az apukája, de még a testvére sem. Hogy mi van közöttünk, azt nem tudom megmondani. Még vadházasságnak sem nevezhető, mert ahhoz legalább együtt kellene élnünk. Erről persze hallani sem akar. Ő még nem érett meg erre, meg egyébként is, ezen nem múlik semmi, ezen ne vitatkozzunk újra és újra. Valamint értsem meg.

Megpróbálom megérteni, de nehéz, nagyon nehéz vele. Nem jutunk egyről a kettőre. Ugyanott toporgunk évek óta. Nem tudok például így vigyázni rá. Nincs mikor.

Ott kezdődik, hogy nem vele ébredek. Előfordult már, hogy együtt aludtunk, de általában nem szoktunk. Mondjuk, nagyjából sohasem. Azt mondja, ez így jobb mindkettőnknek, ebben hallgassak rá, mert a távolság jó, amúgy kiég, elparázslík, köddé válik minden. Hát távolság az van. Ő ott, én meg itt. Azt azért nem bánnám, ha időnként velem aludna, itt ébredne a karomban, odabújna hozzám. Ez még nem ágyemelegítőség. Ehhez még együtt sem kell lakni, nem tudom, legalább ennyi miért nem fér bele neki. Azt mondja, jobban szeret a saját ágyában aludni, tartsam ezt tiszteletben, hiszen tulajdonképpen mindegy, hogy hol alszunk, ha már elaludtunk, úgysem tudunk arról, hogy hol vagyunk. Ez igaz, de akkor is jó lenne néha úgy, hogy valaki ott szuszog melletttem. Az olyan meghitt. Legalább időnként. Tulajdonképpen rendszeresen én sem szeretném ezt (talán ezt érzi is rajtam?), de azért néha talán igen. Hajthatatlan. Lehet, hogy bosszúból csinálja ezt, mert én meg soha nem ajánlom fel neki, hogy költözzön ide, legalább részlegesen. Mondjuk úgy, hogy áthozna néhány ruhát, személyes tárgyat, és itt is lennének dolgai. Papucs, fogkefe, ahogy ilyenkor szokás. Nem ajánlottam fel eddig ezt egyszer sem, ez igaz. Ahogy az is igaz, hogy ő sem kérdezte meg, hogy „Te, mit szólnál ahhoz, ha áthoznám a papucsomat, a fogkefém, a fél életemet?” Nem kérdezte, így nekem nem volt mire válaszolnom.

Meghatározott időnként találkozunk. Hol az utcán, hol itt, nálam. Kellemes kis legénylakás ez szerintem, de a Marsról is ordít, hogy nő nem lakik benne. A függöny leszakadva úgy három éve, a tárgyaím felét nem magam választottam, hanem ajándékba kaptam a nővéremtől, anyámtól, rokonoktól. Ez utóbbiaktól leginkább olyanokat, amelyeket ők már nem használnak, de kidobni kár, hátha nekem jó lesz még.

A fürdőszoba szerint kritikán aluli. Nem tudom, mi a baja vele, van benne tükrök, mosdó, kád, most nem mindegy, hogy milyen színű a csempé? Hogy ilyen kéket ember nem visel el, tiszta kőkorszak szerinte. Nem nyaralni járok ide,

hanem fürödni. Azt mondja, hogy kellene egy nagyobb tükör is. Meg hogy igénytelen vagyok. Ez nem fedi a valóságot, mert igenis vannak igényeim, például az, hogy tökéletesen lássam benne az arcom borotválkozásakor. Másra meg nem kell nekem. Szerinte viszont agyém, hogy csak nyaktól felfelé láthatja magát. Ebből is látszik, hogy mások az igényeink. Reggelenként, amikor az orrom alól borotválom a sörteket, hogy sima bőröm legyen, ahogy szereti, megesik, hogy elképzelem, ahogy mögém settenkedik, és belepuszil a nyakamba. A szakállat nem szereti, azt mondja, az öregít engem, meg a szakállnak szaga is van, ha nem mossák samponnal naponta. Szakállat nem is hordanék, de a borostán időről időre elgondolkozom. Azt mondja, hogy az csak a filmekben jó, de nem kényelmes, felsértené a bőrét. A kedvéért lemondok a rosszfiús megjelenésről, ő is tesz értem dolgokat.

Időnként például hoz egy-egy flakon tusfürdőt, mert észrevette, hogy magamtól nem veszek, hanem a majdnem kiürült flakonba töltök egy kis vizet, azzal hígítom a maradékot, jó az még, minden csepp meg kell becsülni, így tanultam, ezzel ne vitatkozzon. Még ő sem. Nem vitatkozik, hoz másikat. Utántöltöt, mert tudja, hogy a régi flakonját úgysem engedném kidobni, hanem a mosogató aljába rejteném a többi kidobhatatlan és szent limlom közé. Szerinte egy ócskás vezett el bennem. Szerintem meg nem. Szerinte ez fog a sírba vinni, ez az eszement kuporgatás. És az egyáltalán nem pazarlás, hogy alaposan tisztálkodunk, a folyékony szappan is fogyóeszköz, nem fog még a kedvéért sem homeopátiás sűrűségűre felhígított lötytyöt használni. Mert persze azt is hígítom, ha nincs résen. Azzal már kezét sem lehet mosni, azt mondja. Ezt sem tudom, mert ha rajtam múlik, egyáltalán nem használok sem ilyen szappant, sem olyant, megmosom vízzel a kezemet, megtörölöm a törölközőbe, azt' annyi. Nem haltam még bele, tehát működik.

Szóval jó lenne reggelenként megsimogatni a haját. A hosszú, selymes, egyenes szálú haját, ami nem is seszínű, ahogy ő állítja rosszabb napjain magáról. Az ablakon át beszűrődő fény szőkésre színezi a finom hajszálait, pihéit a nyakán. Szeretném reggelenként is látni ezt. Nem minden reggel, de havonta kétszer legalább. Szó sem lehet róla. Éjszaka képes beülni a kocsijába, és hazamegy. Amúgy jó a kapcsolatunk: együtt filmezünk, kiállításra járunk, főzőgetünk vagy leugrunk valahová enni, de valahogy nem lehet őt megszorítani. Szerinte pedig én vagyok szerethetetlen. Jól nézünk ki.

Azt mondja, hogy úgy élünk, mint a haverok. Összejárunk sörözni, filmezni, de ez még nem alap arra, hogy többet gondoljunk magunkról. Én nem gondolok sem többet, sem kevesebbet, mint hogy jó vele időnként megosztani azt a semmit, ami bennem van. Megfelezeni, kiporciózni. Éppen azt kedveltem benne, hogy neki ez így tökéletesen jó volt. Azt mondja, ne használjam azt a szót vele kapcsolatban, hogy kedvelem, mert ideges lesz tőle. Ilyenkor én is ideges leszek.

Azt mondta egyszer, hogy azt szeretné, ha olyan lennék, mint az ázsiai vadlovak, akik képesek a patájukkal feltörni a jeget, ha ivóvízhez szeretnének jutni. S hogy ugyanarra az itatóhelyre szeretne járni, amelyet már az én lovacskám feltört.

Nem törtem fel semmilyen jeget azért, hogy vízhez juthassunk.

Így viszont kiszáradtunk mindketten.

LACKFI JÁNOS

Lét és nemlét között

Felcsendül az ősi, tejes sírás,
ez a nehéz, nem a helyesírás,
félálomban dülöngélni lassan,
míg karodban nyikorgó csomag van.
Ebihalból hogy bomlik rugalmas,
párnás test, mely nem hagyja, hogy alhass?

Este van már, éjszaka is lesz még,
tántorogni édes kötelesség,
a masinát leteszed szép halkan,
kettőt lépsz, és máris csatazaj van.
Fel kell venni, itt már nincs mit tenni,
ó, jaj, meg kell enni, meg kell enni!

Ahogy a hó a föld feketéjét,
úgy borítja bőre szervek éjét,
fehértérsége csipkefüggöny, zizzen,
angyalbolyhok, nyárfavatta itt lenn,
s mint a kókuszreszelék a hóban,
derengése éppolyan valótlan.

Fehérebb egy kicsike halottnál,
fel kell nőni, élni, íme, ott vár,
mintha ringatózna ócska bárkán,
aljas módon vízre lökve, árván,
ha felébred, hullám körbelengi,
ó, jaj, meg kell enni, meg kell enni!

Bensejében ketyeg egy zsebóra,
jár az éhség éles mutatója,
felébreszti, mikor falni kéne,
a világot betermelni élve.
Kínok, vágyak, kéjek csíraszála
pöndörödik egy kis tokba zárva.

Türelmetlen akar növekedni,
nem éri be avval, hogy ő ennyi,
teli szemmel szívja be a látványt,
nappal lisztjét, éjszakai kátrányt.
Foglalatból zafírkő mered ki:
ó, jaj, meg kell enni, meg kell enni!

Olvadozik tudat jege benne,
szögeket ver a vak végtelenbe,
az arcokat felismeri lassan,
pont-pont-vessző egy korongalakban.
Kolibri-figyelme fel-le röppen,
pördül-fordul, táguló körökben.

Csak a szülő sápad, mint kísértet,
 gyermekéből sistereg az élet.
 Kiszökött anyatest-kalickából,
 őrizni kell, el ne nyelje távol.
 Elsüvít, nem hozza vissza senki,
 ó, jaj, meg kell enni, meg kell enni!

Ezt a házat egyszer majd elhagyja,
 héjakat növeszt, akár a hagyma,
 amije van, szórja égre-földre,
 rablóbanda gazdagszik belőle.
 Lábnymokkal üzen a homoknak,
 körülötte ködök kavarognak.

Kiszáradtan itt marad szülője,
 ki most alva bukácsol előre.
 Rátapadtan kis rongybaba-terhe,
 fájdalomban sírva, tekeregve.
 Élettáncát, haláltáncát lejti,
 ó, jaj, meg kell enni, meg kell enni!

Gondolatok a képtárban

Hová lépsz most, gondold meg, kétszemű!
 Az emberiségnek kiürült zsákjain
 Disznósajt-formán összeaprított
 Képkockákon a halhatatlan kérdés:
 „Hogy míg a pixelt milliók zabálják,
 Az emberagyban gondosan lepárolt,
 Ördögésszel, angyalszívvvel kiérlelt
 Festmény mire jó még egyáltalán?”
 Miért e kosz? Hogy minden ablakunk
 Más tájra nézzen? Hogy Eiffel-torony
 Vagy Grand Canyon vakarja lelkünk?
 Hisz mindezt tudja már a fénykép!
 Minek e kosz? Terpentin, mattrészeg
 Festő-verejték, pudvás kenceszag.
 Szép lány a képen, kit a nyamvadt piktor
 Öngyilkosságba hajszolt. Hát az ott?
 Egy pöfeteg bankár portréja, minden
 Szőrszál jól látszik arcán, a pénze mind
 Elment kártyán, éhen halt a család.
 Itt a neves király pózol, azért ül
 Lovon, ne látsszék termetén, hogy púpos,
 Profilból mutatva, mert félszemű,
 S mert így eltakart lába kacska láb.
 Nem kell hazudni – mindent látni sem!
 Hány felkent zseni indult csúcsra már,
 Vállalt csúfolást, éhezést, nyomort,
 Hogy nagy festő legyen, s liftbe szorult
 Szerencsétlenként verte a kabinnak
 Acélfalát élethosszan, hiába.

Ez csendélet, mely csendben elrohad.
 Ez szentkép, mely előtt kutya se térdel.
 Turkálós göncök keretre feszítve:
 Tessék megvenni, ím az univerzum!
 A művészet szabaddá tesz, röpülhet
 Lelked... Bár eközben engem négy fal közt
 Szemem rongáló bolonddá aláz.
 Ez itt barátok víg borozgatása,
 Igaz, festője magában iszik.
 Hát füllentünk kicsit, hogy szebb legyen!
 Próbáltunk mindent: absztrakt, szürreál,
 Rothadás, vér, giccs, fényszöszös mese...
 Világ röheje, képtár a neved!
 Mit ér egy kép? Megnézed, lépsz odább...
 Vagy partikra a gazdagok kibérlik...
 Unott diákok ásítnak előtte...
 A képektől tán lett jobb bármi is?
 Arra valók, hogy sablonos krimikben
 Lézernyalábok közt a műkincsrablók
 Akrobatikázzanak, s árverésen
 Ritkaságra költsön a fegyvermágnás.
 Hasogassuk szét Van Gogh látomását?
 Greco arcait sósav marja ki?
 Vesszen, mit őrült vulkáni erő
 Lökött ki magukat csontig emésztő,
 Végsőig elszánt fickók keze szárán?
 Hányan elhitték, hogy egy derengő
 Jászol majd meglágyítja mind a zombit...
 Hogy ki a cédrus, vízesés cafrangos
 Izzását nézi, nem ver gyermeket...
 És volt, aki hosszúkás női fejekkel
 Hitte a világot megváltani,
 Közben tüdőbajos lett és magányos,
 De képügnőke jól járt posztumusz.
 Hát ki mindenkinél komolyabban vette
 Krisztus kínjait, zöldes, üszkös testet
 Pingált, meg narancsos napban ázó,
 Libegő, sistergő feltámadást?
 Legyen a jussa egy luxusebéddel
 Torkig lakott turista büfögése?
 Jó, túlzok, de az ember beleőszül,
 Látván a rágón kérődző párocskák
 Tanácstalanságát barokkos pompa,
 Aranyba metszett reneszánsz előtt.
 És bár papolunk szolidaritásról,
 Fegyverkezésre, űrprogramra több megy
 Évente, mint miből mindenki ehetne,
 S a világ egyik fele kidobálja,
 Ami nem ízlik, de élet lenne másnak.
 És harcolunk a túlnépesedéssel,
 Kondomot osztunk, kiszabva, kinek
 Van, kinek nincs joga a létezéshez,

Pedig magunk összehúzza kicsit
 Mind megférnénk e nyirbált planétán.
 És mégis, mégis, kevesebb pampogás,
 Több tett többre visz, mintha szídjuk
 A királyokat, rendszert, végzetet.
 Fessünk vagy vigyük valakinek szatyrát,
 Adjuk át a helyet, koldusnak péksütit,
 Ilyen gügye kis lépések hozhatnák,
 Ha elszaporodnának, hogy élhetőbb
 Kocsmá lenne ez itt, s mindenkié!
 A fejünkben bár egyedül vagyunk,
 Azért minden fej más fejekre nyílik,
 Azért van rajtuk kémény, ajtó, ablak.
 Míg van szemed, szád, ne csüggedj, komám!
 Kuporgass némi ragacsos virágport,
 Mit összeloptál, méz lesz abból ám!
 S ha sok sejtben sok-sok emberke termel
 Sok látomást, s befóttnek elteszi,
 Úgy képkonzervvel jóllakhat világunk,
 S mindegy is, neten terjed vagy egy
 Galériába kell elmenni érte...
 Hússal és vérrel lesz az festve mind,
 S nem pusztá foltok odapacsmagolva,
 Melyeket csak akadémikus hanta
 Tesz művészetté: felszentelt szutyok!
 Ez hát a sors? Végtelen mozgólépcső?
 Csak kattogás, arcok és létezők,
 Míg le nem tép mindent a rothadás?
 Mi dolgunk a világon? Összeszőni
 A vízszintest meg a függőlegest:
 Szálakból vásznat, képen távlatot.
 Ha képesek vagyunk százezer évet
 Vagy százezer kilométert repülni
 Fejben, akkor ne picsogjunk sovány,
 Diétás kosztot, szappanoperát,
 Pornót, horrort nyammogva vigyorin,
 Legyintgetvén, úgyis mindenki nagy franc...
 Mi dolgunk a világon? Úgy tenni,
 Mintha élnénk, nem dobálva szét
 Perceinket a nagy semmiségbe.
 Előttünk jelen áll, nem múlt s jövő.
 Nagy hangzatos pufogtatás helyett hát
 A mostot ragadjuk tüstént nyakon,
 Egy puzzle-kockát tegyük az egészhez
 Mindannyian – az összkép összejön,
 S apáink porló markába belecsapva
 Mondhatjuk majd, hogy ma sem hasztalan
 Ütöttük végül agyon a napot!

BECSY ANDRÁS (1973) Szeged

BECSY ANDRÁS

Só

Mert rám sóztad, főztem kettőnkre egyre
– csipetnyi sót még, csak az íze végett! –,
belekerültünk végül a levesbe,
a közös dolgunk végleg odaégett.

Mi mögöttünk, sózd fel mindenesetre,
a szűz havon lábunk nyomát a járdán,
megcsúszott mindenünk az egyik este,
legyen latyak, mi már nélküled vár rám.

A végén volt egy talán mégse végleg,
hogy az ajtót nem csukom be, csak résre,
hogy hátha még maradt hava a télnek,
hogy végül majd a véglegesnek vége.

Én próbáltam, de elfőtt kettőnk dolga,
és mintha hozzá só sose lett volna.

Szieszta

Bágyadt folyójában könyököl a híd,
a piros lámpánál egy troli méláz,
cukrász csörög, ücsörög a kávéház,
a terasz nagy napernyők alatt lapít.

Egy kézbesítő a postahivatal
előtt kabátgallérjából nekilát
kicsomagolni zöldes kapucniját,
netán ha jönne egy nyári zivatar...

A főtéren rozsdásra ég a pázsit,
az asztalunkon kávé, jeges tea,
kapucniddal vesződsz, „Valami baj van?”

poharunkban petyhüdt tejszínhab ásít.
„Át fogunk fázni – diderged – ebben a
belénk fojtott, sós ízű zivatarban.”

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle VIII.

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Új Írás: a kíváncsian várt irodalmi folyóirat első száma 1961 márciusában. Ára 6 forint, a szerkesztőbizottság: Illés Lajos felelős szerkesztő, Pándi Pál, Váci Mihály.

A költő néhány versét olvastam az ötvenes évek végén a *Tűztánc* antológiában, a másik két szerkesztő neve számomra akkor (húszéves sem voltam) semmit sem jelentett. Elolvastam az előszót – *Az olvasóhoz* –, aztán tucat évig kezembe sem vettem a folyóiratot.

Az első mondat, amely gyorsan lelohasztotta a kortárs irodalom iránt érzett ifjonti lelkesedésemet: „Mindez annak a forradalmi harcnak köszönhető, amelyet az újjáalakult párt vívott a leninizmus helyes gyakorlati megvalósításáért, a gazdasági, társadalmi és kulturális felemelkedésért, népünk szocialista hazájának megteremtéséért.” 1961-ben még semmi közöm nem volt az újjáalakult párthoz: egyetemre készülök, sokat, sokfélét olvasó, szorgalmas díszítómunkás voltam a Vígszínházban.

A második mondat, amely már ellenkezésre ingerelt: „Különösen fontos üggyé vált egy újabb, olyan folyóirat megteremtése, amely határozottan és céltudatosan mai irodalmunk kommunista, szocialista erőit tömöríti, segíti és serkenti, mindenkor – hangsúlyozzuk! – a művek alapján.” Jól sejtettem, hogy akkoriban legkedvesebb kortárs költőm, Weöres Sándor verseit (*A hallgatás tornya*) aligha fogják közölni a kommunista elkötelezettségükre büszke folyóirat-szerkesztők. Édesapámtól örökölt Vörösmarty Mihály-, Petőfi Sándor-, Arany János-, Ady Endre-verseskötetek voltak esti altató nótáim... és Szerb Antal világirodalom-története, Kosztolányi Dezső novellái, Babits Mihály esszéi... a kommunista költők, írók nem érdekelték.

A harmadik mondatra rosszkedvűen legyintettem: „Folyóiratunk szerepét és feladatát abban látjuk, hogy elsősorban élő irodalmunk szocialista irodalmi irányzatainak, műveinek fórumává váljék, a marxizmus–leninizmus világnézetének, a szocialista humanizmusnak harcos képviselője legyen irodalmi életünkben.” Azokban az években (és később) sem érdekelt a marxizmus–leninizmus. A szürrealizmus titkai izgattak, az idő tájt napi olvasmányom volt egy versantológia, a *Mai francia költők* (Buda-

pest, 1958, felelős szerkesztő Pilinszky János); gimnazista koromban tudálcós *értékelő dolgozatot* írtam a kötetéről a barátaimmal szerkesztett, havonta tizenöt példányban *megjelenő* osztályújságban.

Nem valószínű, hogy az előszón kívül akkor alaposan végigolvastam az új folyóiratot. Mai eszemmel arra gondolok, hogy akkori eszemmel csak a megjelent verseket tartottam *értelmesnek* alaposabb megismerésre.

Lehet, hogy 1961-ben szerettem meg Szécsi Margit költészetét?

*Út és idő legyen áldott,
áldott, mert ide varázsolt,
ide, ahol gyerek voltam
s álmodtam a fűrészpörban.*

A lapalapítás silány bohózatba illő körülményeit tucat év múltán, 1973-ban akkori főnököm, a Kritika felelős szerkesztője, az irodalomtörténész Pándi Pál meggondolatlanul odavetett mondataiból ismertem meg.

Szerkesztőségi értekezlet a Kritika parányi irodájában. Az asztalon tucatnyi kézirat, Illés Lajos írását olvassa Pándi, és nagyon őszintén felsóhajt: *Borzasztó gyenge! Kis szünet után: Rossz! Nagyon rossz!* Aztán csak úgy félhangosan – okuljanak a Kritika szerkesztőségének ifjú („naiv”) tagjai – megjegyezte: *Amikor 1961-ben születőben volt az Új Írás, Aczél elem tett egy cédulát, rajta három név: Illés L., Pándi P., Váci M. Úgy gondoltam: Illés Laci, Váci Miska jó társaság lesz. Aztán kiderült, hogy az általam gondolt Illés László helyett a tökfej Illés Lajos a lap felelős szerkesztője.*

Pontosan emlékszem a mondottak tartalmára, a rosszkedvű elszólás hangulatára, csupán a *tökfej* szó írói leleményem. Pándi ennél sokkal durvább kifejezést használt, de arra már nem emlékszem. Senki sem könnyű (pártfegyelem ide vagy oda) egy *tökfej* főnökkel beosztottként együtt dolgozni: Pándi két év múltán távozott az Új Írás szerkesztőségéből.

Főnököm története 1973-ban nekem azért tetszett, és azért jegyeztem meg, mert váratlanul bepillantottam a marxista kulturális politika katyvaszos rejtelmébe.

Változnak az idők. Azóta elpergett több mint fél évszázad, szekrény mélyéről bányászom elő az Új Írás 1961 márciusában megjelent első számát.

Fülszöveg a borítón; akik akkor olvasták, azok közül biztosan sokan elgondolkoztak azon: a még meg sem jelent folyóirat szerkesztőinek vajon kik és miért, hová írtak olvasói leveleket, küldtek közlésre költeményeket, elbeszéléseket?

Visszanézve 2018-ból, feltűnően kilóg a szerkesztők szerkesztette *politikai* lóláb! „Rebellis” jelígre azt üzenik: „Kedves Barátunk! csalódní fogsz: – írásod *nem rebellis!* Egyáltalán nem ellenzéki, nem dacos és nem romboló és nem világunknak feszülő, semminek, semmilyen világnak nem feszül: írásod csak lapos, szürke, jellegtelen, erőtlén, halvány írás – és ezért gyáva –, nem rebellis! oly erőtlén, hogy megállni sem tud, nemhogy szembeszállani. Nem rebellis – csak rossz!”

Kivonatolt tartalma alapján a beküldött novella – ha egyáltalán volt ilyen! – valóban silány fércmű lehetett, de a szerkesztők számára (szerintem ők találták ki!) jó és használható ürügy, hogy a születő lap szellemiségét, pártosságát leendő olvasóiknak elmagyarázzák: „Mutasd meg ezt az írást a legbárgyúbb reakciónak – rebellisnek tartja-e? Mi ebben szerinted a rebellis, amit társadalmunkban nem lehet kimondani? Filmek, újságok, könyvek, ankétok erről tárgyalnak. S te most attól félsz, »forradalmi« jelentőségű dolgot fedeztél fel, amit majd üldözni fognak. Nem! – csak rossz novellát írtál, barátunk, amit visszaküldünk.”

Értsd a szót, olvasó! Nálunk – *népi demokrácia!* – szólásszabadság van, s bárki bátran megírhatja, ha valamivel nem ért egyet, ha valami nem tetszik neki.

Tehetségtelenül szabad szidni a rendszert.

A messzi jövőből üzenem az akkori szerkesztőknek: még 1962-ben is végeztek ki (Veszprém-ben!) ártatlan embereket csak azért, mert gyűlölték hazánk szovjet megszállását és 1956-ban fegyverrel harcoltak a Magyarországot gyarmatosító szovjet hadsereg ellen.

Akkor is, később is sok mindenről nem beszélünk, sok mindenről hallgattunk. Sok mindenről nem beszélhettünk, sok mindenről hallgatnunk kellett.

Nagy Sándor Kossuth- és Sztálin-díjas magyar író elbeszélése az Új Írás első számában: annak idején nem olvastam (ha igen, akkor tökéletesen elfelejtettem), ma nem értem, hogy miért, milyen meggondolásból közölték a szerkesztők ezt a szép prózának látszó írást. Gyenge, olykor silány írások minden kor minden folyóiratában megjelentek, megjelennek. A szerkesztők gyarló emberek: téved-

nek, fáradtak, az író a barátjuk, rokonuk, netán a nagyfőnök izága csemetéje vagy írására büszke, a közlést megfizető, hiú pénzember, esetleg ifjú hölgy, aki feltűnően csinos...

Sztálin-díjasnak lenni 1961-ben azonban már nem dicsőség. Nagy Sándor régóta nem tagja a Szabad Nép szerkesztőségének, sok éve nem a Tiszatáj szerkesztője, már nem a Művelt Nép munkatársa, nem a Hétfői Hírek rovatvezetője. Nagy Sándor 1961-ben az újszegedi gimnázium kollégiumában szürke nevelőtanár. Ám kommunista hitéhez, meggyőződéséhez tüzzel-vassal ragaszkodó bolsevik, aki hangosan elégedetlen pártja revizionista irányvonalával. Írásban, szóban fordul szembe Kádár Jánossal. Az új folyóirat szerkesztői 1961 tavaszán azt nem tudhatják, hogy két év múlva – megint hithű kommunisták a hithű kommunistát – Nagy Sándor Kossuth- és Sztálin-díjas író rendszerellenes izgatásért elítélik, börtönbe zárják. De ismerik *harcos* bolsevik előéletét, talán ezért gondolják közlésre alkalmasnak az író gyengécske novelláját.

A börtönből három év három hónap múltán testi-lelki roncsként szabadul az író, s leszázalékolásáig mint gyári munkás, kemencés rakodó, anyagmozgató keresi meg a szűkös mindennapra való.

Töprenghetünk: Sztálin-díjas gyári segédmunkásként vajon a világmegváltó eszmében csalódott, vagy csak a pártban?

Sok helyütt megfordult kalandos élete során Nagy Sándor. Tizenhat évesen beiratkozott a bajai katolikus tanítóképzőbe, de fél év múltán kicsapták. Néhány évig fizikai munkás, aztán katona, majd hadifogoly, négy hónapot antifasiszta „szűrőtáborban” tölt, fél évig újra katona, most már a *demokratikus* hadseregben. 1945 májusától 1948 tavaszáig a Kiszgázpárt tisztviselője. Ekkor átlép a Kommunista Pártba, s attól kezdve tántoríthatatlan híve a Marx–Engels–Lenin–Sztálin *tanítása* alapján torz világmegváltó eszmévé kristályosodott marxizmus–leninizmusnak. Számára a párt szava szentírás: „A párt társadalmi tapasztalatok eleven tárháza, amely minden szervével a valósághoz tapad, és szemével nem versenyezhet még a legzseniálisabb író megfigyelőképessége sem. A proletárpárt irányítása olyan hasznos az író számára, amilyen a nem rendelkezett az osztálytársadalmak egyetlen írója sem” (Új Hang, 1952. október–november).

Hívó bolsevik: megsiratja Sztálint – „Apánk halt meg, aki nemzeteknek tudott apja lenni” –, és a *legnagyobb magyarnak* nevezi tanítványát, Rákosi Mátyást (Új Hang, 1953. március).

Nem szakadt rá az ég!

Bár Kossuth- és Sztálin-díjas író, de a magyar

szavak pontos jelentésével gyakorta nincs tisztában. Így aztán nemritkán előfordul, hogy a leírt mondat épp az ellenkezőjét jelenti annak, amit szándékában állt lelkesen világgá trombitálni: „A szocializmust, a kommunizmust akarja láttatni, az ígéret földjét, mely már nemcsak egy kis nép kicsiny folyója mellé szűkül, hanem képével már az egész világ igaz délibábjaként játszik” (Csillag, 1953. július).

Ha a kommunizmus délibáb, ami után „remény sajog a szívekben”, akkor – Nagy Sándor álmai ellenére – hála Istennek soha nem fog valósággá válni.

A pártkegyenc író hajlamos eltévedni a magyar nyelv és helyesírás útvesztőjében: „Még aznap megszületett a párthatározat, mely minden funkciójától megfoszsa és a gyűlésekről kitiltja Patik Jánost” (Csillag, 1950. november). Még csak Kossuth-díjas író Nagy Sándor, de az olvasószerkesztő már nem meri (vagy nem akarja?) kijavítani a Szabad Nép munkatársának kéziratát. Esze ágában sincs – gondolom! – ujjat húzni egy pártember íróval, aki elbeszélését (*Tanácsválasztás Zsombón*) dörgedelmes szavakkal így zárja le: „Ti átkozott ágyúgyárosok, imperialisták, reszkesettek népünk egysége láttán!”

Bóka László a Csillag 1952. áprilisi számában áhítattal méltatja az irodalmi Sztálin-díj világrengető csodáját, ünnepli a két Sztálin-díjas magyar író – a puha gerincű Aczél Tamás a másik –, és aggódik: „Nagy Sándor, amióta Kossuth-díjat kapott, igen ritkán hallatja hangját, s csak hír járja arról, hogy egy nagyobb munkán dolgozik”.

A *nagyobb munka* egy regény; részlete – *Kulákok* – a Csillag 1951. júliusi számában jelent meg. Nagy Sándor a következő években jobbra már csak *harcos* kommunista cikkeket írt – naprakész, napról napra elavuló politikai röppentyűket. Távozását az írói alkotómunkától ő maga – őszinte ember – így indokolja: „Hogy a sok kitüntetést népemnek, pártomnak megháláljam, odahagytam a novellát, és egy átfogó regényben akartam megjeleníteni harcoss jelenünket.” Úgy érzi, hogy a kormányprogram, Nagy Imre beszéde 1953. július 4-én „mint író és mint kommunistát” felszabadította. Tudta, tudja, tudni fogja, hogy „akik a mi pártunkat követték, azok fővonalában helyes utat követtek, mert a dolgozó osztályokhoz való tartozás és az írói életmű sohasem lehet »taktikai kérdés«” (Új Hang, 1953. december).

Igaz a tömeggyilkos Sztálinnak: „Mi, bolsevikok – különös szabású emberek vagyunk” (1935. május 4.). Bolsevik etika: hazudtunk, csalunk, gyilkoltunk, mert a dolgozó népet szolgáljuk, tehát „fővonalában” mindig a helyes utat követjük –

öntudatos, a hatalom erőszakos megtartása vagy megszerzése érdekében mindenre elszánt kommunisták számára megkérdőjelezhetetlen igazság a párt mindenkor helyes irányvonala. Nagy Sándor 1956 késő tavaszán is úgy látja: „A XX. kongresszus eszméinek alapján létrejött a teljes elvi, nemzeti egység”, amelynek következtében „pártunk, a nép, a becsületes kommunisták, a magyar irodalom egysége sohasem volt teljesebb, mint ezen a taggyűlésen” (Művelt Nép, 1956. május 13.).

Múltba visszarévedő aggastyán értelmiségi-ként megbocsátó megértéssel gondolhatom azt: buta ember volt Nagy Sándor, megvakította ostoba világnézete. De Nagy Sándor nem volt egyedül. Azon az írószövetségi taggyűlésen, abban a pillanatban ezt az ostobaságot minden jelen lévő kommunista így gondolta. „Teljes elvi, nemzeti egység?” 1956 májusában? Alig egy hónap múlva a kommunisták kórusban harsogták: *Vesszen Rákosi, éljen a párt!* Októberben felrobbant az ország: *Ruszkik, haza!* Novemberben a szovjet megszálló hadsereg újra gyarmati sorba nyomorította, némaságra kényszerítette hazánkat.

Vajon 1956 őszén is úgy gondolta Nagy Sándor, hogy Rákosi Mátyás *a legnagyobb magyar*?

A *maga-tolvaja* című elbeszélésnek az Új Írásban 1961-ben közzétett szövegét próbálom értelmezni, az író szándékát megfejteni, a közlés okát megérteni.

Barta Ferenc, a becsületére büszke parasztember éjjel családjával együtt lopni indul a hajdan övé, most szövetkezeti almáskertbe, mert úgy érzi, hogy a gyümölcsöt a vezetők felelőtlenül rohadni hagyják a fákon. A kondás is lop, darát a malacainak a közösség raktárából, de ő a párttitkár rokona. Bőrért menteni az elnöknél és a titkárnál beárulja az almatolvajokat. Barta feldúltan – vállalva tettét! – a párttitkár és az elnökre támad. Szemükbe mondja: itt mindenki lop, s valójában a *közössel* senki nem törődik. Ökölharcig durvul a vita, a feldühödött párttitkár azonnal kirúgná az almatolvajt. De az elnök, aki régi katonatársa Bartának, két évtizede együtt harcoltak a Don-kanyarban, egymást segítve együtt menekültek, s bár ma eszmei vasfüggöny választja el őket egymástól – az egyik hívő katolikus, a másik hívő kommunista –, megvédi hajdani barátját, és okos kommunistaként *eligazítja* a dolgot. Barta a gyümölcsös felügyelője lesz, és a párttitkár megérti: jó, ha van az almához értő szakember is a kertészetben. A kommunistákat nem kedvelő katolikus Barta – akit majdnem megőrjíti lelkiismeret-furdalása almatolvajsága miatt – lehiggad, és téjesztagnak marad, vezető beosztásban.

Rosszul megírt, porlepte elbeszélés.

Tanulság: tehetségtelenül veszélyes dicsérni a rendszert.

A novella utolsó mondatai: „A major végében a felesége meg a fia szaladt eléje, akik ott izgatottan várakoztak. – Szent Szűz! – sápitotta Éva asszony, amikor megpillantotta férjeura gyertyaszínét –, mit tettek veled?

Az ura öklével ojtva könnyét, a gyengeségtől rémülten suttogta: – Megtörtek... megtörtek... – s aztán elírtózva nyüszögte hozzá: – Aj, nem vagyunk tolvajok, Éva... vörösök vagyunk mink is... vörösök...”

Próbálom elképzelni az Új Írás magukba roskadt, kommunista szerkesztőit, amint 1961 kora tavaszán, Nagy Sándor írásának elolvasása után této-

ván egymásra néznek: *Közöljük? Ne közöljük?* Valószínűleg azon töprengtek, mire gondolt, mit akart *mondani* Nagy Sándor. Mennybe meneszti a kommunistákat, vagy a pokolra küldi őket? Ha valaki vörös lesz, akkor az már nem almatolvaj? Megalkudott vagy jobb belátásra tért a novella vívódó főhőse? *Elírtózva nyüszögte* – az őt magukhoz ölelő vörösöktől (értsd: kommunisták) vagy megalkuvó önmagától irtózik a *gyengeségtől rémülten suttogó* Barta Ferenc?

Ma sem tudom eldönteni: a torz világnézete labirintusában tébolygó, szerencsétlen sorsú, hasadt lelkű Nagy Sándor merre kereste a kiutat élete zűrzavaros útvesztőjéből.

Új Írás, 1961. március. Kortünet? Kórlap?

CZIGÁNY GYÖRGY

Chaconne

CZIGÁNY GYÖRGY (1931) Budapest

Csaknem háromszáz éve írta meg Bach hegedűpartitáit, a híressé lett d-moll darabot is, amelynek önálló remekké nőtt zárótétele a *Chaconne*. Mikor hallottam először? Talán kamaszkoromban egy Semmelweis utcai öreg házban, az éppen megszervezett Állami Zenekonzervatórium (számunkra a „Konzi”) egyemeletes épületének valamelyik tantermében, vagy csak az udvaron ácsorogva, nyitva maradt ajtón, ablakon át... A töredék ütemek hangját, a magányos hegedű dallamait nem lehetett elfeledni. Magam akkor épp Liszt *A-dúr zongoraversenye* virtuóz futamainak megcsillogtatásával voltam elfoglalva, meg azzal, hogy tanárom, Sugár Rezső zeneszerző kérésére, egyelőre két zongorán száztagú együttest helyettesítve, ketten szólaltassuk meg a szakmai grémium számára az ötvenes évek legszebb oratóriumát, a Hunyadi Jánosról éppen elkészült *Hósi éneket*. A feladat megtisztelő volt a diák számára: boldoggá tett a sivár esztendők küszöbén. Ekkor már tudtam a chaconne-ról, hogy spanyol tánc volt, esetleg Mexikóból került Európa szívébe. Cervantes még félvér indián táncnak nevezte. A 17. században azután barokk mesterek kezében alakult formateremtő fogalommal, lassú, ünnepléses ütemeinek makacsul, türelmesen ismétlődő harmóniáival a mélyben, amelyek fölött mint gyökereiből sokszirmú virág nyílnak meg a változatok, együtt hordozva a legsúlyosabb gondolatokat,

indulatot, szelíd érzelmeket, áhítatos szenvedélyt. Sokak között Brahms is elámult ezen, gyönyörű és érthetetlen volt számára Bach *Chaconne*-ja. Pilinszky Jancsi pedig örömtől megcsukló hangon mondta mikrofonomba: „tudod, engem Bach olyan erdőre emlékeztet, ahol a fák ágai mozognak, írnak a levegőbe, kifogyhatatlanul írnak, az ember megéri, nem érti meg, elfelejti, ez egy számomra, ez a cse-csemők nagy szórakozása! Nézed az ágaknak ezt a furcsa ákombákomát, ami a legtisztább beszéde a természetnek, a legtisztább írásjegye, ugyanakkor persze megfejthetetlen.” A *Chaconne* születése idején Bach Köthenben a hercegi kastély lakója volt családjával. Lipót herceg zenekarának felvirágoztatása az ő érdeme volt, valamelyik gyermekének keresztszülői szerepét is vállalta a fejedelem. Tavasz-nyári utazásaira is magával vitte karmesterét néhány kiváló muzsikussal. Bachot megbecsülték, s ő is nagy alkotó kedvvel élt, dolgozott Köthenben.

Bach még 1707 őszén kötött házasságot második unokatestvérével, a nála egy-két hónappal idősebb Maria Barbara Bachhal az Arnstadt melletti Dornheim falucskában. Hét gyermekük közül négyen növekedtek föl egészségben, köztük van három muzsikussal, akik egy évszázadon át híresebbnek tartandók majd édesapjuknál is. Azonban 1720 júliusában Bach váratlan tragédiával szem-

besül. A nekrológus szavai szerint: „Miután Bach első feleségével tizenhárom évig élt boldog házasságban, 1720-ban a herceggel együtt Karlsbadba tett utazásukról hazatérve mérhetetlen fájdalommal hallotta, hogy felesége közben meghalt s el is temették, bár az elutazáskor még frissen és jó egészségben váltak el egymástól. Útközben nem tudták őket híradással elérni, úgyhogy Bach házába lépve hallotta meg a hírt felesége betegségéről és haláláról.” Úgy vélik a zenetörténészek, hogy e kegyetlen esemény indulataiból fakadt a *Chaconne*. Nem rekviem, nem gyászzene, hanem hatalmas, gyönyörű emlékmű. A kortárs zenék elvontságát, bonyolultságát gyakran vetik mai mesterek szemére a zenekedvelők. Nem hiszem, hogy szerkezetében, utalásaiban ennél sokágúbb zenét írt volna bárki is azóta! Dante *Isteni színjátéka* lehet ehhez hasonló, amelynek vázlatos megértéséhez is szükségünk van Babits gondos jegyzeteire. Bach, mint Mozart is, mélységesen hitt a formák életből fakadó életében. A monoton harmóniasor képlete lett alapja a hatvannégy tüneményes változatnak, amelyeknek szerkezeti, hangnemi és formai kapcsolatai nehezen érthetőek, holott létük természetes és lenyűgöző. Az egymást átölelő s az egymástól elszakadó variációk beszédesen jelenítik meg a lélek mélységeinek édenét és poklát, létezésünk csodáját és hiábavalóságát. A magasrendű művészet mindig filozófia is, nem szavakkal, lefordíthatatlan nyelven lehet teremtető valósága a képzeletnek. Az elvont formai eszközök Bach kezében eleven valósággá váltan, hús-vér jelenségei a boldog és tragikus emberi élménynek.

Legjobb hegedűművészeink egyike, Ábrahám Márta, aki sok kítűnő növendéket nevelt föl a Zeneakadémia tanáraként, természetesen sok éve előadta, lemezre játszott már Bach *Chaconne*-ját. Mégis érzett a szívében valami nyugtalanságot, Brahmshez hasonlóan, okkal magáénak vélhette, érezte a mű élményét, mégis félt, hogy nem eléggé érti. Az utazónak nem szükséges átlátnia a hajtóművek szerkezetét, működését, a kinyíló tér, az összezsugorodó idő élményét, a repülést szabad lélekkel élvezheti. A zenével is így alakulhat a hallgató sorsa. Az előadó felelőssége más. Ennek készítésére kereste fel Ábrahám Márta egykori zeneelmélet-tanárát, Dukay Barnabás zeneszerzőt, hogy együtt mélyedjenek el Bach *Chaconne*-jának oly magától értetődőnek tetsző és mégis oly megfoghatatlan világában. A hegedűművész egy-két beszélgetésre, elemző órára, közös zenehallgatásra gondolt. Többéves munka fakadt kezdeményezéséből. Végül közös könyvük is megszületett, lejegyezve hosszú tűnődéseik

eredményeit, tapasztalatait. Az album, amely a kották fontos lapjait, a megfelelések rendszerének ábráit is tartalmazza, szinte grafikai élményt nyújtva a kottasorok révén, illő címet visel: *Részletek az örökkévalóságból*. A címlapon szereplő mondatok közt olvashatjuk: „a szeretet kiteljesedése, együttműködés az égi akarattal... A *Chaconne* – írja a szerzőpáros a bevezetőben – arany-metszés alapú szerkezete messzemenően gondoskodik arról – ha értjük a hétköznapi jelképeket –, hogy átéljük a darabot létrehozó ember testi-lelki-szellemi tapasztalatainak földi és földöntúli tartományait.”

A *Chaconne* természetesen erejével, szépségével hatott a társművészetek alkotóira is. A mai finn költészet magyarul is olvasható kiválósága, Lassi Nummi e zenei műforma elnevezését írta verse fölé címként. A trombitaművészként is ismert festő, Kárpáti József akt olajfestményének adja címként: Bach-*Chaconne*... A figura szemérmesen elzárkózó, mégis a szenvedély szépsége árad nyugalmaiból. Babits Mihály *Indulás az öregkorba* című verse lehet rokona e *Chaconne*-nak, vagy Vas István költeménye: *Mikor a rózsák nyílni kezdtek*... És Weöres Sándor öregkori költeménye, a *Bolero*! A makacs ismétlődések rendje nyilvánvaló a bolero zenéiben. Kötetben e címmel látott napvilágot a vers, de hetilapban, korábban még a *Pavane* címet viselte. Valójában igazi chaconne ez a Weöres-vers: „Mind elmegyünk...” Tizenhét sorban mennyi változat! Mennyi visszatérés, ismétlés, nyitás és zárás azonos abroncsába fogva, s mennyi sarokba szorított és mégis kinyíló dallam! „Mind elmegyünk” – ez négyszer fordul körbe, de változatai (mind indulunk, és lépkedünk, ballagunk) tovább szövik az egyhangú menetelés homályba borult képeit. Kétszer csendül meg „a csillagok mögött”, kétszer „a pusztaságon át”, illetve „a pusztá körfalán”, kétszer „ahányan így együtt vagyunk”, súlyos szóval terhelten a befejező sorban: „ahányan így végre együtt vagyunk”. Kétszer mondatik: „olyik még visszanéz”, s hozzá a távolból csengő rímek, szinte véletlenül sodorja őket egymáshoz a szomorú és józan keringő, benne a mély magánhangzó-zene: „ahogyan a harangok konganak”. Még látni vágyunk (fényes fuvolaszólóként) „egy bölcsőt talán, ajtó mellett, piros ernyő alatt, de késő már, gyerünk” – íme, valamiképp a chaconne-tánc légköre, méltósága.

Zoltán fiam temetésén Farkasréten, 2011 kora nyarán Bartók-muzsika szólt, madárzenével és korállal: hihetem-e, hogy a Bach-*Chaconne* egyik kései rokonaként?

Az én *Chaconne* versem ezután fogant meg.

CHACONNE

Kisfiam, itt kuszán egymásba szakadó
fák, akácok illata a tömjén,
angyalok gyásza,
növény-extázis, míg
ellenszegülő, megrettent lovoid
ágaskodása se szánandóbb,
mint a mi térdre borulásunk.
Tűzben kialvó láng lett
a szövetség, nappalnál is
tündöklőbb sötét, hogy
akkor is velünk légy,
amikor nem gondolunk rád.

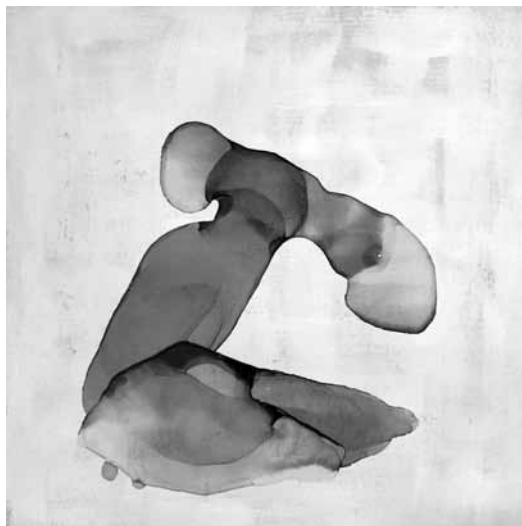
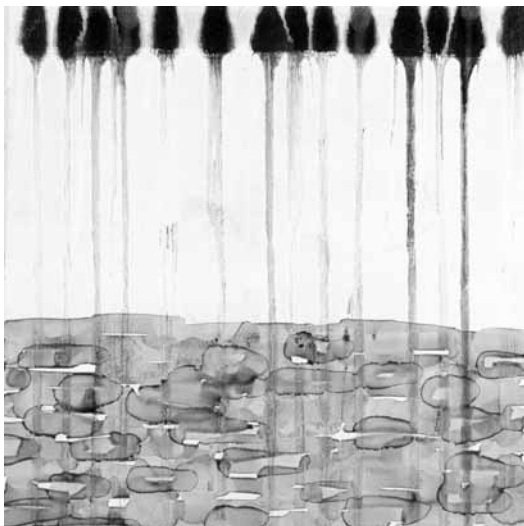
Mint vízpart forró ékszereit,
a kavicsot rugdosó gyerek,
úgy hagyjuk el
neked szánt szavainkat.
Teremtés ez is: a gyász.
Vágyakozásunk az örökkévalóra
már része is annak.
Miképpen az imádság
minden bennünk fakadó közt
egyetlenként áll fölötté
az önmagába hanyatló
lét minden idejének.
Amikor a harangnyelv
fékezhetetlen ütéseit fogadja be
boldog bronz-palást, és bong,
bong áldott önkívületben,
amikor napozó sírkövek

fehér tüze nyílik a temetőt
előzőnlő szirmok szigetein.

Lélegzetünk a gyász.
Általa, vele, benne lehet csak élni,
hiszen halottunk karnyújtásnyira
hever álló időben, végül csak a fű
fénye fut a szélben, fölrepítve
távozó mosolyát: születendő
száguldás robaja van
a szarvasok szívében.

Bocsásd meg, kisfiam, jókedvét
a földnek zuhogó napsütésben,
s a nélküled dúdolt dallamot:
Föltámadt Krisztus e napon –
az orgona-szőköár zúgását,
templomablak sötét tüzeiben nyílt
remegést meg lovoid, Csoda és Kósza
záró-nyihogását, lobog sörényük,
megriadva keresnek erdőn-mezőn
s dűlőúton dél-ragyogásban.
Bocsásd meg a szél sós szagát,
mély lélegzetét tenger daraboknak,
ha szikla élen és egy lány térdén
fényeskedik az örök világosság,
de ne indulj el édesanyádhoz,
nem tudni, merre a mennyország –
bocsáss meg nekünk, és bocsásd meg
az Úristen irgalmatlan szeretetét.

ROMVÁRI MÁRTON, Élő víz III., 2010; Egyensúly, 2011

TÓBIÁS KRISZTIÁN

Mindennapi lábbelinkről

szülőföldem

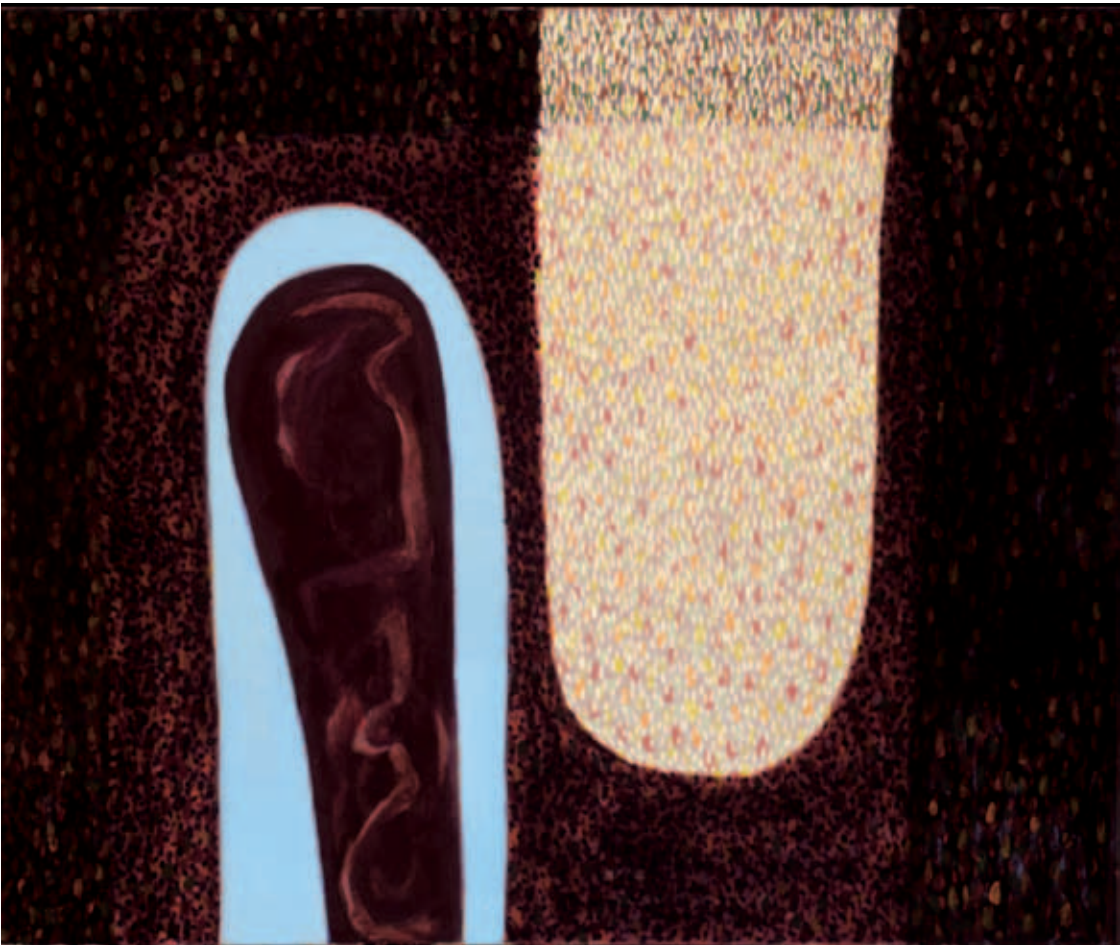
TÓBIÁS KRISZTIÁN (1978) Balatonfüred

Már lassan három éve, hogy nem tudok szabadulni tőle. Este lefekszem, feleségem az ágyban, gyerekek szintúgy, és a fejemben itt ez a..., amivel nem tudok mit kezdeni. Zavar.

Az egész Jovánovicssal kezdődött. Tavalyelőtt, a balatonfüredi tárlatán. A galéria lépcsői nyikorogtak. Rendületlenül. Hazádnak. Nyikorogtak egykor Vaszary Kolos hercegprímás papi bársonymokaszinja alatt, és nyikorogtak később a vazelinzagú orosz csizmák alatt is. A szű mindeközben csak diszkréten sercegett. Rendületlenül stb. A lépcsőnek sem mindegy. Gondolt erre valaha valaki, hogy a lépcsőnek sem lehet mindegy, ki és miben tapos rá? Nem mintha érezne bármit is, nem kell túltolni az egészséget, de mégis, kell hogy legyen valami esztétikai idegháló, ami falakon, fűvön, betonon és így a lépcsőlapokon is tapad, láthatatlanul. A Védákban írnak valami hasonlóról. A nagy közös szatyor (?), amiben együtt lötyögünk, mint kisállat-kereskedésből hazauton a guppi, a nagy világegyetemben. A lépcső azért teremtetett, hogy tapossák, koptassák, megbotoľjanak benne, szidják, de nem mindegy, ki, mikor és hogyan. Csak képzeljük el nagyapámat, kerti gumicsizmájában, amiben a kertben szokott volt ázni, kapálni, amint rálép egy ilyen fényesre csiszolt, tisztára súrolt tölgy lépcsőlapra. Nem lépett volna rá, vasárnapi ünneplőben, fekete öltönyben, cipőben talán, de azért csak képzeljük el, hogy mégis. Látványában tudna fájni, ahogy a fekete, traktorgumi-tapintású csizma ránehezedik a lakkozott, fényezett tölgylapra. A szű is elnémulna. Megszűnne a homok(forgács)óra és vele együtt az idő monoton, diszkrét sercegése is. Nem mindegy, de most elegáns lábbelik érintik alig, szinte csak leheletnyit, libegnek teremről teremre, majd az emeletre fel. Óvatos, halk körömcipők finom koppanásai visszhangzanak a folyosón. Felsétáltunk, nyikorogtunk mi is, kortársak, empatikusan.

Jovánovics György Kicsiny Balázs koncepciója alapján készített installációja, az emeleti ajtó mellett balra, egy öltönyös, nyakkendősférfitorzó, szemére kötözve két hatalmas cipő. Lehetne akár bányászbakancs is, de nem, ez egy pár használt, vásott talpú cipő. Még sohasem láttam bányászbakancsot, lévén alföldi, ahol közel s távol nincs mit bányászni, csak a végtelen kukoricatáblák, búzamezők, legelők és egyéb, szokásos, romantikusnak vélt alföldi dolgok. Károkatonák, bölömbikák, a lapályon békák, csíborok a pocsolyákban. Mindenki abból él, rakja össze a valóságot, amit magával hoz, összegyűjtöget, zsebre dug az évek során. Volt valaha a falu (Csóka) mellett egy domb (Kremenyák), látványában már inkább hegy, ha a mezőt mint blondelkeretet képzeljük köré, amit a századelőn Móra Ferenc ázott szét, több évezrednyi régészeti lelettel gazdagítva a szegedi múzeumot, de ennek semmi köze a bányászathoz. És már nincs is. És ez egy pár cipő.

Ez az installáció zavar engem már három éve. És ha zavar, az jó. Feltett egy kérdést, amit meg kell válaszolni, ha törik, ha szakad. Nem úgy, mint a Pietának kalapáccsal nekifeszülő Tóth László geológus, T. Orbán Ottó (egyik) valóságból átemelt mesefigurája, de mégis, valahogy bele kell nézni, látni. Itt most boncolni kell. Késsel, villával, ami épp a kezünk ügyébe akad. Szike ritkán akad. Geológuskalapács még ritkábban. Oké, adott egy zakós, nyakkendősférfi.

ROMVÁRI MÁRTON, Ellenpár, 2004; Másik kapu, 2004

ROMVÁRI MÁRTON, Rétegek III., 2005; Rétegek I., 2005

figura és adott egy pár cipő. Esztétikai kérdésekkel, válaszokkal viszont nem sokra megyünk. Nem szép. A cipőtalp csak addig szép, amíg új. Csak abban a pillanatban, amikor megszületik, amíg még semmit sem lát, hall, levegő sem érinti. Mint a szülőházban a csecsemő, aki még épp hogy megszületett, fekszik a hátán, pislog a plafon nagy fehér végtelenjébe, de még nem sok vizet zavar. Használat előtt, amikor még sima a bőrtalp. Mennyi munka és kínlódás, míg tükörsimára csiszolják ezeket a talpakat, majd az első alkalommal, hogy felhúzzuk a lábunkra, kopni kezd, bemattul, karcolódik. Már a cipőbolt fényes padlólapján. Ez a cipő láthatóan nem új. Nézzük a fixált, kimerevített cselekménykockát. Ez a fickó, zakójáról, nyakkendőjéről vélhetően úriember, belebámul a cipőjébe. Vagy esetleg erőszakkal az arcára kötözték a cipőt. Elképzelhető, hogy erőszakkal összekötöznek magunkkal, és nincs mit tenni. Önmagunkkal összekötve, egymásba préselődve vagyunk kénytelenek élni. Vagy csak belebámul. Most őszintén, eszébe jutott valakinek is belebámulni a cipőjébe? Apró kavicsokat felkutatni, bélést igazítani nem számít. Belebámulni csak azért, hogy meglássuk, mi is történik ott. Szűkebb pátriánkban, amit mezítelen lábbal tapodunk időnk kezdete óta. Ahová beleizzadtuk eddigi mindennapinkat. De legalább ennyire elképzelhetetlen, hogy valaki büntetésből, heccből cipőt kötöz felebarátja ábrázatára.

Az elmúlt négy évtizedben az egyetlen, amit mindig a magaménak tudhattam, a cipőm. Szinte beleszülettem ebbe a cipőbe. Benne van otthonom, hazám, szülőföldem, minden. Bakancsot elvből nem, vagy csak nagyon ritkán, ha már erősen havazik, hordok. Fekete, fűzős cipő. Az más. Semmi militarista felhang, csak szimpla, pacifista egyszerűség, célirányos felszerelés. Cipő. Vannak emlékeim, amikor pártvezérek akartak bevagonírozni egy szelet zsíros kenyérrel Jugoszláviában. Ötven év alatt, lásd, eljutottunk a zsíros kenyérig, a vagonok kicsit rozsdásabbak, de még a régik. Van papírom, pecséttel, aláírással, hogy X időre ki vagyok tiltva Magyarország területéről, történetem a sikertelen kanadai politikai menedékjog-kérelmemről, sőt, egyszer még a szülőházból (lakás) is kizártam magam, elveszett a kulcsom. Egyedül a cipőm nem hagyott cserben soha. Megtörik, elvásik, kinövöm és lecserélem, fűző szakad, megcsomószom, de a cipőm az egyetlen biztos pont, ahol otthon vagyok. Mert lenni kell valahol, ha már így alakult. Az nincs, hogy kitiltanak, elküldenek a világból. Nem kellene, hogy legyen. Az őslevesben osztódó amőbától önmagamig húzhatok egy egyenest, minden gond nélkül, Pangeától a cipőmig szintén. Ugyanabban a pocsolyában osztódtak valaha élt amőba apáink, anyáink, kettő az egyben őseink. Sejtmag, emésztőőröske, lábacsák stb.

„Adj egy biztos pontot, és kimozdítom...”, mondta Arkhimédész, nem sejtve, hogy az a pont ott van, pont ott van a talpa alatt. Noli tangere circulos meos. Ne zavard a köreimet. A cipőtalp vonalát körökké egyszerűsítve, határvonalként értelmezve, beszűkítve, mintha visszatekernénk az ősrobbanást, ponttá sűrítve a kört (gömböt), talán megtalálhatjuk azt a supermasszív biztos pontot, ahonnan nem lehet elzavarni, kitiltani, elutasítani, ahová kulcs sem kell, mert önmagában egy privát, biztonságos pont, ami csak a miénk, senki másé. Azt hittem sokáig, ez ott lesz, ahol megszülettem. Az egész családom a húsgyárban dolgozott. A füstölőben, a konzervosztályon, a vágóhídon. Nagybátyám komoly karriert futott be, munkavezető volt. Azt hittem, ott lesz az a pont. Majd felszámolták a húsgyárat, öntödét, a szeszgyárat, és ami maradt, az minden volt, csak nem supermasszív és nem biztos.

Piros csizma, kék csizma. Ez fogantatás után, az elsődleges nemi jegyek kialakulásakor eldöntetett, lehetett foglalkozni fontosabb dolgokkal, mint például a haza építése, csendes meditáció a népfelszabadító háború hőseinek véget nem érő történeteinek tanulságain, nem is sejtve, hogy a nép sosem szabadul fel, a háború csak háború, és a történetek sem pont úgy történtek,

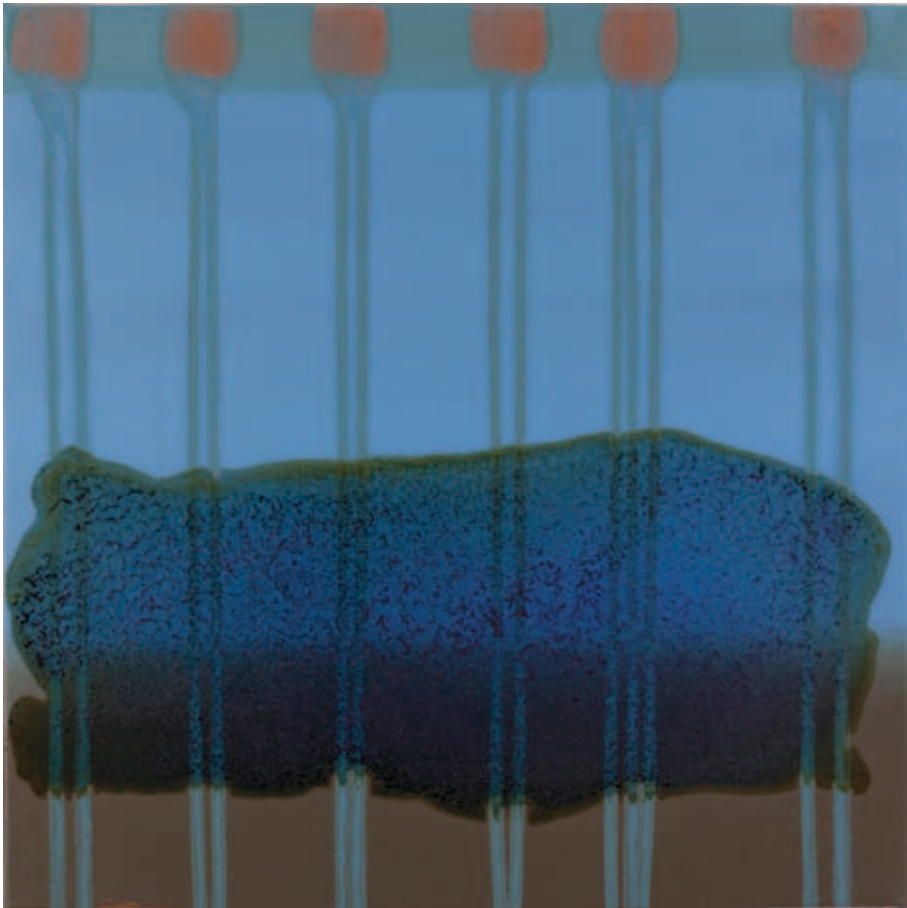
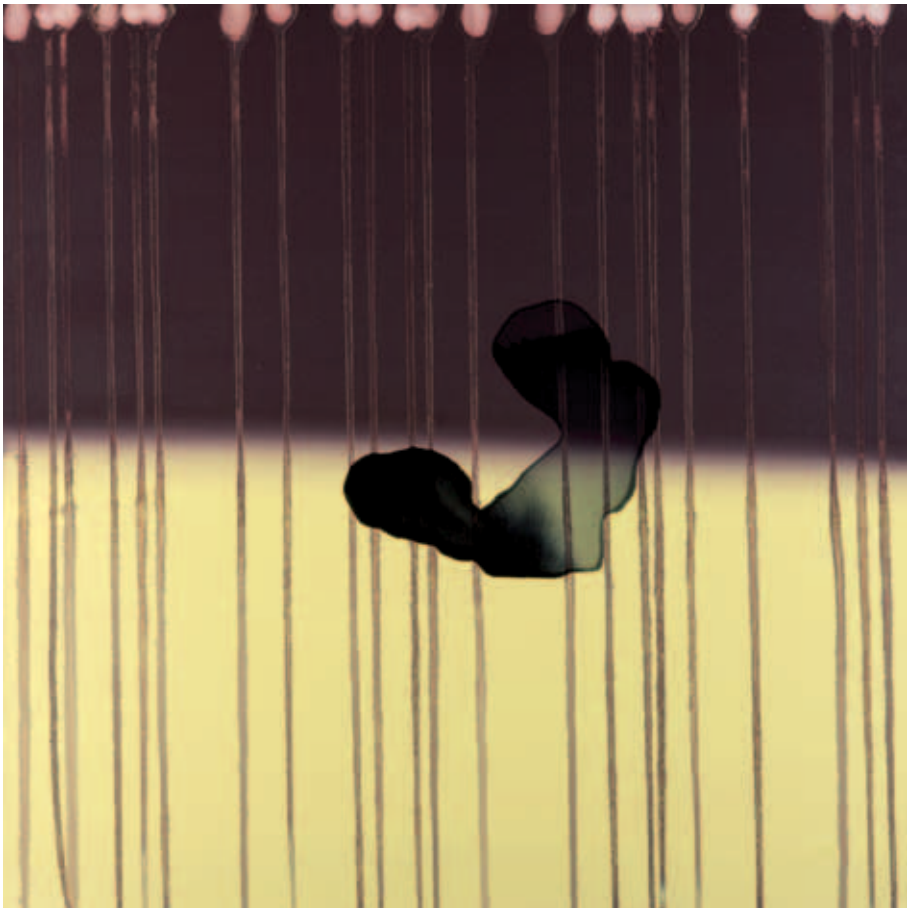
de a főhős már réges-rég nem tiltakozhat az írói túlkapások miatt. Rekreációként meg utánozhattuk John Wayne hunyorgását (Tito szerette a westernfilmeket, és ha ő igen, akkor vele együtt egy egész ország), ezzel is fejlesztve belénk kódolt maszkulin tulajdonságainkat, és nézhettük marhabőr csizmáját, amint a vadnyugati szellemváros kihalt utcáin pengő sarkantyúkkal végigsétál, és megfagy körülötte a perzselő homokon csillanó napsugár. És John Wayne-t se láttuk soha, hogy belebámulna, hunyorogna a csizmájába. Mindig csak a napba és az ellen szintén hunyorgó szemébe. Hunyorogva nem lehet bámulni. Hunyorogva lehet kémlelni a homokdűnéken tovagördülő ördögszekereket. Az időhatározók értelmetlenné válnak, tegnap is meghalt egy bandita, ma is és holnap is meg fog. John Wayne örök.

Jovánovics (Kicsiny Balázs) installációja valahol itt kezd izgalmassá válni. A zakós, nyakkendős torzó, amint belebámul a múltjába (?), a cipők, bányászbakancsok által kitaposott jelenébe (?). Nem születhet mindenki Esterháznak. És ha igen, mint tudjuk, az sem biztosíték, matematikai változók árnyalják a képet. A valószínűségi változó miatt meg bármikor megtörténhet, ha eddig még nem, és akkor is megismétlődhet, ha már igen. Minden genealógiai térképen, valahol, elrejtve (mert erről bizonyos körökben nem illik beszélni) ott a bányászbakancs és a kitaposott, vásott talpú cipő. A neveket cipőfűzők, bányászbakancsfűzők kötik össze. Diszkrét, kibogozhatatlan, zsírtól és kosztól összetapadt csomók.

Nem látunk tovább a cipőnk talpánál, ami ott van, az meg nem érdekel senkit. A talpbetét foszlása, a domborulatok, homorulatok, a tyúkszem, bőrkeményedések lenyomatai, a bőrbe ágyazódott apró kavicsok, a cipőbelső izzadságtól kifoltosodott színe cseppet sem egzotikus. Mehr Licht! Cipő lenni túl sötét. Tanger, a kölni dóm, a mongol sztyeppék, minden más, ami nem mi vagyunk, ami privát köreinken kívül s távol van inkább, mint saját cipőnkbe ágyazott önmagunk. Lenni túl sötét. Csinálni külföldről portable haza. Csinálni Domonkos István teniszkupa. Ez az öltönyös, nyakkendős fickó meg csak így, lazán belebámul. Tudhat valamit, amit mi még nem. A sötéttel, a szagokkal, domborulatokkal, homorulatokkal együtt idő- és térhatározók (lásd Minkovszki-féle négydimenziós tér) felett lebegve, stabilan áll a posztamensen. Nem áll, nincsenek lábai, csak egy torzó, de nagyon stabil torzó. Nézzük, várjuk, mikor billen előre, mikor húzza le a cipő, esik pofára, jelen esetben cipőre, de nem. Lenni stabil. Mint aki megtalálta azt az egyensúlypontot, ahonnan, ha Arkhimédész sarujában felsétálna a tölgylépcsőn, ki-mozdíthatná, amit ki akart mozdítani. Egyedül az időtényezővel van probléma. Arkhimédész és Jovánovics (Kicsiny Balázs) nulladik dimenziójával. Vagy a negyedikkel.

Veszünk egy cipőt, csizmát, bakancsot, és beledugjuk a lábunkat. Gondolkodás nélkül. Anélkül, hogy belenézni, mi is van ott, belül, hova is dugjuk. „Légy kalóz”, mondta a néni Monk nyomozónak, és kézen fogva átsétáltak a gyalogátkelőn. Nagyjából ez a helyzet, ha az ismeretlenbe dugjuk. A lábunkat. Mert már születéskor is..., később meg még inkább az ismeretlenbe dugjuk, amink van. Bármikor jöhet egy teherautó. Megbízunk a cipőkészítőben, a boltosban, nagyker, kisker stb., hogy bőrrel, műbőrrel, vászonnal behatárolt üres teret kapunk, amibe beköltözhethetünk, saját lábformánk szerint alakíthatjuk, de sose lehessen azt tudni. S. k. Micimackó. A mi stabil pontunk, otthonunk, hazánk is tartogathat meglepetéseket. Épp ezért kellene belenézni, mielőtt és közben is. Időnként. Foglalkozni kell vele, hiszen ez a mi stabil pontunk, otthonunk, hazánk. A stabil nem mozdulatlan és nem állandó. Pl. a torzó is mozdul. Egyik kiállításról a másikra, naponta, percenként öregszik, érik, fakul, a fejéhez csomózott cipő is keményedik, repedezik, használódik használatlanul is. Magában, magán hordoz mindent, fogantatásától kezdve, de térben, időben

ROMVÁRI MÁRTON, Kék víztükrör, 2010; Horizont IX., 2009

ROMVÁRI MÁRTON, Lebegő formák, 2011; Ikron, 2010

változik. Ahogy a lábunkon a bőrkeményedések, törések, a lábkörmök mérete is változtatja, alakítja otthonunkat, hazánkat, cipőnket. És a szagokról ne is... Inkább nem. Ennek ellenére néha bele kellene nézni. Megnézni, mi változott odabenn, a sötétben.

Csókától Füredig, a Holt-Tiszától a Balatonig is húzhatunk egy egyenest. Az egyenesek végtelen számú lehetőségei közül ez is egy. Újvidék, Budapest, Torontó, Valjevó, Veszprém, Zalaegerszeg, Celldömölk, Alsóörs, Balatonfüred. Lehet, hogy néhány köztes pontot kifelejtettem, de mindegy. Jó lett volna egyszerűbb geometria szerint mozogni, élni. Valami paralelepipedon-szerű mozgásteret behatárolni, néhány paralelogramma még követhető, de így..., ez túl bonyolult. A Tisza és a holtágai által behatárolt kis falu például követhető volt. A töltésektől a nádasokig ért az a bizonyos takaró. Inkább dunyha, ahol mezít-láb nyújtózkodhattunk. Dunyha alá nem kell cipő. És ha nincs cipő, nincs mibe belebámulni.

Az is kérdés, hogy ez a felkötözött cipő egyáltalán a zakós, nyakkendő-s torzó saját cipője, vagy valaki másé. Ez utóbbi esetben az egész eddigi gondolatmenet mehet a kukába. De ez még elképzelhetetlenebb. Mért is kötözné valaki a cipőjét más fejére? Van ennek egyáltalán valami értelme? Kérdés, hogy erőszakkal vagy közös megegyezéssel bámul bele a cipőnkbe ez a torzó. Nem mindegy. Nem mutogatjuk a lábfejünket csak úgy egymásnak. Még a lenyomatát, körvonalát sem. Ez privát, intim terület. Tilos a be és az á. A stabil pont egyszemélyes. Mindenkinek van sajátja, mindenki másnak érdektelen, használhatatlan. Ha mindenki csak a saját cipőjébe bámulna, sokkal egyszerűbb lenne. Félelmetes, ugye, belebámulni a saját cipőnkbe? A másé kevésbé veszélyes. Bármikor ott lehet hagyni, ha nem tetszik, ha kényelmetlenné válik a látvány. Egyedül a sajátunkat kell magunkon viselnünk, akkor is, ha szorít, ha kopott, vásott a talpa. Kidobhatjuk, vehetünk újat, átmeneti enyhülést keresve, de előbb-utóbb ismét szorítani kezd, megkopik, vásik. És idővel beletörődünk. A cipő győz mindig.

Az installáció címe *Önarckép*. Látunk egy torzót, zakót, nyakkendőt, inget, de arcot, azt nem. Helyette két cipőtalp. Lehet, hogy nem mi nézzük az önarcképet, hanem a torzó, és mi csak azt látjuk, amint nézi az önarcképét a cipői mélyén. A bőr barázdáit, kopott pórusait bámulja. Lenyomatát önmagának a talpbetét foszlott felületén. Mégis bele kéne nézni a cipőnkbe. Odaállni a torzó mellé, lerántani a cipőt, és úgy igazán, mindenre elszántan belenézni. Körbeállnánk a torzót, és mindenki csak bámulna hosszan a saját cipőjébe, otthonába, hazájába, privát kis fészkébe. Belenyomjuk önmagunkat mindenbe, ahová lépünk. Mióta cipője van az emberiségnek, már csak körvonalakat hagy maga után, ujjak, bőrbarázda-lenyomatok nélküli recés, mintás nyomokat. Jövőbeni régészeink, történészeink ebből nem fogják megtudni, kinek volt boka-süllyedése, kinek hol volt törés, vágás, heg a talpán. Ha szerencsénk van, esetleg a cipőgyár nevét betűzhetik ki a lenyomatból.

Hetekkel ezelőtt elszakadt a cipőfűzőm. Kifűztem az utolsó lyukból, és alatta kötöttem meg. Nem szívesen válunk meg otthonunktól, még egy kis darabkájától sem. Bárhogy is feslik, szakad, zsírosodik, akkor is a miénk. Előbb-utóbb le kell cserélni, ha már tarthatatlanná válik a helyzet, de addig is foltozzuk, csomóztatjuk. A sok közös kaland, ugyebár. És még sokáig eszünkbe jut az a fűző, ami gondosan óvta minden pillantástól a cipőnk belsejét, ami benne tartott bennünket saját lenyomatunkban. Bársonymokaszin, katona- vagy bányászbakancs, cipő, tökminden. A lényeg a pontosan körvonalazott otthon, haza, amit magunkkal, magunkon cipelhetünk.

NOVOTNY TIHAMÉR

Plazma állapotú sejt-univerzumok

Romvári Márton művészetéről

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

Alkotónk – saját bevallása, szíves közlése szerint – eredendően nem akart képzőművésszé válni. Az általános iskolában inkább a sport érdekelte őt. Az elhatározás, a döntés, hogy mégis a családi tradíció irányába induljon el, nyolcadik osztályos korában született meg benne, hiszen nagyapja, Romvári József (1926–2011) több évtizeden keresztül a MAFILM díszlettervezője, a Színház- és Film-művészeti Főiskola szcenikatanára volt;¹ édesapja, Romvári János (1953) szerteágazó alkalmazott művészeti tevékenységgel és irányítással foglalkozó aktív, sokoldalú képzőművész;² édesanyja, Kutas Eszter (1951) pedig – aki szakmai végzettsége szerint ötvös és faszobrász – egyetemi diplomával rendelkező tárgyre Restaurátorként tevékenykedik.³ A családi tradíció persze tehetség és szorgalom nélkül mit sem ér. Mindezeket mérlegelve, elhatározásának helyességét a sok-sok rajzolás, majd a „kisképző” szobrász és festő szakának elvégzése bizonyította, végül a Képzőművészeti Egyetem festőművészeti diplomájának 2001-ben történő megszerzése igazolta.

Be kell vallanom, hogy nem tudom nem elfogódottsággal s elfogultsággal nézni, szemlélni Romvári Márton majd húsz éve tartó művészetét – amely már jó ideje egy igen meggyőző erejű, módszerét, szemléletét tekintve fonalszerű következetességgel haladó, vagy még inkább egy levélerezet végtelenített növekedéshez hasonlítható szerves folyamatra emlékeztet engem –, hiszen velem egyidős szüleit fiatal korom óta ismerem, s több lelkesítő dolgot köszönhetek nekik. Többek között Romvári János kiállításának megnyitását még egyetemista időszakomból, 1981-ben Sátoraljaújhelyen, tehát ezen a pályán: debütálásomat. S a véletlen úgy hozta, hogy ő volt életem első könyvének grafikai szerkesztője is 1986-87-ben.⁴

Romvári Márton esetében is – akinek testi, lelki és szellemi habitusa a szememben, a tudatomban éppoly zavarba ejtően tökéletes, mint természetes keveréke az öröklött géneknek és a szerzett tulajdonságoknak – azt tapasztaljuk (akárcsak korosztályának más művészegyedeinél), hogy hamar megtalálja azokat az érzékeny értelmezőket, empatikus művészettörténészeket (mondhatnám, utastársakat), akik alapvető módon és hosszú távban gondolkodva képesek megfejtetni, megfogalmazni, valamint előre látni megfigyelt alanyuk jellegzetes irányvonalait, sajátosságait és módszereit.

Ilyen szellemi utastárs például Beke Zsófia művészettörténész, aki már 2003-ban megtalálta a kulcsszavakat Romvári Márton festészeti céljainak, szándékainak megfejtéséhez. Ő többek között azt írja az alkotó első komolyabb katalógusának előszavában, hogy: „Romvári Márton fiatal, kísérletező művész, aki a kezdetben realista képtémák festői felületeinek s a több rétegben felvitt különféle anyagok megmunkálásán keresztül talált rá a felülnézetre mint festői témára s egyben absztrahált felületre. Ettől kezdve válik számára a felülnézet az absztrakció sejtelmes kiindulópontjává, mely által képeinek felszíne, felülete és motívumai egyaránt saját útvonalra találnak, meglepve alkotójukat s a kép nézőit egyaránt újabb és újabb asszociációkkal s a néhai tárgyi világra vonatkoztatott, azóta absztrahálódott utalásokkal.”⁵

Ezeknek az átértelmeződő, egyre inkább elvonatkoztatottabbá váló felülnézeti tárgyábrázolásoknak, valamint legfőképp a Vajda Lajos-, Korniss Dezső-, Derkovits Gyula- vagy Daniel Spoerri-féle asztal fölé hajló, az uzsonnázó vagy ebédelő látószögét megtréfáló csendéleteknek a világából alakul ki az az absztrakt-organikus, a horizontális síkot vertikálisba fordító romváris képtípus, amely mára áttetszően olvadékonny, *bioromantikus* sejtszerűségében szinte kizárólagossá vált művészünk életében, alkotótevékenységében. Tudniillik a felülről szemlélt étkezési tárgyak az egyszerűsítés következményeként teljesen megváltoznak, már-már hasonlatokká (!) válnak: „hol egy tál pirítós (*Kétszersült*) tűnik első látásra kártyalapoknak vagy társasjátéknak (*Toast*); hol a tányér körül szétszórta kanalak tetszenek – mikroszkóp alatti képként – petesejt körül nyüzsgő spermiumoknak (*Kanalak*); vagy a tükörtojás ölt kozmikus méreteket és hasonlít naplementére, holdra vagy valamilyen más bolygóra” – fogalmazza ugyanott igen találóan Beke Zsófia.⁶

Egy visszatekintő beszélgetésben a következőket mondja Romvári Márton arról a bizonyos el nem engedett fonálról, amely majdhogynem a kezdetektől egy irányba viszi őt: „nagyon korán rájöttem, hogy az tetszik, amikor a figuratív látvány a sík felé absztrahálódik. Például Vermeer, Holbein vagy Matisse művein. Ezeknél a művészeknél egyszerűsödik a látvány, vagy a környezet lesz dekoratívabb.

Amikor az első absztrakciós próbálkozásaim voltak a fősulin, árnyékokat raktam a faltok mögé, mintha az mégis térben lenne, miközben már felvállaltam a sík, így jött vissza a plaszticitás. A kulisszatér, a kis távolság és a felülnézet, mint egy dombormű, úgy működött. Aztán szépen lassan a felületek felé haladtam, most meg már egészen anyagcentrikus lettem a lakkfelületek miatt. [...] Az organikus és absztrakt festészeti irányok azok, amelyek számomra vonzóak, például Keserü Ilona vagy Mulasics László [1954–2001]. [...] Én azt szoktam mondani, hogy nem ihlet függvénye ez, hanem egy el nem engedett fonál, amelybe kapaszkodik az ember, amit húz, és így időközönként egy-egy képet hagy maga után a fonál mentén. Lerakódnak jobbra-balra a dolgok, de a fonál egy irányba visz. [...] Az elmúlt pár évben érkeztem olyan helyzetbe, és alakult olyanná az alkotói módszerem, hogy kezdek nemcsak előre, hanem szélesítve is fogalmazni, ugyanazt a gondolatot kiteljesíteni.”⁷

2011-ben Mészáros Zsolt művészettörténész újabb figyelemre méltó megállapításokat tesz Romvári Márton festészetével kapcsolatban. Többek között bevezet egy új fogalmat, a plazmaállapotét, amellyel minden bizonnyal a művész képein megjelenő „plazmaállapotú” színmezők, sejtszerű színfoltok, fluid színelületek és vonalak sugárzó, fénylő, illetve más-más színhőmérsékletű erejére, sürűségére, intenzív interferenciájára és transzparenciájára kívánt utalni. A szerző a fizika és a kémia világából kölcsönzött metaforáját a következőképp indokolja: „a három klasszikus halmazállapoton kívül, mint légnemű, folyékony és szilárd, létezik egy negyedik is, a plazmaállapot. A plazma, mint a csillagok alkotóeleme a leggyakoribb anyag a világegyetemben. Belső szerkezetét tekintve leginkább egy olyan mágneses erőterként írható le, ahol a részecskék szabadon mozogva kölcsönhatásba lépnek egymással. Mikroszkopikus alakzat, amely alapegység, de összeér benne az idő és a tér. Inspiráló fogalmi keretet kínálhat Romvári Márton festészetének megértéséhez, amely jellemző tulajdonságát tekintve szintén ilyen mezőként modellálható. A fiatal művész számára hamar kikristályosodott pályája elején, hogy a felületek, vonalak, színek egymáshoz való viszonyában, egymással való feszültségében, ritmusában keresse az igazi örömet a festészethez.”⁸

S az örömon túl Mészáros Zsolt Romvári Márton festészetének kulcsfogalmai közé sorolja: a kísérletező energiát; az áteresztő rétegekben történő gondolkodást; a faktúrák és textúrák (felületek, ecsetkezelések, anyagszerkezetek) gazdagságát; a térbeli mélységek egyszerre mikroszkopikus és „csillagközi” illúzióját és valóságát; a visszatérő motívumok és alapelemek ténylegesen soha meg nem ismételhető variációit és változatait; valamint a szándékok és a véletlenek ösztönző dialektikáját. „Ezért az életmű nem választható szét élesen korszakokra, hanem olyan organikus struktúráként írható le, amelyben az elemek pulzáló intenzitással keringenek; egyikük felerősödik, másikuk elhalványul, áttűnnek, eltűnnek, majd ismét megjelennek” – foglalja össze mondandóját Mészáros ugyanott.

Nem véletlen tehát, hogy a művész olyan címszavak köré rendezi festészeti „sorozatait”, „ciklusait” (objektjeit, fotogramjait, kollázsait), mint például: *rétegek; emlékek; labirintusok; epizódok; csíkok; sávok; hullámok; kapuk; átjárók; energiagömbök; csurgások-horizontok; mozaikok; tükröződések-víztükrök; élő vizek; sejtek; univerzumok; bioformák; fűrtök; felhők; kollázsok; mozgások; csoportosulások; árnyak; fénygömbök* stb.

S egy 2017-ben kiadott kis katalógusában maga a művész tesz egy újabb fordulópontnak tekinthető „bejelentést”: „sok kísérletezés után találtam rá a lakktechnikára, ami, úgy érzem, a legjobb eszköz annak a vizuális hatásnak az elérésére, amire törekszem. [...] Kíváncsian figyelem a változást, miközben a biomorf képzelet tartományaiban bolyongok. Újabb munkáimban térsíkok jelennek meg, festés közben egyensúlyt teremtek a »tervezett-improvizált« és a »statikusság-elmozdulás« között. A fókusz egy pillanatra fennakad, majd elmerül a formákban, a finoman izzó színekben, a látszólagos és valóságos terekben.”⁹

A művész legutóbbi leporellókatalógusában, amely a budapesti INTOART Galériában megrendezett kiállításához készült 2017–18-ban, Mészáros Flóra kurátor a következőképpen vázolja fel az ifjabb Romvárihoz vonatkozó aktuális ismereteit: „festészetében évek óta a plaszticitás érzete do-

minál, elsődlegesen egy Jean Arp-féle megoldásokhoz hasonló körforma változatos, plasztikus megjelentetése és lebegtetett módon való ábrázolása. *Kohézió* című tárlatán Romvári »lerombolja« ennek a lebegtetésnek az illúzióját, geometrikus térsíkok alkalmazásával keretek közé szorítja körformáit, mindemellett megváltoztatja képtereinek statikusságát is. A képmező felületeit befedő nagy geometrikus síkokat, nem íves megoldásokat ütközteti organikus absztrakt műveiben biomorf formákkal. [...] Változatos technikai kísérletezése révén, így reliefszekerek építésével vagy a lakktechnika használatával erősíti rá ennek a statikus-dinamikus játéknak a hangsúlyára.”¹⁰

Végző soron az irányított véletlenek által modulált képlékeny, színes vízcseppként remegő, s ezért rendkívül asszociatív, fénylő, átláthatóan mélytűző, egyszerre sejtyszerű, majd meg üveggolyóként, ékként, felcsiszolt kavicskristályként megdermedő, ugyanakkor „csillagközi” plazmavilágokra is emlékeztető távolságképleteinek s az ezzel ellentétes, majdhogynem siváran matt felületeinek, illetve síkmértani színmezőinek együttes játékaik adják festményeinek elbűvölően varázslatos harmóniáit.

(A művésznek 2018. május 24-én nyílik kiállítása a Pintér Galériában, 1055 Budapest, Falk Miksa utca 10.)

JEGYZETEK

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Romv%C3%A1ri_J%C3%B3zsef

² <http://janos.romvari.com/>

³ http://www.restauratorkamara.hu/portfolio/portfolio.php?show_user_id=703

⁴ *Első világháborús katonaemlékek antropológiai és művészetszociológiai vizsgálata*, Múzsák Közművelődési Kiadó, 1987.

⁵ *Romvári Márton*, Romi Suli Kft., 2003.

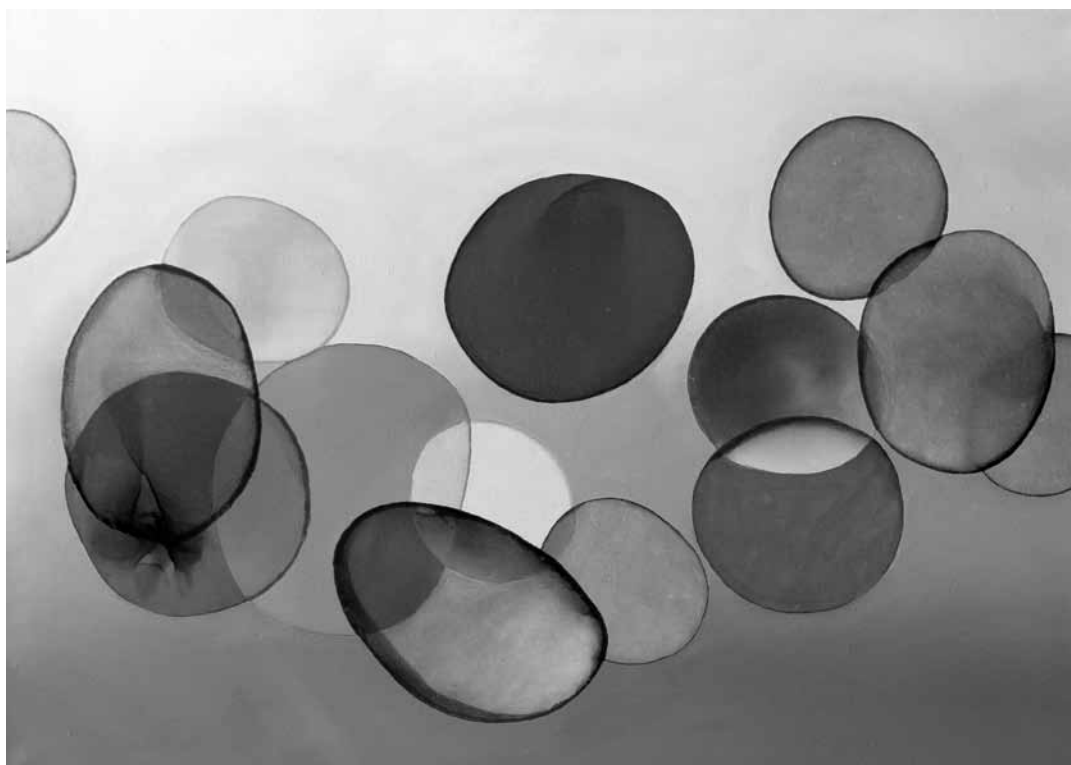
⁶ *Uo.*

⁷ ZAI Viktória, *Mintha gyermek maradnék – Interjú Romvári Márton festőművésszel*, 2011. március 24. http://dekooder.blog.hu/2011/03/24/mintha_gyerek_maradnek_interju_romvari_marton_festomuvevessel

⁸ MÉSZÁROS Zsolt, *Az anyag negyedik halmazállapota – Romvári Márton műveiről*, Romi Suli Kft., 2011. A szerző igen értékes megállapításait a következő kiegészítéssel tehetnénk még érthetőbbé, érzékletesebbé: „A plazma, magas hőmérséklete miatt, intenzív elektromágneses sugárzó is, magyarul rendkívül sok fényt bocsát ki. [...] [A] plazma a leggyakoribb anyag a világegyetemben, messzire elnyúló szakaszokban van jelen a világűrben. A csillagok anyaga plazma, és a csillagközi térben is sok plazma található, de mivel a csillagközi tér nagyon tág, a plazmák pedig próbálják kitölteni a rendelkezésre álló helyet – akárcsak a gázok –, így sűrűségük nagyon kicsi lehet, ezért az ilyen fajta plazmát »híg plazmának« is szokták nevezni. Mivel a csillagok is plazmaállapotban vannak, lövellhetnek ki magukból plazmaadagokat. Ezt nevezik napszélnek. A mi Naprendszerünkben a Nap folyamatosan napszél lövell magából. A napszél elsodródik a világűrben, és természetesen hozzánk is elér. Mivel Földünk körül mágneses mező van, a plazmát pedig a mágneses tér befolyásolja, a napszél az északi és a déli pólus magához vonzza. Ezek a részek alakul ki a napszél ionizáló hatására a sarki fény.” <https://hu.wikipedia.org/wiki/Plazma>

⁹ *Kontra Ágnes és Romvári Márton kiállítása*, KorTárs Galéria, Tatabánya, 2017. november 17 – december 31.

¹⁰ 2017. december 08. INTOART Galéria, 1054 Budapest, Garibaldi köz 3.

ZELENA ANDRÁS (1984) Szentendre

III. helyezett

ZELENA ANDRÁS

Veszteségkommunikáció az újmédia színterein

BEVEZETÉS

Az újmédia egyre nagyobb lehetőséget teremt az élet legkülönbözőbb eseményeinek közlésére, azok online megosztására. A felhasználók egy része az átélt veszteségeiket és gyászukat is e felületeken osztják meg ismerőseikkel (s az újmédia működési elve, hozzáférhetősége következtében ismeretlenekkel is). Kérdésként fogalmazódik meg bennem, hogy a gyász hagyományos rítusai, valamint az újmédia felületein közzétett halálhírek és emlékezővideók hogyan illeszthetők egymáshoz. Kifejtendő kérdéssé válik e tanulmányban, hogy a hagyományos, múlt századi halálrítusokból és magához a gyászhoz kapcsolódó hagyományból mi épül be az újmédia keretrendszerébe, s hogyan alakulnak az interperszonális kapcsolatok.

Polcz Alaine a különböző korok gyászhoz és halálhoz való viszonyulására világít rá: „A különböző történelmi koroknak és civilizációknak megvolt a halál- és gyászritusa, pszichológiai feldolgozásmódja. A mai modern, természettudományosan gondolkodó ember keresi az utat, hogyan tudná elfogadni és feldolgozni a halál problémáját, megadni a méltóságát és emberségét a halálhoz vezető útnak, a halálélménynek.”¹ A 20. századot követő tabu és háritás után a 21. feldolgozási módszere és közzétételi formája, a fájlmegeosztó oldalakon közzétett emlékezővideók megalkotása merőben más irány, hiszen az ezen oldalakon hozzáférhető emlékezővideók illeszkednek a gyászfázisokhoz. Segíti-e a közösségi gyász az individuális veszteségtapasztalatot? Paul Ricoeur – Polcz Alaine-hez hasonlóan – kifejezőnek tartja az egyén és a közösség gyászfolyamatában a temetési szertartásokat, amelyek vélekedése szerint nemcsak az egyén fájdalmának kifejezői, hanem a kollektív, veszteségben való osztozás reprezentálói is. Ricoeur gondolati sorába (a temetési szertartásokhoz) tökéletesen illeszthető az emlékezővideó mint egyfajta speciális búcsú, elválás.² A veszteségek közzétételét (továbbiakban: veszteségkommunikáció, veszteség-közzététel), sokrétű megjelenését az elmúlt esztendőben kérdőíves, önkitöltős módszerrel felvett kutatással, valamint mélyinterjúk készítésével vizsgáltam. Alapos elemzés tárgyává tettem az eredményeket, s nem reprezentatív kutatásom értékelését követően azt találtam, hogy közzétételre kerül: párkapcsolat vagy házasság felbomlása, szeretett kisállat elköborlása vagy elhunytja miatti fájdalom, munkahely- vagy lakhelyváltás traumája, betegségdokumentálás blogon is, és bizonyos esetekben – sajnos – online haldoklási napló. Hipotézisem szerint az újmédia színterein közzétett egyéni veszteségélmény közösségivé válik, ezzel a veszteségélményt átélt személynek egyfajta szupportív védelmet biztosít, amelyet a közösség tagjai teremtenek, jelentenek számára. E folyamatok értelmezése az új hazai és a nemzetközi kutatások eredményeinek fényében további összevetési lehetőségeket kínál.

Vizsgálatom homlokterébe a közösségi portálokat (Facebook, twitter), a blogokat, a YouTube videómegosztót, továbbá a virtuális emlékoldalakat helyezem, e tanulmányban külön-külön elemmezve a különböző területeket. Górcső alá veszem a közösségi portálon a feketére cserélt profilkép, valamint az átállított – és a hírfolyamból sem törölt – családi állapot sokak számára egyértelmű üzenetét, továbbá veszteségkommunikációs szempontból elemzem a betegség- és kezelésdokumentáló blogokat.

Előző lapszámunkban a „Hallgatni arany” című esszépályázat két második helyezett írását közzétettük, most a harmadik helyezést elért írásokat olvashatják.

A gyászközlemények rovata a nyomtatott sajtó egyik legrégebbi statikus eleme. Közszerelő, tudósok és politikusok haláláról, temetésének időpontjáról az országos napilapok, a szűkebb hazájukban sokak által ismert honfitársaink haláláról pedig a megyei sajtótermékek adnak hírt. Az elmúlt években azonban számos felületen jelent meg írás a napilapok térvészteséséről, a példányszámok csökkenéséről, és több szakmai fórum is foglalkozott e kérdéssel. Ezzel párhuzamosan a közösségi portálok használata egyre elterjedtebbé vált.

Kutatói érdeklődésem fókuszában állnak a YouTube videómegosztó oldalon – nyilvánosság számára is közzétett, nem zárt csatornán – hozzáférhető emlékezővideók és azok „felszín alatti” üzenettartalmai, szerkesztettségük és a megjelenő szövegtartalmak nyelvi megformáltsága csakúgy, mint a virtuális emlékdalokon, blogokon történő veszteségközlések különböző manifestumai. Meglátásom az, hogy mivel a web2.0 használói egyre nyíltabban engednek betekintést ismerőseiknek életük minden egyes pillanatába, ezzel egyéni veszteségtapasztalataikat közösségi veszteséggé tágitják. Az újmédia témakörében született szakcikk és tanulmányok mind ékes bizonyítékai annak, hogy a kommunikációkutatás kiemelten fontosnak tartja és élénken érdeklődik a web2.0 iránt.

Célul tűzöm ki annak megválaszolását, hogy hogyan válik az újmédia a közösségi veszteségek színterévé a különböző korú, nemű, társadalmi státusú, eltérő internethasználati szokásokkal és szocializációval rendelkező felhasználók körében; a választ kérdőíves vizsgálattal igyekszem igazolni. Kutatásom fontos pillérének tekintem a veszteségkommunikáció közösségi feldolgozásának vizsgálatát is. Fentiek fényében tanulmányom erősen interdiszciplináris; a kommunikációelméleti megközelítésekhez szervesen kapcsolódik a pszichológiai kutatások azon része, amely az individuális veszteségek és traumák egyéni közléseit tárgyalja.

ÚJMÉDIA

A lineáris csatornához képest az újmédia felületein lehetőség van a társak közötti visszacsatolásra és válaszreakció(k)ra is, így elmosódik a határ a személyes és a nyilvános kommunikáció, valamint a tömeg- és interperszonális kommunikáció között.³ Új médiahasználati szabályrendszer hódít teret a felhasználók között, és új kompetenciák elsajátítására van szükségük az internetezőeknek, hiszen egyszerre kell művelniük a befogadás és az értelmezés kognitív folyamatát. „Elengedhetlenné válik a technológiai- informatikai nyelv ismerete és az új kommunikációs kultúra jeleiben és protokolljában való jártasság.”⁴

Az interperszonális kapcsolatok működési rendjében és azok minőségében új folyamatok jelennek meg, radikálisan elmosódik a határ a valós én és a virtuális arc, a „közösségi álarc-hamis én” között.⁵ A valós én és a virtuális arc különbözőségéről, a jelenség veszélyeiről számos szociálpszichológiai témájú szakcikk született. A felhasználó nem tesz mást, mint egy bizonyos szerepbe bújik a közösségi portálon; teszi mindezt úgy, mint aki a világ legnagyobb étteremkritikusainak egyike, folyamatosan éttermi szelfiket és „minikritikákat” tesz közzé, vagy naponta több fotót posztol a „milyen jó szülő vagyok” fotósorozatából úgy, hogy a játszótéren is az ideális fotóhelyszínt és legtükételesebb beállítást keresi a kép jövőbeni lájkjainak reményében. A személyiség, a valós én-kép komoly torzulására utal az a jelenség, amikor az életkor előrehaladtát feldolgozni képtelen személyekkel, évtizedekkel korábbi fotókat tesz közzé aktuálisnak tetsző szövegtartalom kíséretében, a jelenben készült fotóit pedig órákig retusálja, eltüntetve róla a valós életkorra utaló jeleket. Tehát az újmédiában az információ nemcsak kibocsátás, hanem együttes létrehozás eredménye is, így az újmédia nem szórja, hanem körözteti az információt.⁶

A klasszikus tartalmak mellett egyre nagyobb teret hódít a felhasználók által létrehozott UGC-tartalom (*user generated contents*) is. A felhasználók professzionális technikai eszközökkel gyártják a tartalmakat, és így mindenkinek lehetősége van a narratívák alakítására. Az újmédiát a média korábbi formáitól a digitalizáció, az interaktivitás, a hipertextualitás, a szórtság és a virtualitás – mint „kulcsjellemzők” – különböztetik meg.⁷ Mit is jelent például az interaktivitás és a hipertextualitás az újmédia színterein? Előbbi jelen esetben azt, hogy a klasszikus közlésformákat kiegészítve megjelenik az azonnali, az ismerősi körrel való megosztás lehetősége és a percekben belüli válaszreakciók sokaságának esélye, azaz az elsődleges jelentések kölcsönös ráhatásának, együttes hatásának

fogalomkettőse. A digitális világ hipertextualitása pedig hangsúlyozza az eredeti és a metaszöveg (kommentár, válasz) együttes jelenlétét, és újraközölhetősége – „másolhatósága” – okán elszakítja a szövegeket szerzőjüktől.⁸

A 21. században a szervezeti párbeszédnek is új médiaterekben bontakoznak ki, hiszen a vállalkozások vevőkkel való kapcsolattartására végtelen számú lehetőség kínálkozik.⁹ Az újmédiában a felhasználók közösen készítik a tartalmakat, ahogyan például a Wazze applikációban útitársaink jelentenek útkadályt vagy munkavégzést, forgalmi dugót, torlódást, a Wikipédián magunk szerkesztjük a hobbinknak megfelelő aloldalakat, a közösségi portálokon pedig magunk ajánlunk szabadidő-eltöltési lehetőségeket ismerőseinknek. Ugyanúgy, ahogy meteorológus vagy profi fotós képe helyett az általunk készített és beküldött fotó is lehet az időjárás-jelentés képi illusztrációja a televízió képernyőjén.

Vizsgálatom fő célpontja a közösségi oldalak, videómegosztó oldalak és a blogok területe, azaz a veszteség-közzététel leggyakoribb színhelyei. E komplex témakör alap-szakirodalmának számító tanulmányait elegyíti Veszelszki Ágnes és Parapatics Andrea tanulmánya,¹⁰ ám mindezen kérdéseket a későbbi, vonatkozó fejezetben részletgazdagabban tárgyalom.

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA VESZTESÉSGKommunikációja

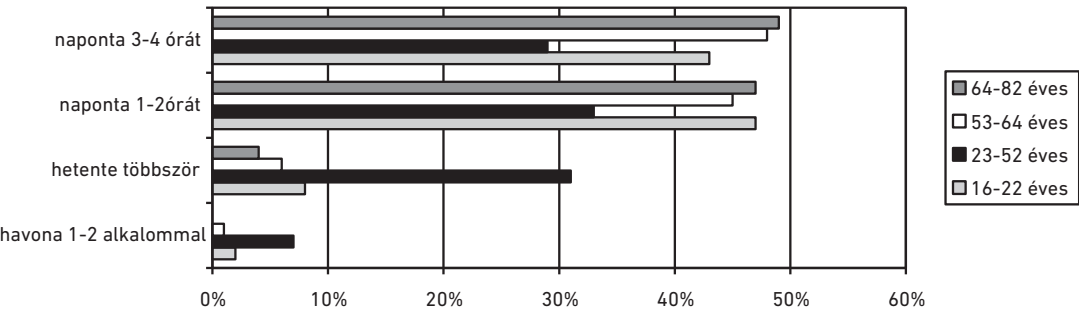
Egy korábbi, a Kharon Thanatológiai Szemlében publikált tanulmányomban¹¹ arra tettem kísérletet, hogy választ kapjak a különböző gyász hírek, temetési időpontok webes üzenőfalán nyilvánossá tett közléseivel kapcsolatban felmerült kérdéseimre. Kutatásom akkori kérdőívét alakítottam át, s az önkitöltős, a hazai legerősebb közösségi portálon közzétett kérdőívben (nem reprezentatív kutatással) ezúttal a következőkre kerestem választ:

1.) Mennyi időt töltenek a felhasználók a közösségi portál böngészésével? 2.) Találkoztak-e veszteségközzétéssel, és ha igen, konkrétan melyekkel? (Több válasz is adható.) 3.) Váltott-e ki együttérzést a felhasználókból a veszteség közzétevése? 4.) Ők maguk megosztanák-e saját veszteségélményüket az üzenőfalon?

A kérdőív összeállításakor az volt a célkitűzésem, hogy az újmédia színterein közzétett veszteség-közzétételről átfogó képet kapjak. Adatközlőim 16 és 82 év közötti nők és férfiak arányos megoszlásban, akik a befejezett nyolc általános iskolai osztálytól a PhD/DLA fokozatig minden iskolai végzettségi szintet reprezentáltak, ám a teljesség igényére törekvő célkitűzéssel e kutatás nem nevezhető reprezentatívnak, valamint hangsúlyoznom kell azt is, hogy önkitöltős módszerrel készült adatokkal dolgoztam.

A közösségi oldalak használati gyakoriságát vizsgáló kérdésre a válaszok szórása igen nagy: havi és heti egy-két alkalommal belépőktől napi 3-4 óránál is több időt ezen oldalakon töltő adatközlőkig tartó megoszlást találtam akként, hogy a 16-22-es és az 53 évnél idősebb felhasználók közös halmazmetszetet alkotnak válaszaik szoros együttjárásával (lásd 1. ábra).

Az adatközlők száma a két korcsoportban: 107 fő; legtöbbjük napi 3-4 órát tölt a közösségi portálon.

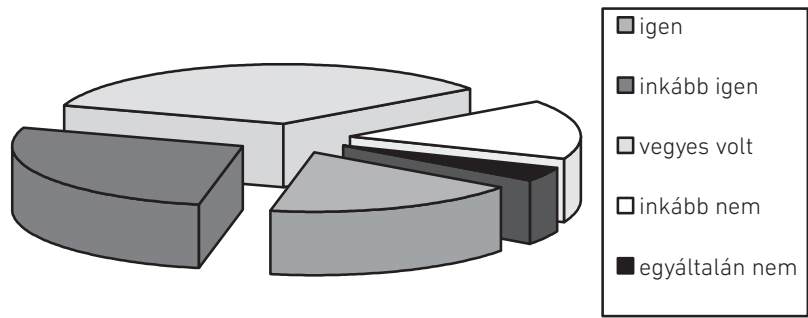

1. ábra: A felhasználók közösségi portálra vonatkozó használati gyakorisága

A kérdőívet kitöltők között nem volt olyan adatközlő, aki ne találkozott volna valamiféle veszteségközléssel, -közzététellel. Kétszáz adatközlővel felvett kérdőíves felmérésem második kérdés-csoportjának értékelésekor heterogén válaszalmazzal találkoztam. A veszteségkommunikációnak széles spektruma jelenik meg a közösségi portálok üzenőfalán, hiszen az elkóborolt kutya miatti veszteségélmény ugyanúgy közzétételre kerül, mint a nyugdíjba vonulás traumája (a munkahellyel és munkába járással kapcsolatos állandóság, a „fontos és tevékeny ember vagyok” érzésének elvesztése). Megjelent a városváltással járó költözés okozta fájdalom, a barátoktól, ismerősöktől, a régi lakóhelytől való búcsú. Az adatközlők jelentős hányada (közel 70%) több alkalommal találkozott a hírfolyamban közzétett családiállapot-változással is – amelyek elsődleges információértékkel bírtak, azaz sokan e közzétételből értesültek ismerősük párkapcsolatának, házasságának felbomlásáról. A válaszadók 93%-a szövegszerűen megjelölte az iskolai busztragédia (amely az adatfelvételt megelőző hónapban történt) áldozataira emlékező nyilvános posztokat. Úgy vélem, ez egyáltalán nem meglepő az adatfelvétel időpontjának ismeretében, hiszen a honi közösségi portált használók emlékezetében az egész országot megrázó tragédia ténye aktívan él és élt a kérdőív kitöltésére nyitott időablakban. A közösségi portálon való megosztások és közzétételek száma rendkívüli mértékű volt, ezzel pedig az üzenőfalon való megjelenésszám is radikálisan növekedett. Érdekes eredménye a vizsgálatnak, hogy évekkel, évtizedekkel korábbi tragédiákra emlékező – Facebookon közzétett – veszteségek is megjelentek az adatközlők válaszlapjain. Bándy Kata rendőrségi pszichológus halála mellett több válaszadó jelölte meg az 1986-ban tragikus körülmények között elhunyt Molnár Csilla szépségkirálynőre emlékező, a tragédia évfordulóin rendre közzétett üzenőfali posztokat is.

Azonban a halálhírek közzététele mellett a kutatás sok más veszteségközlésre is föl hívta a figyelmet: az üzenőfalon nyilvánosságra hozott családiállapot-változások mellett megjelentek az indirekt közlés által az ismerősök tudomására hozott szakítások és válások. Egy adatközlőm találkozott olyan Facebook-bejegyzéssel, amelyben „holtodiglan?! no comment” megjegyzéssel egy vidéki bíróság által kimondott válási határozat fotója szerepelt.

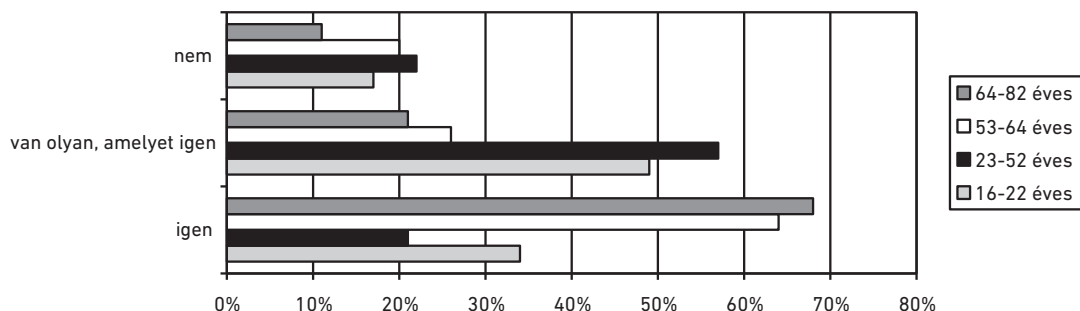
A harmadik kérdésre adott válaszok vizsgálata a veszteségek csoportosításában arra nem tért ki, hogy kiből melyik veszteség-közzététel váltott ki együttérzést, s az milyen fokú volt. Vélelmezem, hogy a felhasználók reakciói függnek a veszteségélményt átélt személlyel való kapcsolatuk minőségétől, továbbá a közzétett tartalom megítélésétől és kvalitásától. (Volt olyan adatközlő, aki arról számolt be, hogy népszerűtlen főnöke saját oldalán tette közzé munkaviszonyának megszűnését, amelyet nevető emotikonnal nyugtázott a kommentek sorában mind ő, mind kollégái.)

2. ábra: Váltott-e ki együttérzést a felhasználókból a veszteség közlése?

Élesen elhatárolható válaszadói korcsoport rajzolható föl a negyedik kérdés válaszainak elemzésekor, ugyanis az adatközlők közül az idősebb generáció tagjai bátrabban teszik közzé veszteségük hírét a közösségi portálon. Mélyinterjúk felvételét követően azt találtam, hogy több adatközlő is előnyben részesíti a virtuális térben közzétett információt a verbális közlés helyett, hiszen az udva-

riassági formulákra és kötelező beszélgetésekre sokan képtelenek, retraumatizálja őket a sokszori veszteségmegfogalmazás. Az internetes felületen való közzététel népszerűségének magyarázatát abban látom, hogy az idősebb korosztály tagjai ritkán találkoznak ismerőseikkel személyesen – szemben az osztály- és iskolatársakkal, barátokkal napi személyes kontaktusban álló fiatal adatközlőkkel –, mivel esetükben a rég nem látott iskola- és munkatársak, egykor volt jó ismerősök távolsága, a gyakran városváltással járó költözések nem teszik lehetővé a személyes kapcsolattartást.

3. ábra: Megosztanák-e a felhasználók saját veszteségélményüket az üzenőfalon?

VIDEÓMEGOSZTÓ OLDALAK

Néhány éve kutató érdeklődésem fókuszában állnak a hiány- és veszteségtapasztalatok közzététele 21. századi formái. Kutatási eredményeim első mérföldköveit egy korábbi tanulmányban közlöttem.¹² Az emlékezővideók gyászfolyamatba illeszthetőségét több aspektusból tanulmányozva akkor azt a megállapítást tettem, hogy a gyászban segítség a fotókból zenei aláfestéssel slide show-vá összeállított emlékezővideók készítése, azok megosztása, amely fogalomhasználatom szerint nem más, mint egyfajta online gyázmunka. Általánosságban vizsgálva a kérdést megállapíthatjuk, hogy e tartalmak legtöbbször online vágóeszközök segítségével készül – amelyek használata haladó szintű szoftverismereteket igényel –, s szövegvilágukat és képi megformáltságukat elemezve a serdülő- és ifjúkorúakra jellemző jegyekre ismerhetünk. A gyász és emlékezés fogalmkörének szinonimáira indított kereséssel („RIP”, „in memoriam”, „nyugodj békében”, „emlékezés” vagy az archaikusabb „béke poraira”) azt állapítottam meg, hogy az előbb felsorolt keresőszavakhoz – egy kivétellel – hasonló és alacsony elemszámú halmaz tartozik a magyar nyelvű videók között szűkített keresésben, míg a „nyugodj békében” keresőszóra a YouTube 16 900 találatot mutat (a keresés 2017. március 12-én történt). E videótartalmak alapos, valamint a minta teljességének – ilyen aspektusból történő – elemzésére törekvő vizsgálatát követően kijelenthetjük, hogy az említett keresőszóra indított szűkítéssel szinte csak olyan videótartalmakat találunk, amelyek elhunytá emlékező slide show-k, emlékezővideók, az elvesztett személy portréjának megrajzolására, emlékének megidézésére létrehozott tartalmak. Fentieket összefoglalva igazolódni látszik korábbi hipotézisünk, s kijelenthetjük: az újmédia színtereit az internethasználók közül sokan – tudatosan vagy tudattalanul – felhasználják veszteségeik közzétételére, hiszen a közel tizenhétezer találat a magyar nyelvű videók között magasnak számít. (2014-ben ugyanezen keresési paraméterekkel 12 900 találatot mutatott az elemzett videómegosztó oldal.)

Az emlékezővideók szövegvilágát mélyebb struktúrában elemezve megállapítható, hogy a készítő – a Polcz Alaine-féle kategorizáció szerint – a „sóvárgás, keresés”, illetve a „talajvesztettség (szétesés, regresszió, káosz)” gyászfázisban lehetnek, ugyanis a „Hogyan történhetett?”, „Miért pont Te?”, „Hiszen annyi tervünk volt”, „Nem tudom, hogy lesz ezután!” mondatok jelentős túlsúlyban vannak a többi gyászfázisra utalókhöz képest. („Nem értem! Halványabban, de azóta is kisütött a Nap...”, „Tudom, hogy legalább már nem fáj, és könnyebb Neked” stb. – a keresés találataiból véletlenszerűen kiválasztott és elemzett videókban található szövegtartalmak. Konkrét forrásmegjelölést az elhunytak és emlékezővideók azonosíthatósága miatt nem jelölök meg.)

Az elemzett videókban gyakoriak a hiányos, grammatikailag nem teljes értékű mondatok, és megjelennek a grafikus hangulatjelek (emotikonok vagy smiley-k), amelyekről egy 2004-es tanulmányban ezt olvashattuk: „ezek olyan, az érzelmeink kifejezésére szolgáló grafikus jelek, amelyek ma még csak a virtuális térben, holnap már a papírunkon is megjelenhetnek”. A videók feltöltőiről legtöbbször csak felhasználói vagy fedőnevet tudhatunk meg, ám a hozzájuk rendelt különböző videótartalmakat vizsgálva megállapítható, hogy nem kötődik több ilyen tárgyú videó feltöltése egyazon emberhez; tehát a készítő és feltöltő – mint arról az emlékezővideók leírásában vagy ahhoz kapcsolódó hozzászólásaikban említést is tesznek – legtöbb esetben a gyászolt rokonai, barátai. Akad azonban olyan emlékezővideó is, amelynek szövegéből kiderült: a készítő nem ismerte a családi hármass tűzhálál áldozatait, őt kizárólag a tragédia sarkallta arra, hogy virtuális emléket állítson az áldozattá lett családnak. Némi internetes kutatómunkával könnyű rátalálni a 2009. augusztus 15-i miskolci paneltűzről szóló beszámolókra, amelyek szerint két tinédzser és középkorú édesanyjuk lett a forró füst és lángok áldozata. A panelházi lakóközösség „suttogásából”, az esetet – első olvasatra – kiszínező pletykákból nyomozás és évek múltán bírósági ítélet lett, amely a család lakása alatt élő nőt – bár a szándékosságot nem tudta bizonyítani, de az index.hu információi szerint – közveszélyokozás vétségében és segítségnyújtás elmulasztásában bűnösnek mondta ki. A tragédiát kísérő társadalmi reakciót jól jellemzi, hogy az áldozatok emlékére két emlékezővideó is elérhető a YouTube-on, mindkettő ugyanazzal a zenei aláfestéssel. (Tipikus eleme az emlékezővideóknak a *Children of Distance* *Emlékezz rám* című száma.) A miskolci tragédia áldozatainak egyik emlékezővideójában szövegszerűen is megjelenik, hogy készítője nem ismerte az áldozatokat: „A családot nem ismertem, csupán egy kis tiszteletből ichtelve [sic!] csináltam... Emlékük örökké élni fog, és mindig [sic!] velünk lesznek...” Az emlékezővideóhoz (ami jelen esetben zenei aláfestéssel színesített képsorozat) használt fotók az áldozatok közösségi portálon lévő fiókjából származó fényképek. Viszont – mivel a tinédzser áldozatok profilja ma már nem elérhető – arra vonatkozó megjegyzést, hogy e fotók bárki által hozzáférhetők voltak-e (esetleg csak ismerősök vagy ismerősök ismerősei számára), nem tudunk tenni. Az emlékezővideó készítőjének részletes helyismeretéről tesz tanúbizonyságot, hogy a tragédia helyszínének említésekor a videóban nem „Avas” vagy „Középszer utca” alakot használ, hanem az avasi mikroközösség megjelölését: „középszer felé”. Különösen érdekes e videó megszületésének körülményeit vizsgálni, ugyanis klasszikus értelemben nem beszélhetünk gyászról, mivel a tragédia áldozatait a készítő nem ismerte, ahogy erről maga is beszámol. Inkább társadalmi együttérzéstől vezérelve született meg a videó.

Az általam egyszerű, véletlen mintavétellel tüzetesebb elemzésre kiválasztott emlékezővideók szerkesztettségük, képi világuk és zeneválasztásuk tekintetében hasonlóságot mutatnak. Azért választottam ezt az eljárást, mert ennek használatával a szűkített találati lista minden videójának ugyanakkora esélye volt a mintába kerülésre.¹³

A kutatás akkori állásakor arra kerestem a választ, hogy a videómegosztó oldalon hozzáférhető emlékezővideók hogyan illeszkednek a gyászfázisokba és a gyász hagyományos rítusaihoz; segíti-e a közösségi gyász az individuális veszteségtapasztalatot – mindezt összevetve Paul Ricoeur fentebb ismertetett idevágó nézeteivel. Gyáni Gábor is Ricoeur-t idézi egyik tanulmányában: „A gyász mint az emlékezet adekvát módja – elsősorban talán nem is az egyéni emlékezésben, hanem a kollektív emlékezetben nyeri el a maga teljes értelmét, hiszen ez utóbbiban több a lehetőség az elvesztett tárgyba fektetett libidó felszabadítására, és máshová történő telepítésére.”¹⁴ Tehát az internetes emlékező kisfilm segítségével az egyén könnyebben lép túl a veszteséggel járó fájdalomra, s könnyebben jut el a gyászmunka következő, Pilling János kategorizációs rendszerében az „elfogadás”,¹⁵ Polcz Alaine osztályozásában a „számadás, számbavétel, a kapcsolat átdolgozása” állomásához. Egy emlékezővideóval tudatosulhat a gyászolóban, hogy a szeretett személy elveszett számára. Amennyiben viszont a normál feldolgozási szakaszok nem követik egymást, úgy a gyászélmény megreked, a veszteségélmény tovább erősödik, és traumaélménnyé, elviselhetetlen gyászteherré halmozódik.

Janet traumaelmélete szerint az események emlékei kétféleképpen tárolódhatnak: a narratív (vagy normál, hétköznapi) és a traumatikus emlékezetben. A narratív emlékezet nem csupán pusztán tényekre való emlékezést, hanem társas funkciót is ellát: lehetővé teszi az emlék elbeszélését, másokkal való megosztását, a visszaemlékezés közösségi tevékenység lesz. A traumatikus emlékezetben tárolódó emlékeknek azonban nincs társas komponense: nem igazodik és nem szól senkihez – a visszaemlékezés teljesen magányos tevékenység. Az újmédia színterein közzétett gyász

pedig éppen az ellenkezőjét igazolja: közösségivé teszi a gyász hagyományt, lehetőséget teremt a társas támogatásra.

Kárpát Ágnes a következőket írja: „Veszteségeink feldolgozásában a halál elfogadását segítő szocializáció mellett fontosak a veszteségtárgy megosztásának lehetőségei is a rítusok, hagyományok, a közös emlékezés által. A gyász közösségi megélésének, az ittmaradottak találkozásának igen fontos lelki integratív funkciói vannak, hiszen a halál nem »csak« az egyéni, hanem a társas lét »szövetében« is szakadást, sebet okoz. E »seb« pedig a feldolgozás egyéni folyamataiból mintegy társadalmi intézményt hoz létre azáltal, hogy előírja, milyen cselekvésformák, milyen alkalmakkor és meddig szükségesek ahhoz, hogy e sérülés begyógyuljon.”¹⁶

BETEGSÉG- ÉS KEZELÉSDOKUMENTÁLÓ BLOGOK

Az irodalomban Johann Peter Eckermann *Beszélgetések Goethével* című műve és Babits *Beszélgetőfüzetei* előlegezik meg a 21. századi veszteségkommunikációnak kevesek által ismert, úgynevezett betegség- vagy kezelésdokumentáló blogbejegyzéseit. E kutatás kapcsán alkalmam nyílt megismerkedni olyan, gyógyulás útjára lépett fiatallal, aki ilyen blogot írt betegségének első napjaitól egészen annak lezárultáig, a hároméves kontrollvizsgálatig. Sajnos látókörömbe került olyan, be nem fejezett szöveg is, amely egy napon váratlanul megszakadt. (E szomorú végkifejlet esetén „haldoklási napló” a nemzetközi szakirodalomban használt terminológia magyar nyelvre átültetett terminus technicus.) Babits Mihályt a beszédprodukcióban gátolta súlyos betegsége, ezért kényszerült az írásbeli kommunikációra, a környezetükből betegségük miatt kiszakított bloggerek is ismerőseik elvárásairól, egyfajta kommunikációs kényszerhelyzetről vallanak. A kutatáshoz felvett mélyinterjún elhangzottak szerint rendkívül összetett kommunikációs feladat nehezedik a családjától, iskolájától elszakított betegre. Találkoztam olyan bloggerrel, akinek osztály- és iskolatársai mellett csapattársai, tanárai, szülei, barátai kétszázánál is több szöveges üzenetben és e-mailben érdeklődtek hogyléte felől az első kórházban töltött héten. Adatközlőm rávilágított: ha minden üzenetre informatív és egyedi választ küldött volna, ideje sem lett volna a kezeléseken részt venni, a gyógyulásra koncentrálni. A személyes üzenettartalmak előállítás helyett kezd ilyen esetben naplót vezetni a beteg; egyik adatközlőm első motivációja e cselekményben az időstrukturálás volt. Blogbejegyzéseiben részletgazdagon leírta fejfájásainak mind gyakoribbá válását, megnövekedett alvási igényét, majd azon orvosi közlés befogadását, amely a fiatalok körében magas előfordulási gyakoriságú rosszindulatú betegségről adott hírt. Tragédiájának „magából kiírása” lépésről lépésre haladt, hajhullásának szemmel látható térhódítását, a kemoterápia lépcsőit és teste kezelésekre adott reakcióit írta meg blogján. Olvasói között a kezdetekben ismerőseit látta viszont, aztán egyre inkább tágult a kör: betegtársainak hozzátartozói, később pedig ismeretlenek is követni kezdték a fiatal blogger olykor képekkel illusztrált betegsége naplóját, rendszeres olvasói, követői lettek. Veszteségkommunikációjának stílusa a szöveg elején még magán viseli a hárítás, a tiltakozás és a válasszok keresésének jegyeit; az étvágytalanság és a hajhullás szomorú tapasztalata a régi külső utáni vággyal jelenik meg a blogon. A steril szobába kerüléssel az interperszonális kapcsolatok drasztikus megszűnése, az ingerszegény környezet fájó élménye köszön vissza a bejegyzésekben. Egy ponton azonban jövőbe tekintő, hajának elvesztését és testének radikális megváltozását is elfogadó fiatal hölgy sorait olvassuk, s a hiánytapasztalatok és veszteségtárgyak felszínre törése helyett a reménytelni jövőbe tekintés lett a szöveg sajátja: „Itt döntöttem el, hogy nem arról kell írnom, amit elvesztettem, hanem arról, hogy hogyan szerzem vissza magamnak.”

WEBOLDAL ÉS VIRTUÁLIS SÍRKERT

Az internetes veszteség-közzétételi módok közül számomra a legérdekesebb, a kutatás szempontjából számos jövőbeni kérdést és tanulmányozandó lehetőséget rejtő dimenziója a virtuális temető. A weboldalra látogatónak – rövid regisztrációt követően – lehetősége van sírhantot létrehozni, fotót és rövid nekrológot közzétenni az elhunyról, s később az oldalon gyertyát gyújtani, kommenteket közzétenni. E veszteség-közzétevő weboldalak népszerűségére többféle magyarázatot adhatunk.

Az egyik az emlékező-gyászoló földrajzi távolsága az elhunyt nyughelyétől, a másik pedig az, hogy az egyre gyakoribb hamvszórásos temetés vagy otthon őrzött urnák következtében a kegyelet lerovására nem áll rendelkezésre konkrét hely. Úgy találtam, hogy az egyéni fájdalom és veszteség-élmény közösségivé tágításának lehetősége és reménye, a társas támogatás vágya is megjelenik. Ugyanis ahogy a gyertyagyűjtások megoszthatók a közösségi mediában, úgy egyfajta belső kommunikáció is folytatható a többi látogatóval a virtuális temető fórumán, bizonyos virtuális sírkertek esetében a sírhant „mellett”. Kutatásom során azt tapasztaltam, hogy az azonos rokonsági fokú hozzátartozót gyászolók között közösség teremődik, ahol gyakori a társas támogatás, a hosszas üzenetváltások, a tragédiák és veszteségek közzétételei. Arra figyeltem fel, hogy a gyermekeiket gyászolók rendre gondoskodnak arról, hogy mindig égjen gyertya ismerőseik gyermekének sírhantján is, s a fórumon ez ekképpen jelenik meg köszönetnyilvánítás formájában: „Köszönöm a gyertyagyűjtásokat, amit lányom sírjánál tettetek, viszonzni fogom őket hamarosan, ha újra működik majd a számítógépem” (saját gyűjtés, 2016. december 27.).

ÖSSZEZÉS

Álláspontom szerint az újmédiában történő nyilvánossá tétellel a felhasználó az egyéni veszteséget közösségi veszteségélménnyé „tágítja”. A visszacsatolások (reagálások, kommentek, különböző emotikonokkal való válaszadás) révén egyéni veszteségélménye közösségivé „duzzad”, az együttérzés, a hiány érzésében való „osztózás” segíti individuális veszteségtapasztalatának következő szintre lépését. Egy, az internetes intimitás és nyilvánosság kérdéskörét vizsgáló és a gyásszal foglalkozó blogokat elemző tanulmányban a szerzők megállapítása: „...a posztmodern (utáni) korunk egyik sajátossága az interneten keresztül megnyilvánuló intimitás. A személyes jellegű információkat, érzéseket, magánéleti problémákat kontrollálatlanul megosztja bárki akár az egész világgal.”¹⁷ Úgy vélem, ezzel a veszteségkommunikálással oldható a szorongás, a kommunikációs gát is. Hiszen ha a felhasználó „már elmondta, közzétette” fájdalmát és veszteségét, akkor személyes találkozásakor szükségtelenné is válhat az egyént retraumatizáló újránarrálás, ennek helyét átveheti a támogató beszélgetés. A megállapításokat összegzendő azt is kijelentem, hogy az újmédia színterein közzétett veszteségközlések segítik az egyéni feldolgozást, ezáltal a közösségi feldolgozás szervező részeivé lesznek.

JEGYZETEK

¹ Polcz Alaine, *Ideje a meghalásnak*, Pont, Budapest, 1998.

² Paul RICOEUR, *Memory, History, Forgetting*, Chicago and London, 2006.

³ Danis McQUAIL, *A tömegkommunikáció elmélete*, Complex Kiadó, 2015.

⁴ ACZÉL Petra, ANDOK Mónika, BOKOR Tamás, *Műveljük a médiát!*, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2015, 143.

⁵ Henry JENKINS, Sam FORD, Joshua GREEN, *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*, New York University Press, New York, 2013.

⁶ Uo.

⁷ ACZÉL–ANDOK–BOKOR, i. m., 147.

⁸ SZÜTS Zoltán, *Torlódott galaxisok. A nyomtatott szöveg és a világháló korának párhuzamai*, Egyenlítő, 2011/7–8, 60–66.

⁹ Chris ANDERSON, *The Long Tail: Why the Future of Business is Selling Less of More*, Hyperion, New York, 2006.

¹⁰ VESZELSZKI Ágnes, PARAPATICS Andrea, *A résztvevőtől a résztvevőig. A halál megjelenése és a gyázmunka a közösségi oldalakon*, Magyar Nyelvőr, 2014/2, 179–198.

¹¹ ZELENÁ András, *Van-e helye a gyászjelentéseknek a közösségi portálokon?*, Kharon, 2016/1.

¹² ZELENÁ András, *A fájlmegosztó oldalak „nyugodj békében” videóinak lélektanáról*, Kharon, 2014/4.

¹³ ZELENÁ András, *A fájlmegosztó... i. m.*, Kharon, 2014/4, 22.

¹⁴ GYÁNI Gábor, *Trauma, emlékezet, kultusz*, Élet és Irodalom, 2006/45, 6.

¹⁵ *A gyász*, szerk. PILLING János, Medicina, Budapest, 2003.

¹⁶ KÁRPÁTY Ágnes, *A gyász szociológiája*, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 2002. <http://mek.oszk.hu/02000/02010/02010.htm> (letöltés: 2017. március 12.)

¹⁷ SZÉPE Orsolya, FERDINANDY Nóra, *Intimitás és nyilvánosság. A gyász- és halál-témájú blogok néhány sajátosságáról*, Kharon, 2010/1, 47–58.

DOBOSY ILDIKÓ (1992) Budapest

III. helyezett

DOBOSY ILDIKÓ

Hallgatni arany

A befogadás művészete

Írásomban arra keresem a választ, hogy a kommunikációs paradigmaváltás milyen hatással volt hagyományos értékszerkezetünkre és kommunikációnk minőségére, illetve hogy milyen attitűdöt vegyen fel a jelenkor embere ahhoz, hogy az építő és romboló hatásoknak ne csupán passzív elszennvedője és szemlélője legyen, hanem hogy aktívan tegyen az új infokommunikációs eszközökből adódó előnyök kihasználása és a hátrányok minimalizálása érdekében. A befogadás művészete nem más, mint megválasztani és megkülönböztetni a hasznost a haszontalantól, a lényegest a lényegtelenről egy olyan világban, ahol ingerek és impulzusok milliói bombázzák az emberi tudatot. Csak az tud érdemben adni és értékeket kinyilatkoztatni, aki előtte elsajátította a befogadás megfelelő módját. A hagyomány is a kommunikáció ilyenfajta módja, a régi idők embere és bölcsessége így szól hozzánk a múltból, és ha megnyilvánulási formája a mindenkor jelen igényei szerint változik és újraformálódik is, a hagyomány hordozta emberi értékek örök érvényű igazságok. Ezeket az értékeket és újraalakult formájukat vizsgálom a társadalom három szerveződési szintjén: a nemzeti öntudat, a hagyományos családmódelem és az egyén belső gondolati életének szempontjából.

1. HAGYOMÁNY ÚTJÁN

A kommunikáció maga az élet. Információk és jelek kódolt üzenetei életáramként pulzálnak két elentétes pólus: az adó és a befogadó fél között. Ebből az állandó, meg nem szűnő folyamatból táplálkozik agyunk miriádnyi sejtje, egész ideg- és hormonrendszerünk, és ennek köszönhetjük azt is, hogy emberként az egyedfejlődés csúcspontjára jutottunk. Őseink végtelenbe tűnő láncolata megfelelően értelmezte a környezetében létrejött változásokat. A befogadás aktusa és alkalmazkodóképessége révén különböző viselkedési mintákkal, találmányokkal, kulturális vívmányokkal felelt: ez az adás aktusa. Ebből az aktusból kapja minden ember örökségül a hagyományt. A benne rejlő értékszerkezet támpontként szolgál az ember életét befolyásoló hatalmas erőhatások közepette. Külső erőként jelenik meg a természet, amelyet az állatok testükbe kódolt ösztönrendszerként kapnak meg, míg a szellemiség és testiség között egyensúlyozó ember kénytelen a hagyomány értékszerkezetén keresztül megtanulni a helyes ritmust és együttműködést a természettel, a vetési időszakokat, a különböző betegségek gyógy módját és a természetben munkáló energiák minőségét, hogy azokat találmányaiban, technikai vívmányaiban megfelelően kiaknázza.

Ezzel egyidejűleg belülről is munkál két hatalmas erő az emberben, amelyek megzabolázása, helyes használata legalább akkora ügyességet és erőbefektetést igényel, mint a természeti erők igába hajtása. Ez a két erő két ösztön is egyben: az ön- és a fajfenntartás. Különböző korok és kultúrák megannyi irányelvet és útmutatást dolgoztak ki az emberiség számára, hogy e két ösztönt kordában tartsák, a belőlük eredő energiát saját és mások javára használják. Ilyenek például a párválasztás hagyományai, a férfivá, illetve nővé érés beavatási rítusai. Az ösztönök működési rendellenességeire – amely a természettől elszakított emberi psziché sajátossága – is figyelmeztetnek ezek az irányelvek. A hét főbűn is ezt hivatott kifejezni, de híres magyar közmondásaink és szólásaink is célba veszik az emberi psziché ezen visszasságait, legyen szó mohóságról, falánkságról vagy akár bujaságról – amely mind a már említett két ösztön kizsákmányolásából ered, a túlzásba vitt élvhajhászásból, amely a természet és így hosszú távon testünk, lelkünk ellen is dolgozik.

Így közli velünk a hagyomány évezredes bölcsességén keresztül, hogy mi hoz áldást és mi hoz átkot az emberre. Kollektív atyai intések és anyai simogatások az ember ellentétekkel összeszőtt

jellemében. Népmeséken, népdalokon, szólásokon, mondásokon át, szájhagyomány útján csörge-dezik vérünkben az ősök ereje. A hagyománynak még lehet számtalan megnyilatkozási formája és szerveződési szintje, hiszen nemcsak nemzetnek, kultúrának, de régióknak, településeknek, sőt családoknak is lehet olyan, generációkon át kidolgozott értékszerkezete, amely hagyománynak minősül. Ha alkotóelemeire bontjuk, minden esetben szükség van egy emberekből álló közegre, egy olyan csoportra, amelynek minden egyes tagja közös érdekek mentén elfogadja az örökségül kapott értékeket, iránymutatásokat és szokásokat, majd azokat továbbörökíti. A legfontosabb tényező pedig az idő, amely tapasztalatokká, majd mély beidegződésekké érleli a különböző értékeket és azok létjogosultságát. Bár a hagyomány szerepe eredendően az emberek segítése, a közösségeken belüli rend felállítása, de mivel ember alkotta és ember is tartja fenn, az ősi bölcsesség olyan lencsén keresztül vegyül a hagyományba, amelyet érdekcsoportok kapzsisága, babona és tudatlanság homályosít el. Így kultúránk nemcsak örökséget hagyományoz ránk, de súlyos adósságokat is, amelyeket a mindenkori jelenkornak kell törlesztenie.

A fundamentalizmus az egyik legsarkalatosabb példája a hagyományból adódó visszaéléseknek, amely a vallás ősi hagyományaihoz és tanításaihoz való túlzott ragaszkodást, a tanok radikális betartatását és azok szó szerinti értelmezését hirdeti. Pejoratív felhangja és sokféle értelmezése miatt igen nehéz pontosan körülhatárolni a fundamentalizmus fogalmát, talán Dominic Milroy római bencés teológus érinti leginkább a hagyományokhoz való túlzott ragaszkodás negatív vetületét. Szerinte a fundamentalizmus végsőkéig leegyszerűsített vallás, nem engedi szóhoz jutni az értelmet, nem ad helyet a kétkedésnek, a felülvizsgálatnak. Nincs párbeszéd a hagyomány és a mindenkori jelen emberének környezeti változásai, belső világa között. Meghal a kommunikációban pulzáló élet. Míg a népi bölcsesség szájhagyomány útján terjed, így rugalmasabban alakítható, de nehezebben is visszakövethető, addig a vallási hagyomány értékszerkezete kőbe véselt, írásos, betartandó.

Bár tagadhatatlan a vallásnak a társadalom fejlődésében játszott szerepe és szükségszerűsége, hiszen rendet teremteni a kaoszban és közösségeket összekovácsolni csak egyezményes értékek alapján lehet, a különböző érdekcsoportok vallási hagyományokra gyakorolt káros befolyása, illetve más érdekcsoportok figyelmen kívül hagyása alakította ki azt az elnyomó patriarchális rendszert, amelyben jelenleg is élünk. Az egyoldalú kommunikáció – amelyben a kiváltságos elit határozza meg és formálja az értékeket, az alárendelt tömeg pedig csak befogadja azt, hallgat és tűr, bármilyen visszacsatolási vagy kitörési lehetőség nélkül – olyan társadalmi jelenségeket eredményezett, mint az osztályharcok, a kasztrendszer, de mégis leginkább a nők alárendelt helyzetében csúcsosodik ki.

A matriarchális társadalom régi idők kódébe vész, feljegyzések alig maradtak fenn, mégis él még néhány memóriafoszlány az emberiség kollektív tudatában azokról a korokról, amikor a nőknek nem csak mellékszerep jutott az élet színpadán. Amikor a nőket a férfiakkal együtt tisztelték, bölcsességüket, véleményüket értő fülek hallgatták, és intuícójukat nem nyomta el viselkedési normák és mesterségesen kreált értékek keretrendszere. Ezekben a régi időkben a nőket nem csak testi funkcióik alapján határozták meg, hiszen a termékenység kultusz mellett szerepet kapott a női lélek ápolása is, amely ugyanúgy vágyhat alkotni, megnyilvánulni, önkifejezni, mint egy férfié, és ezért a társadalom nem nyom rá szégyenbélyeget. Ezen régi értékek ápolását és újjáélesztését tárgyalja dr. Clarissa Pinkola Estés, a híres jungiánus pszichoanalitikus nagy sikerű, *Farkasokkal futó asszonyok* című könyvében (Édesvíz, 2017), amelyben a generációról generációra átadott hagyományban, a népmesékben rejlő mögöttes tartalmakat és évezredek bölcsességét elemzi és dolgozza fel, amely iránytűként kíván szolgálni a modern nőknek, hogy visszataláljon ősi, zabolátlan természetéhez, amelyet megszelídítve kiteljesedettebb életet élhet. Buzdít a művészet megismerésre, az alkotásra, az önálló gondolkodásra, a megérzésekbe vetett bizalomra és arra, hogy merjünk kiállni magunkért.

Ezeket a belső készítetéseket nyomta el évezredek óta a patriarchális társadalom, amely a nőkben megnyilvánuló passzívabb, befogadó természetet zsákmányolta ki a végsőkéig. Alárendeltségi viszonyban, méltatlan helyzetben tartotta a gyengébbik nemet egy olyan sötét és tudatlan korban, ahol a befogadás és hallgatás értékei, mint a kompromisszumkészség, önfeláldozókészség, megbocsátás, kedvesség, gyengeséget jelentettek, holott hatalmas rejtett erők ezek. Az ősi bölcsességen alapuló hagyomány által meghatározott férfi- és női szerepköröknek volt létjogosultsága,

hiszen a megfelelő munkamegosztás és bizonyos férfi- és női jellemerők ápolása elengedhetetlen volt a gyermeknevelésben és a fajfenntartásban. A biztonságot nyújtó férfi és a gondoskodást adó nő ősképei olyan irányelvek, amelyek évmilliók alatt alakultak ki. Az emberi gyarlóság viszont ezen ősi erőket kihasználta és elferdítette, és ez azt eredményezte, hogy a női értékeket, az önálló gondolkodásra, önmegismerésre való késztetést és a hallgatás nemes aktusát lefokozták az „asszony, te csak hallgass” mentalitással, amely korlátozta a nőket az élet megannyi területén. A szavazati jogtól és az oktatástól való megfosztottság csak néhány a számtalan, nőket ért atrocitásból, a hagyományból adódó visszaélésekből.

A legjelentősebb bizonyítéka annak, hogy bizonyos örök érvényűnek hitt igazságok és értékszerkezetek elavulhatnak, jól példázható a nők helyzetének javuló tendenciájával. A feminizmus térnyerése az első világháború idejére tehető, ahol a nők olyan helyzetbe kerültek a harcban álló férfiak miatt, hogy a hátszágban a termelés szinten tartására és a hadiparban is szükség volt munkaerejükre – ezzel végképp bebizonyosodott, hogy nők is képesek a korábban csak férfiak által végzett munkák elvégzésére, és emellett ugyanúgy helyt kellett állniuk hagyományos női szerepekben is. A háború embervesztései után sok nőnek özvegyként kellett boldogulnia, így munkába álltak, és a 20. század kulturális vívmányai és feminista mozgalmi során a nők elnyerték függetlenségüket és az egyenjogúságot. Angliában, sőt Magyarországon is 1918-ban, a háború után már szavazhattak a nők. Az élet egyre több területén jeleskedtek, élvezhették az addig csak férfiaknak járó kiváltságokat.

Ennek ellenére a nők a mai napig hátrányos helyzetben vannak, gúny tárgya lett a feminizmus, szégyenteljes a karrierista nő, és bár tagadhatatlan, hogy vannak túlkapások ezen a területen, nagyon sokan visszasírják azokat az időket, amikor a nő nem kapott még nadrágot a szoknya mellé, amikor még tiltott kérdés volt számukra a „miért?”. Mert így éltek ősünk. Mert ha eddig működött, ezentúl is működnie kell. Mert ez a megszokott: ez a hagyomány. Ahogy a *Hegedűs a háztetőn* című darabban is mondják: „Megkérdezhetnék, hogyan kezdődött ez a hagyomány. Megmondhatom: nem tudom. A hagyomány az hagyomány. Mindenkinek kijelöli a helyét, az útját, hogy mindenki tudja, mit vár tőle Isten.” Lépten-nyomon hagyományba ütközünk: hagyománya van az étkezésnek, a párválasztásnak, a gyerekevelésnek, a népi és vallásos ünnepeknek, hagyománya van a családoknak, városoknak, nemzeteknek és kultúráknak is. Egy dolognak nincs hagyománya: az arctalan tömegnek. Ennek a korát éljük most.

A már a fentiekben említett, a hagyomány értékszerkezetének kialakulásához szükséges tényezők mind hiányoznak globalizált világunkban. Hiányzik a megfelelő közeg. A kommunikációs paradigmaváltásnak köszönhetően a határvonalak elmosódtak a kultúrák és a nemzetek között, virágzik a multikulturalizmus annak minden előnyével és hátrányával. Az internet térnyerésének köszönhetően olyan messzi kultúráknak és közösségeknek kell összekapcsolódnia, amelyre nem volt még példa a történelemben. Percek alatt köthetünk üzletet vagy ismerkedhetünk olyan emberekkel, akik a Föld ellentétes pontján élnek, a miénktől teljesen különböző értékrendszerrel és hagyományokkal. A világgazdaságban bekövetkezett változások és a virtuális világ szociokulturális hatásai miatt ez már nemcsak lehetőség, hanem szükségszerűség is. Ilyen közegben a régi értékszerkezetek felhígnak, újak ugyanakkor nem tudnak kialakulni a kulturális különbözőségek miatt. Ami illedelmes, tisztelettudó viselkedés egy altruista japánnak, az lehet túlzott udvariaskodás egy amerikainak, és ami az amerikainak egészséges önbizalom, az a japán számára már hengegés lehet. Ezek olyan mélyen gyökerező kulturális beidegződések, hogy szinte lehetetlen egy globális értékszerkezetet kialakítani társadalmunk jelenlegi állapotában. Számos kutatás tárgya, hogy az emberiség homogenizálódni fog-e a hagyomány területén, vagy nemzeti öntudatát megőrizve zajlik-e majd a globális együttműködés a nemzetek között. Nemcsak az értékek, de a multikulturális közeg érdekei is annyira sokfélék és szerteágazóak, hogy ezek egyensúlyban tartása, optimalizálása eljövendő korunk legnagyobb próbája lesz.

Hiányzik az idő. A hagyomány kialakulásához idő kell, próbára kell tenni, tapasztalni kell, és a mindenkori közeg visszajelzései alapján kell tovább formálni. Ha valami nagyon felértékelődött és felgyorsult jelen korunkban, az az idő. A társadalmi mechanizmusok nem tudnak ilyen gyorsan reagálni az exponenciális fejlődésre, túl sokfélék az érdekek, túl sok az inger, az információ áramlása annyira felgyorsult, hogy nagyon megterhelő az emberi psziché számára ennyi mindent feldolgozni és helyesen értékelni. Nemcsak embermilliók életébe nyerhetünk akár egyenként is betekintést

a közösségi médiának köszönhetően, de távoli kultúrák és virtuális fantáziavilágok, félvalóságok is elérhetőkké váltak az ember számára. A világgazdasági folyamatok és az információs forradalom alapjaiban változtatja meg gondolkodásunkat és interperszonális kapcsolatainkat. A hagyományos családmódel átalakul, akárcsak közösségeink, társadalmunk. Ez a folyamat visszafordíthatatlan és egyben szükségszerű, bármennyire is embert próbálónak tűnik.

A régi értékek eltűnése, a hagyomány értékserkezetek felbomlása és újjáalakulása nem a globalizáció káros következménye, hanem az ember által elindított önmegismerési folyamat elkerülhetetlen velejárója. Az emberiség nagy vizsgálja lesz, hogy a régi és új értékrendszerek között felismeri-e az univerzális értékeket, amelyek az embert Emberré teszik, és ki tud-e alakítani magának egy olyan belső, magas minőségű moralitást, amely a gyökereitől, hagyományaitól és a természettől is egyre távolabb sodródó világpolgárt képes a helyes úton tartani. A vizsga sikeressége nagyban függ attól a készségtől, amelyet a befogadás művészetének nevezünk – ez az információ megfelelő feldolgozása, szűrése, a megkülönböztetés képessége. Ezzel a belső tudással felvértezve ki tudunk jutni jelenkorunk útvesztőjéből.

2. JELENKORUNK ÚTVESZTŐJE

A 21. század információs robbanása radikális változásokat hozott az ember életébe. Bár azt mondják, hogy a történelem megismétli önmagát, biztos lehet állítani, hogy egyik kulturális és technológiai vívmány sem volt akkora hatással az emberiségre, amely ilyen rövid idő alatt, ilyen jelentős mértékben átforgatta volna társadalmunkat. Az emberi érzékelés és gondolatvilág alapjaiban változott meg. Valóságérzékelésünk két tényezőjét, a tér és az idő felfogását forradalmasította jelenkorunk kommunikációs paradigmaváltása. A kommunikációhoz mindig kell egy közeg vagy csatorna, amelyen keresztül a kódolt információ áramlik adó és befogadó között. A telefon feltalálásáig ez a csatorna vagy a levegőben rezgő elhangzott szó volt, vagy papíralapú volt, amely bár nem igényelte, hogy az adó és befogadó felek egy térben legyenek az üzenet átadásához, az információnak mégis térben kellett mozognia, és az információ elévüléséhez vagy megsemmisüléséhez vezethetett. Elég csak a történelem első maratonfutójára gondolni, ahol bár az információ sikeresen célba ért, de ez a követ, vagyis az adó fél életébe került. Bár sikeres kommunikációnak azt nevezik, ahol az információ sértetlenül és lehetőleg megfelelő időben eléri a befogadó felet, mégiscsak jobb, ha a közlés aktusa során az adó fél is épségben marad.

Az emberiségnek gigászi küzdelmeket kellett vívnia a tér-idő meghódításáért, és akárhányszor győzelmet aratott, egy új korszak kezdődött el. Legyen szó akár az írás feltalálásáról, amely az ókor kezdetét jelöli, és egyben az emberi kommunikáció első nagy vívmánya, amely diadalmaskodik az idő folyamának erózióján, vagy a heliocentrikus világkép térnyeréséről, a kopernikuszi fordulatról, amelyet a modern tudományok kiindulópontjaként is emlegetnek, és amely fordulat gyökeresen megváltoztatta az emberiség térről alkotott felfogását. Jelenkorunkban egy új fordulóponthoz állunk. Az emberi kommunikáció második nagy vívmányának korát éljük. A tömegkommunikáció megjelenésével most már a tér-idő diadalmaskodik az emberiség. Az emberi túlélés alapfeltétele mindig is a megfelelő kommunikáció volt. Az emberi fejlődés együttműködés és összetartás nélkül lehetetlen, és ez a kommunikáció legmagasabb célja is egyben.

Számos nyelvben a *kommunikáció* kifejezés a *communio*, vagyis *közösség* szóból származik, ahogy azt a magyar *közlés* szavunk is hűen tükrözi. Tehát a kommunikáció legnemesebb formája nem más, mint különböző egyének értékes, jól megfontolt gondolatainak közzététele a köz javára. Erre válaszul érkezik a visszacsatolás a befogadó felektől, akik a kapott információ megfelelő érlelése után hozzátoldják kiegészítő gondolataikat, egyetértésüket, illetve ellenvetéseiket. Ez a kommunikáció leghatékonyabb, leggyümölcsözőbb formája, az ehhez hasonló brainstormingra épülnek a sikeres vállalatok, így alakult ki szájhagyomány útján a népi bölcsesség, de még a kőkorszaki emberek is ez által alakították ki a közösségük számára leginkább jövedelmező munkamegosztást. A kommunikáció minősége a kommunikációs folyamat főbb tényezőinek minőségében rejlik. Ide tartozik az adó fél, a befogadó fél, a közlésre szánt információ és az azt szállító csatorna vagy közeg.

A 21. század technológiai vívmányainak és a tömegkommunikációs eszközök elterjedésének köszönhetően a kommunikációs csatornák soha nem látott minőségjavuláson mentek keresztül.

A tér-időt legyőzve beszélhetünk a világ másik végén élő rokonainkkal, illetve láthatjuk és hallhatjuk a múltat hangji, képi vagy audiovizuális formában. Az optikai kábelek és a telekommunikációs áramkörök segítségével olyan információk is eléri tudatunk küszöbét, amelyek addig csak a kiváltságos elit előjogai voltak. A világ összezsugorodott, az emberi tudat kitágult, a kommunikáció hatékonyabb és gyorsabb, mint valaha. Mégis ebben keresendő jelenkorunk útvesztője. Bár a kommunikációs csatornák minőségjavulása kétségkívül javított életünk számos területén, maga a kommunikáció folyamata nem ment keresztül minőségi javuláson, bár kétségtelen, hogy átalakult.

Megváltozott az adó és befogadó fél gondolkodása, hiszen korunk világpolgárai már más értékek szerint élik életüket, mint elmúlt századaink hagyománytisztelő társadalma. Megváltozott az adó és befogadó fél jellege is. Az egyoldalú tömegkommunikációnak, a televíziónak és a rádiónak köszönhetően milliók hallgatták és fogadták be azt az információt, ami esetenként csak egyetlen adó féltől származott. Sokszor nem is lehetett az információ küldőjét beazonosítani, elég csak az amerikai reklámokban megbúvó szubliminális üzenetekre gondolni, vagy a világháborúk indoktrinációs propagandájára. Az internet megjelenésével kialakult a kétirányú tömegkommunikáció, ahol már visszacsatolás, párbeszéd is létrejöhet a világ különböző részein élő emberek, de akár embercsoportok, az arctalan reklámpar és az egyén között is, amely a marketingtevékenységet forradalmasította.

Megváltozott a közlés és a befogadás jellege is, amelyből egyenesen következik, hogy az információ jellege is megváltozott. Információnak számít egy insta-fotó, egy like, az, hogy ki mit evett reggelire, miután lefotózta, kinek mennyire telik arra, amire másnak nem. Gigászi méreteket öltött a kivagyság és a magamutogatás, amely mindig is az emberi természet sajátja volt, de a közösségi média megjelenése csak olaj volt a tűzre. Sohasem volt ennyire lekövethető és ennyire kirakataban az emberi gyarlóság. A régi korok emberét még intette a hagyomány és a bölcs népi szólások: Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna. Sok beszédnek sok az alja. Hallgatni arany. Napjainkban azonban kontroll és szűrő nélkül közölnek mindent magukról az emberek. Az egyén belső gondolatvilága, privát szférája kiterítve hever a világhálón. A közösségi média rendkívül gazdaságos reklámfelület bárki számára, aki saját magát akarja fényezni. Felhígult az információ és a kommunikáció értéke. Az ember nem gondolkodik, nem mérlegel és nem bírál felül, mielőtt közöl, pedig ezek mind a magas szintű kommunikáció ismérvei. A közlés minőségével együtt romlott a befogadás minősége is.

A befogadás és a közlés egyazon érem két oldala, nincs az egyik a másik nélkül. Ahhoz, hogy értéket tudjunk közölni és a világban megvalósítani, előtte szellemi táplálékot kell a környező világból magunkhoz vennünk. Ehhez fel kell ismerni a végeláthatatlan információtengerből az értékest, és helyesen kell ápolni, továbbgondolni és visszacsatolással új formában közölni azt. Korunk információrengetegében útvesztőbe került az emberi tudat, olyan jelentéktelen információkkal bombázzák éjjel-nappal, amelyek mind gondolati, mind érzelmi életére károsan hatnak. Az internet megjelenése előtt az ember nem látta ilyen mértékben, hogy mennyi mindene lehetne – ez hatalmas lehetőség és szabadság is egyben, ugyanakkor olyan mérvű frusztrációt okoz, ami társadalmunk népbetegségének, a depressziónak a melegágya. A túl sok inger mindig kisülést okoz, és az emberi szervezet sem működik másképpen: kiégünk. Nem tudunk helyesen információt és értéket befogadni, és ezért a kommunikációnk is alacsony minőségű lesz. A minél gyorsabb kielégülés és a „most akarom” kultusza hálózza be egész gazdaságunkat, a reklámpart, az emberek belső gondolati életét, és ez egy olyan nagyszerű találmányt, mint az internet és a közösségi média, egy virtuális állatkertté fokoz le, ahol önként mutogatják magukat az emberek. Pedig ha ezt a rendkívül gyors, egész világot behálózó virtuális felületet nemes célokra használnánk, eddig soha nem tapasztalt aranykorba lehetne átvezetni a morálisan még gyermekcipőben tiródó emberiséget.

Az ősi hindu hagyomány szerint az öntudat teszi az embert emberré. Az öntudat pedig az alapján mutatkozik meg, hogy az ember mire irányítja figyelmét, mire koncentrál. Ott van az energia és az erő, ahol figyelem van. Hogy ez a figyelem mire irányul, az adja meg egy ember értékét. Ez nem más, mint az önálló gondolkodás adománya. Kötelesség. Nem kínálják tálcnán a tudást, és az aranykor sem jöhet el magától, ha nem teszünk érte. Bármennyire is lehet okolni az információrobbanást a figyelem és a koncentrációs képesség szétforgácsolódásáért, végső soron az emberi gyarlóság az, ami mindig a legkisebb ellenállás felé visz, és a könnyebb utat választja. Ahogy Márai is mondta: „Egy nem változik: az emberi természet. Nincs erkölcs, érvelés, csoda, mely igazán és mélyen

ROMVÁRI MÁRTON, Kohézió, 2011; Izzó, 2011

változtatni tudna az emberi természetén.” Tény és való, az emberi természet nem változik... magától. Tenni kell érte. Lehetünk gyarlóságaink és gyengeségeink passzív elfogadói vagy annak megszelídítói. Ekkor és csak ekkor változik át az útvesztő válaszáttá, ahol már a szabad akarat dönt, és nem korunk és környezetünk kényszerítő tényezői.

Az embernek kettős természete van, mióta önmagára eszmélt. Ösztönei, gyarlósága, önzése a testhez köti, míg bajtársiassága, önfeláldozása, magas minőségű moralitása a szellemhez emeli fel. Minden világvallás és hagyomány eredeti rendeltetése az, hogy e kettőt kibékítse, egyensúlyban tartsa. Napjainkban ez a feladat ránk vár, mankók nélkül. A vallásban hitüket veszítették az emberek, a hagyományos értékek közül sok elavult, átalakult. Az embernek a fejlődés olyan fokára kell lépnie, ahol nem azért tesz valamit, mert régen is úgy tették, és nem azért, mert fél a láthatatlan szellemi hatalmaktól, hanem belső morális irányítóját követve hozza meg a jó döntéseket. A vallásból és a hagyományból kimenti az örök érvényű igazságokat és értékeket, majd saját belsőjébe építi azokat. Saját belső erőből kell ráeszmélnünk ennek jelentőségére, és megtanulni a befogadás művészetét. Csak így tudunk később értéket adni és példát mutatni az eljövendő generációknak egy olyan világban, amely a természeti és a morális értékektől is egyre távolabb sodródik.

3. A VIRTUÁLIS ÉRZÉKELÉS – AZ ÚTVÁLASZTÓ

Ha világtörténelmünket az ember öntudatának és érzékelésének fejlődése szempontjából vizsgáljuk, hamar kitűnik, hogy az emberben munkáló szellemi felhajtóerő mindig saját maga és a világ megismerésére törekedett, és ez vezetett technikai újításokhoz, új eszmékhez, ideológiákhoz, hiszen ezáltal nemcsak megismerhette környezetét, de arra hatni is tudott, fizikai tehetetlenségét és korlátoltságát túlszárnyalva. Az ősember kezdeti törekvése, hogy karját meghosszabbítsa, hogy botokat és íjakat használva távolabbra tudjon hatni, mint közvetlen környezete, ugyanannak a belső erőnek a munkálása, amely a későbbi korok emberét arra készítette, hogy különböző technológiai vívmányokkal érzékelését kiterjessze, hiszen a világ megismerése és a külső impulzusok befogadása érzékszerveinken keresztül történik. Az emberi érzékelés terén viszont nem sok változás történt, hiszen biológiai szempontból ugyanazokkal a fülekkel és szemekkel, szagló- és ízlelő-receptorokkal volt testünk felfegyverkezve ötezer évvel ezelőtt, mint napjainkban.

Az ember tudati fejlődése viszont odáig vezetett, hogy ezt a korlátolt biológiai érzékelést az egész világot behálózó virtuális érzékeléssé alakítsa. Virtuális idegpályákat fejlesztett ki magának, amelyek optikai kábelek, magasfeszültségű áramkörök, routerek segítségével cikáznak a másodperc törtrésze alatt különböző szerverek és személyi számítógépek között. Olyan virtuális szuper-agyak ezek, amelyek globális hálózata nem más, mint az emberiség digitalizált kollektív tudattalanja. Az ember gondolatolvasó lett a közösségi médiának köszönhetően, olyan dimenziókba is belát, amely addig az emberi psziché hozzáférhetetlen tárhelyein rejtőzött. Elég csupán a legnagyobb közösségi oldalt, a Facebookot megnyitni, és elolvasni a legelső mondatot, ami a kezdőlapon köszönt: „Mi jár a fejedben?” Egy személytelen kérdés egy személytelen rendszertől, és mégis emberek milliói osztják meg legbensőbb gondolataikat, félelmeiket, életük minden részébe betekintést nyújtanak, vizuális és hanganyaggal örökítik meg életük minden egyes mozzanatát, attól kezdve, hogy hol vannak, mit csinálnak és kivel.

A tömegkommunikáció és az internet elhozta a virtuális valóság korát, és ezzel együtt megjelent a virtuális érzékelés is. A *virtuális* szó jelentése: látszólagos, nem valós, nem létező. A virtuális valóság tehát fogalmi szempontból ellentétes jelentésű, egy olyan oximoron, amely rámutat jelenkorunk sajátosságaira. Bár érzékszerveink valóságosak maradtak, érzékelésünk virtuális jelleget vett fel, amivel befogadjuk a virtuális valóság kreált jelenségeket. Minden olyan tudati tartalmat, amit a virtuális világ csatornáin keresztül fogadunk be, vagyis valami olyasminak a befogadását, amely csupán látszólagos, a fizikai valóságra nincsen tényleges hatással, az emberi tudatban mégis lenyomatot hagy, virtuális érzékelésnek tekinthetünk. Így a virtuális valóságban létező ember akár egy egész napot is eltölthet tevékenyen anélkül, hogy a fizikai világban bármilyen tényleges módosítást vagy cselekvést végrehajtott volna. Tudata viszont bejár több tucat kreált valóságot, és megismer rengeteg kreált vagy valós, de a kapcsolat szempontjából mégiscsak virtuális személyt.

Az ember tudata eddig főleg kifelé vetült, a létező jelenségeket vizsgálta, a fizikai valóság és a természet törvényszerűségeit, napjainkban azonban egy saját maga által létrehozott virtuális valóság felé fordul a figyelme, ami az önmegismerés egy következő lépcsőfoka. A virtuális valóság természetében nagyban hasonlít az ember pszichéjéhez, megfoghatatlan gondolati és érzelmi világához. Ahogy egy fájl a számítógép memóriatárában egy fizikailag megfoghatatlan egység, információtartalma mégis óriási erővel bírhat, ugyanúgy az ember gondolatai, emlékei is a valóság határmezsgyéjén táncolnak. Megfoghatatlan, a tudomány számára mérhetetlen, és a pszichoanalízis is csak botorkál az emberi tudattalan sötét vermeiben. Az emberi megismerés egy következő fokra lépett azzal, hogy közvetlen közelről vizsgálhat és érzékelhet egy olyan világot, amely bár érzékszervekkel is érzékelhető, de nem tartozik teljesen a fizikai valóság tartományába, ezért virtuális, tudati jellegű.

Egy olyan féltudatos valóság az internet világa és az általa kreált virtuális valóság, ahol az emberi öntudat átlebeghet a fizika törvényeinek alárendelt, hagyományos értelemben vett valóságból egy olyan elvont, szellemi és absztrakt világba, ahová öntudata a kezdetektől fogva tart. Az emberi tudat és a virtuális valóság működése között egy mély analógia húzódik meg, és bármennyire is elengedhetetlen az emberiség önmegismerési folyamatában, rengeteg veszély is leselkedik az emberre ebből az irányból. Bár az emberiség minden technológiai vívmánya azt szolgálta, hogy az ember életét hatékonyabbá és könnyebbé tegye, időt és energiát szabadítson fel a szellemi épülésre, a túlzott gondolati és virtuális élet a test elsatnyulásához és a lélek kiégéséhez vezethet. Ahhoz, hogy a jelen embere sikeresen tudjon navigálni a két valóság között, szüksége van a befogadás művészetére, ami nem más, mint a lényeg látásának tehetsége. A lényeg az értékekben keresendő, az értékeket pedig a hagyomány és az ősi bölcsesség hordozza.

Ha virtuális analógiával élünk, olyan humán routereké, útválasztókká kell válnunk, amelyek a megfelelő információt a megfelelő módon juttatják el tudatunkba, lehetőleg a megfelelő időben. Így megőrizhetjük az univerzális értékeket a régi hagyományokban és értékstruktúrákban a társadalom különböző szerveződési fokain: nemzetek és kultúrák, a család és végül az egyén szintjén. Ezáltal az arany középúton tart minket a homogén társadalom és a nemzeti öntudat, a hagyományos családmódel és a jelenlegi párválasztási trendek, végül az individualizmus és a kollektívizmus között.

4. HOMOGÉN TÁRSADALOM VS. NEMZETI ÖNTUDAT

Egészen a múlt századig egy ember értékét az adta meg, hogy honnan származik, honnan erednek a gyökerei, nemesi vagy királyi földből. Születési előjoga volt azoknak, akik jó családból származtak, de a hovatartozás érzete nemzeti szinten is sokkal erősebb volt. Nem hiába mondta Talleyrand Napóleonnak: „Vedd el egy nép múltját, és azt teszel vele, amit akarsz.” A gyökértelen ember védtelen. Aki nem tudja, honnan jött, azzal kapcsolatban is bizonytalan, hogy merrefelé kéne tartania. De a gyökér nemcsak viszonyítási pontként szolgál, és nemcsak erős tartást, alapot ad. Legfőbb feladata emellett a táplálás. Minden kultúra és nemzet egyedi gasztronómiában, népviseletben, múltjában, de főleg mentalitásában, habitusában. A nemzetközösségek és kultúrák köré épült hagyományrendszer befogadja a nép minden egyes tagját, minden egyes egyénnek támpontul szolgál, hiszen a benne rejlő szokások és irányelvek az ősök hosszú láncolatán át kerültek bele a leszármazottak véráramába is. Otthont és hazát ad a hagyomány. Büszkeséget ad az ősök tisztelete, a nemzetet szolgáló titáni jellemek a házáért, a szabadságért folytatott küzdelme. Más népek ellen folytatott küzdelme.

A multikulturalizmus és a globalizáció megjelenésével testközelből tekinthetünk bele más kultúrákba és hagyományrendszerekbe. Saját bőrünkön tapasztalhatjuk a jóga jótékony hatásait, rendelhetünk sushit, ha úgy tartja kedvünk, de még az ünnepi kört is kibővíthetjük a Halloweennel vagy a Valentin-nappal. Dollármilliók iparágak épültek rá a kultúrák közötti keveredésre, életünk minden területén kapcsolatban vagyunk más nemzetek termékeivel, zenéjével és gasztronómiájával. Az internetnek hála a világ bármely pontjáról beszerezhetjük az életünkhöz szükséges alapanyagokat. Nehéz megőrizni a gyökereinket ilyen körülmények között. Amellett, hogy tagadhatatlan előnyökkel jár más kultúrák ismerete, és nagyban növeli az ember empátiára való képességét, hiszen a különbözőségeket csak úgy lehet igazán megérteni és tolerálni, ha az ember belelát egy másik kultúra mélyére, ugyanakkor a multikulturalizmus legnagyobb veszélye a nemzeti értékek lecserélése egy másik kultúrára.

ROMVÁRI MÁRTON, Felhők I., 2012

ROMVÁRI MÁRTON, Felhők II., 2012

Sokakban visszatetszést kelt a multikulturalizmus és a kozmopolita szemlélet, megvetik az Amerika-majmolást, és veszélyesnek tartják a kultúrák keveredését. Ha napjaink legnagyobb problémájára, a tömeges bevándorlásra és az abból adódó terrorveszélyre gondolunk, megérthető sokak félelme. Így az érem másik oldalán megjelent a nemzeti radikalizmus, amely viszont legalább olyan veszélyes, mint a gyökerek elvesztése, hiszen a legnemesebb értékeket, nemzeti örökségünket alacsonyítja le versengéssé, nemzet-egóvá. Ez nem hagyománytisztelet. Az igazi hagyományörző nem tekinti a többi hagyományrendszer értékeit alacsonyabb rendűnek, mindössze fontossági sorrendet állít fel, és saját népe hagyományát ápolja, míg a más népekével csak ismerkedik. A jelenkor embere nem fordíthat hátat és nem tagadhatja meg a többi nemzet kulturális hátterét.

Élhet-e digitalizált formában a hagyomány? Jelen társadalmunk azt őrzi meg, amiből lehet profitálni, így tehát a hagyományból is nagyrészt az marad meg, amire piaci igény van, ami gazdasági és turisztikai okokból jövedelmező. Népzeneinket átkeverik az előadók, nemzeti büszkeségünk, a népi viselet mintái már a milánói divathéten is megjelentek modernizált, leegyszerűsített formában, és több százezres a hagyományörző fesztiválok látogatottsága, mint a Művészetek Völgye, ahol a zene mellett a népi mesterségek is helyet kapnak, illetve a Kurultáj és az Ősök napja, ahol magyar és más testvértörzsek elevenítik fel honfoglalás kori őseink idejét. A nemzeti örökség megőrzésének kiépített, intézményesített rendszere van, így ez segíti a hagyomány gondozását, hiszen van igény rá, de ezt az igényt folyamatosan ápolni kell. Bármennyire is multikulturálissá vált világunk az infokommunikációs eszközöknek köszönhetően, éppen ezeken a csatornákon keresztül tudjuk őrizni a népi hagyományt és erősíteni a nemzeti öntudatot. A megemlékezés és a profit mellett még egy fontos szerepe van a hagyományörzésnek, amely időt álló érték: tiszteletre tanít.

Az viszont kérdéses, hogy ha társadalmunk annyira felhígul, hogy többségbe kerülnek a kétnemzetiségű emberek, akik, mondjuk, egy harmadik országban telepednek le, akkor ez a csoport hogyan tud majd ennyi kultúrához kötődni és azokat tiszteletben tartani. Az Egyesült Államok egy remek példája ennek a homogenizálódási folyamatnak, ahol büszkeség amerikainak lenni, és a vérvonalbeli származás másodlagos. Ez is mutatja a hagyomány átalakuló tendenciáját, amely nem a hovatartozást és a szokásokat helyezi előtérbe, hanem egy olyan jellemerőt, amely minden amerikait összeköt. Az amerikai embert a közös történelem és a szabadság eszméje köti össze, a büszkeség, hiszen mindnyájuk őse vállalta azt a nagy kihívást, hogy átkeljen a nagy vízen a szabad világba.

Ha az ember választ akar találni arra, hogyan fog kinézni egy homogenizálódott, multikulturális világ, akkor figyelje Amerikát. Nyilván ez még nagyon hosszú idő, és pontost választ nem lehet találni arra vonatkozólag, hogy a teljes összeolvadás bekövetkezik-e. Társadalmunk tovább fog digitalizálódni, és szükségszerű lesz, hogy egyes kultúrák lemondjanak bizonyos szokásokról, és átforgalmazzák érték szerkezeit, hogy a kommunikációt megkönnyítsék. Mindenesetre, hogyha az ember helyesen fogadja be a hagyomány által hordozott örök érvényű igazságok üzenetét, felismeri az igazi értékeket és azt, hogy minden hagyomány célja, hogy a közösséget szolgálja, a nemzeti öntudat pedig az értékek tiszteletére, megbecsülésére tanít, akkor elérkezhetünk egy olyan időhöz, amikor a másik ember tisztelete fontosabb lesz, mint a hagyomány tisztelete.

5. TINDER ÉS GENDER VS. HAGYOMÁNYOS CSALÁDMODELL

A nemzeti öntudat mellett a család értéke az egyik legfontosabb tényező az ember életében, egy olyan sarkalatos pont, amely szintén radikálisan átforgalmódott a kommunikációs paradigmaváltásnak köszönhetően. A hagyományos családmódel az apából, az anyából és a gyerekekből áll, ahol a férfi dolgozik, míg a nő otthon vigyáz a gyerekekre és rendet tart. Ez a hagyomány abból a gyakorlati szükségszerűségből alakult ki, hogy a munkamegosztás a leghatékonyabb legyen a család boldogulása és a gyerekek érdekében. A férfi fizikailag erősebb, így ő a kenyérkereső, ő az, aki helytáll a világban, a nő közelsége pedig biológiai okokból elengedhetetlen a gyermek egészséges fejlődése érdekében, így ő az, aki rájuk vigyáz, és aki ápolja a családi fészket.

A gender-elmélet a tanult nemi szerepekre vonatkozik, amelyek hatalmas átalakuláson mennek keresztül. Míg a férfiak szerepköre nem sokat változott, addig a nők kiléptek a konyhából a munka világába, de emellett helyt kell állniuk otthon is. Megváltozott a munkamegosztás, mert megváltoztak az erőviszonyok. Így átalakult a hagyományos családmódel és a nők szerepköre is. A gazdasági változá-

sok miatt két kenyérkereső kell a családba, és megnövekedett a szellemi munkára való igény, amelyet egy nő is ugyanolyan hatékonyan elláthat, mint egy férfi, hiszen ott nincs szükség a fizikai erőre. Ennek ellenére a nők és férfiak közötti társadalmi különbségek megmaradtak, de itt is hatalmas eltérések mutatkoznak kultúra tekintetében, hiszen a skandináv országokban már sok helyen átvették a nők az irányítást, míg néhány arab országban még középkori viszonyok uralkodnak e téren.

A régebbi korokban a párválasztás fontossága csupán a családalapítás szempontjából volt fontos, napjainkban azonban ez kapja a fő szerepet. Az információrobbanás miatt sokkal jobban bele láthatunk mások látszatéletébe, és hogy kinek mije van, ami nekünk nincs. Így a gyors örömszerzés jellemzi párkapcsolatainkat és a párkeresés folyamatát is, a lehető legkevesebb idő- és energia-befektetéssel. Megjelentek a társkereső oldalak, mint például a Tinder, ami alapjaiban változtatta meg a hagyományos pártalálást. Két nagyon fontos információ azonnal az ember rendelkezésére áll: az illető párt keres, illetve hogy tetszik-e neki a másik, vagy nem. Két olyan információ, ami sok esetben, leginkább nők részéről, csak nagyon apró jelekben nyilvánul meg. A szociális fejlődésben az egyik legalapvetőbb tényező a metakommunikáció, amely a test minden olyan tudatos vagy tudattalan megnyilvánulását jelenti, ami nem verbális, de közvetlen. Ez lehet egy elhallgatott szó, egy arcrándulás vagy keresztbe tett kar. Aki ezt nem tudja olvasni, az társadalmilag nagyon hátrányos helyzetben van.

Nők gyakran tesztelik így a férfiakat, hiszen a kommunikáció minőségében a legfontosabb tényező a figyelem és az éberség, és egy kapcsolat értékét is ez adja meg. Ezt rombolják óhatatlanul a tömegkommunikációs eszközök. Érzéketlenné tesznek olyan fizikai jelek iránt, amelyek a virtuális világban nem tudnak megnyilvánulni. A felértékelődött idő és az információáradat miatt, amely egyben rengeteg lehetőséget és döntést jelent, a hasznosság és a hatékonyság átvette az igényesség helyét a fontossági sorrendben. A megéléshez idő kell és figyelem, az ember viszont az egyik impulzustól a másikhoz rohan, felgyorsult társadalmunk a gyors élvezetszerzésre készítet és a kötetlenségre, emiatt pedig rettegünk a felelősségtől. Ezek a tömegkommunikáció legrombolóbb hatásai, amelyek önmagukban ártalmatlanok, de emberi gyengeségeinkkel párosulva útvesztőbe sodornak minket.

A felelősségvállalás értéke alakult át a legjelentősebben, enélkül viszont minden minőségbeli változás lehetetlen. Az interneten arctalanul tehet az ember bármit, kommentelhet, kitalálhat olyan személyiségeket, amik nem léteznek, és bárkinek kiadhatja magát. Ez rendkívül károsan hat az ember jellemfejlődésére. Könnyű kibújni a felelősség alól, viszont ugyanolyan nehéz boldogulni, hiszen a jellemfejlődés, a nagy tettek elérése csak kellő felelősségvállalással lehetséges. Gondolatainkért, érzelmeinkért, szavainkért és másokért is felelősséggel tartozunk. Ezt az értéket hivatott a jellemünkbe táplálni a múlt századi családmodell hagyománya, amely bár a globalizáció miatt nem tartható fent eredeti formában a megváltozott szerepkörök miatt, de a felelősségvállalás megtanulása ugyanúgy minden ember egyéni kötelessége.

6. INDIVIDUALIZMUS VS. KOLLEKTIVIZMUS

A harmadik legfontosabb tényező, amelyhez egy egyén viszonyítani tudja magát, az saját maga, belső énképe, egyéni hajlamai és jelleme, illetve az arról alkotott véleménye, hogy mi a rendeltetése a világban. Nem igazán találunk a hagyományban erre utaló iránymutatást, hiszen a régi korok embere főleg a nemzet, a közösség és a család viszonyában fogalmazta meg egy ember feladatát és értékét. A kollektívizmus volt a megszokott társadalmi irányzat, és a hagyomány is a közösséget szolgálta, az egyéni érdekek háttérbe szorultak. Megtanították, hogyan legyünk hasznos tagjai a társadalomnak, és hogyan legyünk családunk és mások javára. A múlt emberének nem volt ideje azon elmélkedni, hogy érdekeit hol és miként érvényesítse, bár önzés és egoizmus akkor is volt, sokkal nagyobb szerepet kapott a köz szolgálata. A filozófusok és felvilágosult gondolkodók kiváltsága volt azon merengeni, hogy az individualizmus és a kollektívizmus között mi a helyes mérték. A nőknek pedig szinte egyáltalán nem volt önrendelkezési joga.

Ha elég mélyre ásunk történelmünkben, mégis találunk olyan hagyományt, amely az embert mint egyedülálló individuumot segíti a lelki fejlődésben. Ezt nevezi Hamvas Béla hagyománynak, a legmagasabb dolgokról való tudást, amelynek metafizikai tartalma változatlan maradt az idők során: „A hagyomány az ember és a transzcendens világ között lévő kapcsolat folytonosságának fenn-

ROMVÁRI MÁRTON, Térbevágás I., 2015

tartása, az emberiség isteni eredetének tudata és az istenhasznalásnak mint az emberi sors egyetlen feladatának megőrzése” (*Hagyomány*). A tömegkommunikációs eszközöknek köszönhetően az addig elszigetelt ember, akinek csak néhány vallási tanításhoz volt hozzáférése, ahhoz is csak akkor, ha tudott olvasni, napjainkra olyan távoli kultúrák ezoterikus irodalmába is betekintést nyerhet, mint a jóga rendszere vagy a kabbala, amelynek jelentése receptivitás, vagyis a tanuló fogékonyságára, befogadóképességére utal. Az ember egyéni gondolkodásában is megfigyelhető az a változás, amely a közösség és a külső világ felől saját maga megismerésére irányul. Virágzik az ezoterikus irodalom piaca, mindenki polcán van legalább egy self-help könyv, amely a szellemi fejlődést és az önmegvalósítást hivatott segíteni.

A „vonzás törvénye”, a „rendeld meg az univerzumból”, a „kérd és megadatik” és más hangzatos szlogenekre épült spiritualitás sikeres iparág lett, mert igény van rá. Ennek ellenére pont a lényeg hiányzik belőle, hiszen a tetszetős csomagolásba öltöztetett spirituális tanításokból éppen az esszenciát vonták ki. Mert így piacképes, ez szolgálja ki a nárcisztikus szelfi-generációt. De vajon szolgál-e minket az, ami kiszolgál? A nárcizmus az individualizmus elburjánzott, eltorzított változata, ahol az egyén saját magának a rabja. Az individualizmus az egyén szabadságát hirdeti, és az önmegvalósítást helyezi előtérbe. A „mit akarok” egoista kérdését felváltja a „miért akarom” önkérése. Igényt kell teremteni az önálló gondolkodásra, a jellemfejlődésre és az introspekcióna, vagyis az önvizsgálatra, ez az alapja minden komolyabb spirituális törekvésnek. És akkor azt vonzzuk, rendeljük és kérjük az univerzumból, ami tényleg a javunkra válik.

Az individualizmus nemes értelmében nem az önzőségen, hanem az egyén mint autonóm személyiség tiszteletén alapszik. Bár kétségtelen, hogy a fogyasztói társadalom, a kapitalizmus és a közösségi média hatására a morálisan éretlen ember csupán az énközpontúság és az önös érdekek érvényesítését látja benne. A régi idők embere a világ és a közösség felé fordult, a hagyomány és a vallás is ezt segítette, ám ez sok esetben önmegtagadásra fajult. A mai kor embere a másik véglet felé tart, figyelme önmagára irányul. Önmagát fényképezi, önmagát reklámozza, önös érdekeit tartja szem előtt. Felbomlott a régi közösségek funkciója, ahol a közösség az egyén érdekeit hivatott védeni, ahol megérte az egyes egyéneknek alárendelni magukat a köz akaratának, a közös célnak, amennyiben az a közösség egészségesen funkcionált. Egy mindenkéért, mindenki egyért. Most a „mindenki magáért” korát éljük, hiszen olyan sokfélék az érdekek, olyan sokszínű a globális közösség, hogy szinte lehetetlen egy mindenki által elfogadott értékrendszert létrehozni és betartatni. Az ősi hagyományokban közzölt iránymutatások befelé figyelésre tanítanak, amit nem szabad összekeverni a csak magunkra figyelemmel. Nehéz a helyes mérték megtalálása, de kellő éberséggel és tudatos gondolkodással az egyén és a társadalom viszonya az individualizmus korában is gyümölcsöző lehet.

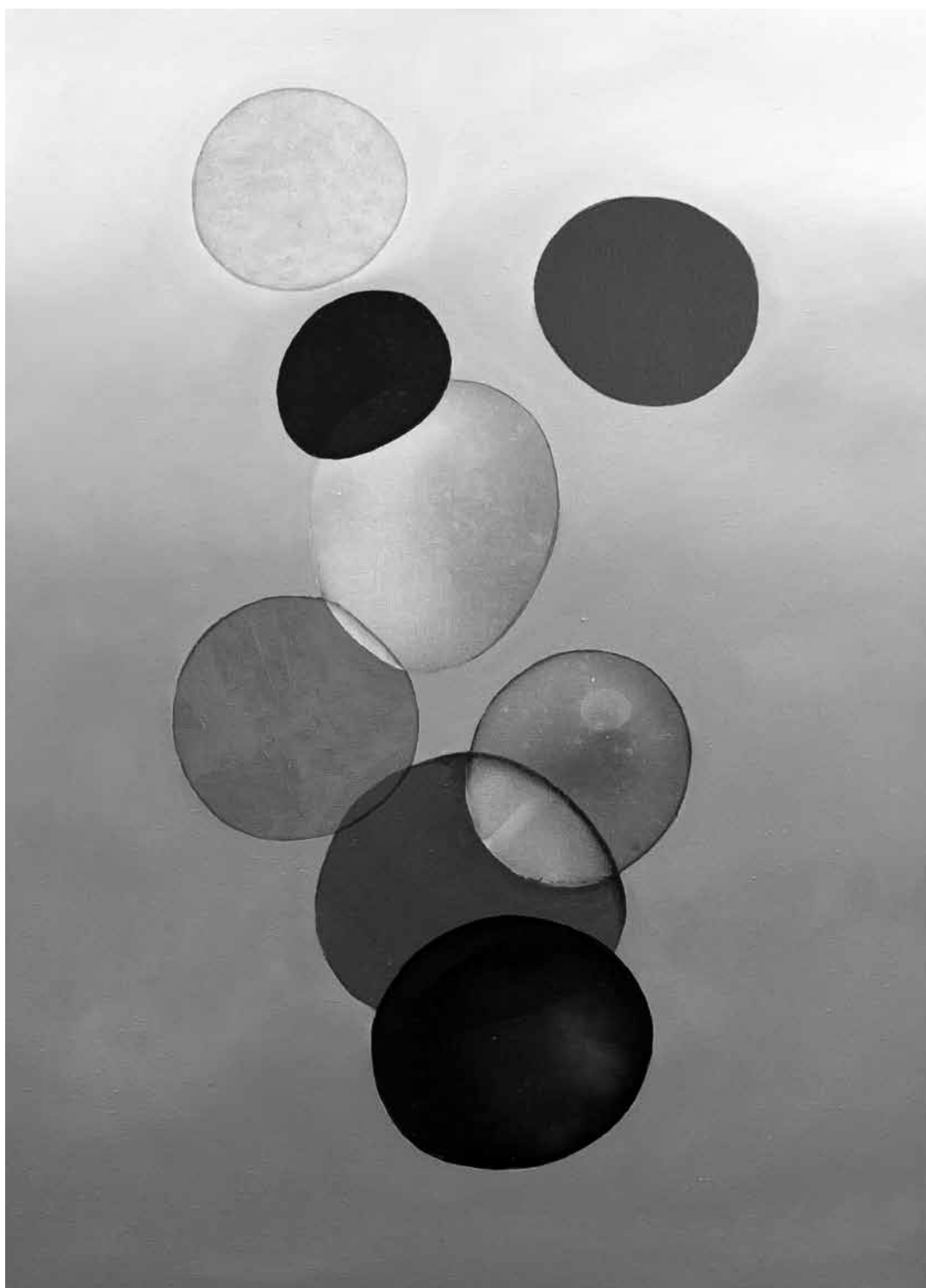
7. AZ ARANY KÖZÉPÚT – A VILÁGPOLGÁR ÚTKERESÉSE

Nem egyszerű embernek lenni. Sok ellentétet kell kibékíteni kultúrák és érdekcsoportok között, személyes kapcsolatainkban és saját jellemünkben is. Az ellentétek között feszül az arany középut, amelyről nagyon könnyű letérni. Nem segít korunk kommunikációs paradigmaváltása és információ-robbanása sem, hiszen még sosem voltak ennyire kirakatban és ennyire nyilvánvalóak az emberi gyengeségek, amelyre a tömegkommunikációnak és ebből kifolyólag a világgazdasági változásoknak köszönhetően hatalmas iparágak épültek. Szeretetvágyunkat, hiúságunkat és mohóságunkat kihasználva bombáznak minket minden irányból különböző ingerekkel, az utcán sétálva, az interneten, a televíziós reklámokban, és ami a legveszélyesebb: személyes beszélgetéseinkben is. Az ember gondolati és érzelmvilágát, ebből adódóan érdeklődési és beszédtemáit is az határozza meg, hogy milyen ingerek, impulzusok érik, milyen információkból tud táplálkozni. Ha még az egyén küzd is a lényegi információért, a lehúzó társaság nagyban visszaveti. Főleg a gyerekek, tizenévesek gondolkodására nagyon veszélyes ez, hiszen a kortársak véleménye sokkal nagyobb hatást gyakorol, mint később, egy független, erős személyiségnél. Így rengeteg komplexus fejlődik ki bennük saját értékeikre vonatkozólag. A mi felelősségünk, hogy kialakítsuk bennük az igényt a minőségre, az önálló gondolkodásra és a tömegkommunikációs csatornák intelligens használatára.

Egy ember értékét a jellem és az akarat erő méri, hiszen tetteihez ebből gyűjti az energiát. A hagyomány ezeket a jellemerőket hivatott gondozni, a nemzeti öntudat és a népi hagyományok tiszte-

letre tanítanak, a hagyományos családmodell és a férfi–női évezredes szerepkör felelősségvállalásra, az önmegismerés ősi, misztikus hagyományai pedig figyelemre és éberségre. Ezen hagyományok fizikai megnyilvánulásai alakulnak, változnak, de a bennük rejlő ősi bölcsesség megmarad, és ezt jogunk és kötelességünk ápolni. Kiváltképp az internet világában, ami nem tiszteli a privát szférát, a névtelen véleménynyilvánítás lenevel a felelősségvállalásról, a rengeteg információ pedig gátolja a figyelmet és az önálló gondolkodást.

Ha megtanuljuk a befogadás megfelelő módját, szentelünk elég időt az információ megérlelésére, mielőtt magunkba építjük azt, és tudatosságot viszünk abba, hogy mit nyilatkoztatunk ki a világban mind gondolati, érzelmi téren, mind a cselekedetek szintjén, és tisztelettel viseltetünk múltunk és mások iránt, akkor olyan alkímiai folyamatot hajtunk végre saját bensőnkben, amely gyengeségeinket erőkké alakítja, gyarlóságainkat értékekké. Még ha sokszor elbukunk is, mert ez óhatatlan, a törekvés az, ami igazán számít. Ez a 21. századi világpolgár legfőbb feladata és kötelessége. Elszánt alkímistaként, kitartóan kell ostromolnunk tudatunkat, kitartóan kell belső gondolati és morális életünkbe beépíteni az értékeket, és végül, a folyamat végén ott fog ránk várni az emberarany.

TANDORI DEZSŐ

...szellős „ottlikológia...”

Thimár Attila könyvéhez;

„Budának szemtanúja vagyok”

TANDORI DEZSŐ (1938) Budapest

Elvégezhető-e a feladat, nevezetesen az adott feltételek „mellett”, vagyis hogy e dolgozat szerzője a Thimár-mű szereplője. Talán el; mert kizárólagossággal érvényesülni fog a kínos optimum, hogy amit Tándori Dezsőről mint itteni szereplőről tudni akar (és fog) az Olvasó, keresse meg az elemzett könyvben, vagy nem is, a dolgozat tárgytemájában. Kárpótlásul, remélhetőleg, adódik megannyi *kapcsolatelemzés*, nekem (az írás szerzőjének) is újdonság-eséllyel. És most: rajta.

Induljunk a könyv címlapjánál. Légiesen könnyed, „tavaszas” a képen a böhöm Ottlik-szülőház. Bravúr a jelenléte. A Thimár-könyv maga (ld. a hátlapot) a *tisztelet és a szeretet* korrekt-szívjegyében létezik, végig. Célszerű, kellően érzékeny és tárgyias felosztással. A párbeszéddel oldódó vég: el is vártuk...

Ami mármost engem illet, nem tudok a szellősség megállapításánál összefoglalóbbat – Thimár jeles „kedvence” az ottliki hajónapló; ott fújhat-lenghet, így tréfálok, a szél. Nem tréfa a hajós feljegyzések egyetlen eleme sem pedig; aki látta az igen idős Ottlikot imbolyogva járni elhagyatottan, „özvegyen” (!), tudja, mi az *Iskola*-teljesség, a *Próza*-magabiztosság, a *Minden megvan*-ómodiság fájdalom-kontrasztja: a hajónapló. Magam is mind erősebben érzem: ide jutunk (így v. másképp) – és *addig* is és *akkor* is.

De hadd térjek rá a klasszikus Ottlik-élményre. A magaméra. Mely Ottlikról *lény-kép*. Talán túl sokszor is megírtam, milyen csodajegyű volt első találkozásom Ottlik Gézával – Nemes Nagy Ágnesék otthonában. KI EZ? ki ő? Majd a *Hajnali háztetők* okker-címlapja az elsőéves egyetemista Kossuth Lajos utcájának könyveskirakatában. Milyen volt az első olvasás egy kis balatoni vasútállomás téli félhomályán. Az első levés lelkesen a még-sosem-láttam *jelenés* (e próza!) „bűvöletében”. Az első levél még az ötvenes évek legvégén (!), elemzőmunka-félém, s erre barátságunk kezdete. Hogy a tanítványa lettem, majd atlétikai pályákra járó ifjú cimborája. Milyen volt Ottlik dolgozószobája, felesége társaságában a kis nappali, milyen volt könyvet kölcsönözni tőle, hogyan kötötte a lelkemre, ne csak Carrt, Christie-t stb. olvassak angolul, de Salingert is, Faulkner-t is. Milyen volt, ahogy Gyöngyi (a felesége) és ő is megpróbált rávenni huszon-aligvalahány éves koromban a műfordításra. (S ez Géher tanár úr és társai segítségével sikerült is.) Milyen volt, hogy megismerhettem és evidenciásan megszerettem Waugh nagymester prózáját, s hogy az is milyen, hogy az Ottlik-élmények a mai napig, 80 éves koromig élte-tően, elkísérve *őriznek*. Mindez, persze, elmondhatatlan; közelebbi dolgokra kell rátérnem.

Hogy végre verseskötetem legyen (jelenjen meg), Ottlikék ebben „direkt” módon nem segíthettek, arra tanárom (Nemes Nagy Ágnes), mesterfélém-barátom, Mészöly Miklós, de Jékely, Kálnoky, Kormos, Vass is háttér-képzéssel ott „hatott”; volt valami szerény kis hírem-nevem. (Előlegezték, is.) De munkáimmal (még gyarló prózai kísérletezéseimmel is) *mehettem* Ottlikékhoz! 1960–61 körül kezdtem írni a *Töredék Hamletnek* első, máig érvényes darabjait, és nemcsak Keserű Ilonát kérdeztem meg, „vers-e ez?” (egy haiku koan volt az!), hanem Ottlikot is, *ezerrel*. Hadd legyen e csekély dolgozatom némi különlegessége, hogy e témát ismertetem.

„SZELLŐSSÉG ELEMEI”

Ottlik az egész „emberi” és „szellemi” létezésem evidenciáját... hm... meghatározta. Minimum *meg-meg*. Jeleztem: pályára segített. Chandlerre rávett – néha eltanácsolt tőle. Oly mindegy. Egy alkalommal... elvállalt egy szerepet, melyre felkértem volna, sem? Legyen felelet a későbbi szó, szava „Hát te döntöttél így...” Érzem, feszengek; sutaságom kínos, jaj.

Ne divatozzunk tehát bizalmas-közlendősdiikkel. Tény: sokáig hittem, kifogásolja nálam a „túltengő” gombfocit, medvésdit-madarasdit. Ah! Lengyel Péterrel „üzente” meg halála után nekem: „Hajrá, gombfoci-angol; medve, veréb! Hajrá!” És állta egy gondos szavát külön is + halála utánra.

Elég!

Ide iktatom (szellősség) az ígért kuriózum-mozzanatot. Na ja, „ígért”.

Elsősorban nem arról van szó itt, hogy első kötetemből idézek. E szövegtörödékek – magukban állva is kábé kész versek! – *kézírással érték egymást* egy kis füzetben, melyet Ottliknak minden formáság mellőzésével, kábé 5-6 éven át rendre odaadtam, lapozgatásra. (Ld. hümmögésre; bízom: bizalomra is, „örömökre”.)

Csak sorjáztatom a darabos matériát. Így alakultak verseim 1960 és 1966 között. Türelmével, figyelmével Ottlik végigkísérte 1960–66 között érdemibb „*Törödék Hamletnek*”-utam. Nem fűzök kommentárt, emlékjelet minden versrészt kiemeléshez. Olyan elemeket, amelyeket nem tartok „érdemibbnek”, nem sorlok itt. Rilke alapvető ismerete, értékelése alaptételünk volt. Ami engem illet, észrevétlen megtörtént az eltávolodás a nagy költő-mestertől, de változatlan maradt a személyes Ottlik-hatás. Ez lett mostanra szellősebb! Thimár kollégám könyvében, és nálam is. Manapság az ottliki életmű letehetetlen, szabad érték. Elemi, evidens, kezelhető és sok mindenhez kötődő. Egyedi, egyszeri. Nem szándékom állítani, hogy a *Törödék*... itteni idézetei mind magukban hordják már/még Ottlik szellemét. De *így* jutottam legalább valameddig: „az érvényesig”. (Hadd tűzzak akár, mit tehetnék?) Következzenek. A verscímeikkel az élen.

MINDEN HOGY KITÁGULT...

Áthullok eszméletemen.

Állandóan következem.

EGYRE...

Van, ahogy már lennem se kell, és
akkor már, úgy, meg sem vagyok.

RÁOMLASZ...

Ráomlasz mindenedre: most már
akárhonnan körülvethet –

CSAK ELHOMÁLYOSÍTOM

...kétféle nélkül összeér.

EGYMÁS

Háttal megyek, csak az kerül
elém, amit már elhagyok.

KÉT OLTÁR

Kettőzve űzi önmagát az
egyetlen és elérhetetlen.
(Az „*egyetlen*” lett volna a kötet címe!)

MIND, MIND A RÉSZLETEK

Így lesz majd kevesebb,
mintsem hozzám elég.

EGY SEM

Őrzöd pár töredékét,
idegen egészeit.
(Mert hogy elveszted a részeit...)

II. TÖREDÉK (Hamletnek...)

kizuhanni, más nem, magunkon át –
Egy érintés-kérdés;
...olyan közelre hozza, hogy már
mozdulatlan színünk eléri...

KOAN BEL CANTO

S én – mint aki félrehajol
egy teljes térnyi szélből –
(Ugye, egyik legerősebb helyem?!)

KOAN III.

Némaság a hang helyett.
De a némaság mi helyett?
(Szép „eleve-probléma”! Eleve mi helyett van mindig, ami van?!)

T. S. ELIOT-ÉRME

...tükörzajából egy
hangom se tér meg:
most már csak néz beszédem.

(S még vagy +10 rész, mind a kötet s művem-alaphelye.) Ezeket a dolgokat (v. kezdeményeket) mutattam meg tehát nagy rendszerességgel Ottliknak, és semmiféle befolyásolás nem csökkentette önállóságomat; elkalandozó sértálgatások során ugyanúgy elkalandozó reflexiókban lehetett részem, szolid és tárgyyszerű világirodalmi és gondolkodói „leckékben”. A legszebbek a *szelős bizonyosságok*; ahogyan Thimár Attila nemes mód célba érő kötete *kezdeménye* lett ottlikológiam aktuális alakulásának, így alakít minden *erőltetés nélküli* képzet-kis-világ szinte mindig valamit azon, ami másképp meg se mutatkozna talán. Az *irodalmi szövedék* könnyűsége, hordozhatósága megindítja a rejtett szándékot; nem túlzok, ha azt mondom: esetemben a *dolog* egyáltalánját adta, kisegítve engem abból a rögzült állapotból, hogy – bizony – mostanság nincs elegendő friss erőm *reflexiókra*! Az Ottlik-visszatéréskönyvre (és pár baráti biztatásra, például Tóth Ákos Szegedről, Gy. Horváth László Pasáret-Budáról stb.) megindult újra az „ihletődési kedvem”, visszaérkezés lett, persze, rejtély, miből...?

Ah, ugyan, mit *rejtély*?! Egy nagyszerűen eltalált arányú szeretettel és tisztelettel megírt könyvből, még ha azt a görcsösségemet nem tudtam is leküzdeni, mely a reagálások zártan irodalmi szabályrendjétől távol tart. Ám tartson, ha érdemlegesen jó kezdemények *szabadítanak*! Különös, hogy ily erős az Ottlik-féle versvonulat. És hogy a „töredék-kötet” ennyire őrizte a kialakult önállóságát, életileg ennyire szervesen kapcsolódik a mesterhez (illetve Thimár Attila szerint az *íróvárshoz* „ott Budán, itt a Várhegy két oldalán).

Ottlikhoz talán csak Lengyel Péter *szólt* ilyen létezés-erővel, akaráson túl. De hát minden akaráson túl van, *ami elemi!* Ezzel végzem is itteni szólásom: már nem akarok több elemzőmunkát (magamtól), azaz: nem bírok így akarni. Legáltalább így vagyok *hívság nélkül* evidens, szabad.

Ottlik és a vers? Sokszor segített nekem a *Buda*-nagymester: fordítandó Rilket válogatni; Weöres akkoriban kevésbé ismert Közép-Kelet-képét árnyalni (az elsüllyedt, fantasztikus nevű városokról), de miért kellene bizonygatnom bármi ilyesmit, amikor ékes tanulság a magam kezdeményeinek szívbeli és csodaszerű megítéltetése. Kapcsolatunk annyiban volt csak hiányos, ahogy a (végső soron mégis „csak” tanítvány nem tehet életmű-minősítő megjegyzést, nem biztathat: „Cipi, Gyöngyi... mégis meg kéne születnie a háború utáni idők *Ottlik-vadregényének!*” Mert mennyit mondhatok így az életükről... Jaj, Ottlik tán túlságosan lovag-úriember volt, nem lépett túl „a halászpétárin”, így az *Iskola* evidenciája nem ismétlődhetett meg *felnőttien*... Fő szempont maradt a szó, a nyelv. Igaz, ezt a szempontot Thimár Attila könyve is több helyen (rendszerességgel) a mai *Buda*-végállapot jegyében kezeli; és a magam szerepe drukkeri lehet csak, áhító. Mit sem ér, hogy a legtöbbeknél 1000-rel többet tudok Ottlikék elbeszéléseiből... jó, de annak is 60 éve, és 1000-rel felejt is az ember. Véleményem: a *Buda* és környéke főleg regényírói pótcselekvést mutat. Igen, a vadregény kellett volna.

(Jaj, érzik, hogy titkon Thimár is mintha erősen fájlalná, hogy nem lett meg „a Pest”. A nem historikus, de huszadik-századi-küzdős, háborús város. Szintén védhető a zsargonnal; sőt.)

Jaj, mondom, zárjelen kívül. Az Ottlik által bátorított versek, dolgaim metafizikája mellett elő kellett volna jönnie a *matek magas röptén* túli bridzs-meghaladás regényes varázslatának. Mivel azonban ez itt mégis „csak” egy esszéféle, végezetül a szellősséghez kell visszaérnem. Relációkkal gazdag, *tartalmas* mozgalmasság ez az érzet-keltés a könyvben, ez a mindvégig (rejtve) belső párbeszédes forma. A kötet befejezése megóv minket a tanulságkeresésnek csak a gyanújától is. A *minden megvan* régimódias romantikája: telt zengés. A *semmi sincs* sehogy realitása nem fájó; életre-enyhített szív.

KIKÖTŐNAPLÓ

SZÁRAZFÖLDI NAPLÓ (OTROMBA)

Ld. hajónapló. Thimár Attila kedveltje Ottliknál a *Hajónapló*. „Iskola.” Van-e (volt!) iskolája? Éltük. Ottlik-modorban gondolkodtunk sokan. Ez (nyomokban!) máig megvan. Pl. (Baromság! az írás vagy *nincs*, vagy nincsen *soha vége*.) (HÁT CSAK RÖVIDEN! TD)

Egy rémszó: megkérdőjelezhetetlenségeink. (Könnyen, gyorsan magyarul...) De Ottlik nyomán ez alakult bennünk: tanulság. :

És hirtelen bedobálok írásbéli jeleket (+ = % & ; ! etc.), írásjeliség (az írásbeliség helyett), íme, mi minden *félrevisz*. Modor: hova? Stb. Vagy = ≠ például Ottlik.

Ha úgy tudod (érzed, hiszed etc.), hogy soha többé nem fogsz elemzést írni, a lényeg: jól tudd! Csak az becsület! Ha nem fogsz valamit soha *többé* (tenni), ahhoz jegyzeteket se kell csinálni. Nem jegyzel valamit (– ami még nincs). Az írással egyetlen szellemi jogot szerzel meg: többé nem írni! (De épp így is „csak” egyre írsz.)

Ottlik rám akaratlan így hatott: „Feldolgozni!” (Egykor ottlikian, ma ottlikológiai [ez is szép szó].)

Kuszának ható jegyzetapparátusomat elküldöm egy íróársamnak ajándékba. E dolgozatban ott/itt van *rendjén*, de ez csak „rendben”, s mi van „rend-

jén”? Ld. „az írás baromság” (*Iskola*), sosincs vége, holott *végpont* akarna lenni. Megtakarítottam egy lap papírt. Ide szöveg nem jöhet több. (Becsület.) Ki-nek adjam e papír-pőrén-maradt-részét!? (Ld. Weöres) Ld. Weöres és Ottlik. Ld. Nemes Nagy Ágnes és Ottlik; „kimondani s elrejteni”. Feldolgozatlan marad: a magány társassága; a társasság magánya. Írjam ezt: ha *úgy* nézem, életem így jegyekben van elpusztulva. Már késő, hogy akár az írás megmentő (pláne megváltó!) hatását reméljem. És nincs „hé, Cipi, kérlek” se (megj., „Cipi”: Ottlik baráti-kör neve). Nincs „Iskola, kérlek”; s hívság az „Istenem, kérlek”. Ez a szárazföldnapló. És kikötőmről: nincs elérve. *Mit* várjak rajta?!

Ha már Ottlik. Beírások ide.

A Thimár Attila-könyv „kapcsán” (ah, *Kapcsolás* írás, in *memoriam Arany!*) szellősségi ellengésekkel íródott munka (ez itt) alaposabban mutat meszszebbre, mint az némely *beírásokkal* kiegészíthető (lenne). Kiket köszönhetek Ottliknak a világirodalomból? Például Evelyn Waugh-t (*A megboldogult, Brideshead Revisited*, azaz Ottlik-fordításban *Utolsó látogatás*, aztán vagy 4-5 Waugh-mű még, s élén a *Jámbor pálya* magyarul), az *összes Chandler* könyvet, írtam, Ottlik már „ővott” is végül a túlságos beleszédüléstől, ah, rosszabb vész ne fenyegetessen, mint Krimi-Nagyurunk bűvölete! S folytathatnám, de... tartok mértéket. Hátha mégis tervezek egy külön dolgozatpározt a *fordított művek* és az „eredeti” Ottlik-munkák dolgában? (Szavam szegem? Evidenciámat? Rosszabb ügyben sose!) Itt stílszerűen említendő annyi (és itt említendő), hogy a *Töredék Hamletnek* című kötet „fülszövege”, hátlapja, mikor-hogy az Ottlik által szerkesztett válogatott elvarázsoló *Amerikai elbeszélők* című antológiának (Európa Kiadó, 60-as évek) egyik novellacímét idézi, kábé alapvetésül, hogy tudniillik „az élet lényeges referenciapontjai” közt nagyon is ott van „egy szikla, egy fa, egy felhő”, pontatlanul idézem, mert *így* hozzátoldhatom, hogy egy erdei úton egy söröskupak például, vagy sok egyéb ilyen. Az Ottlik-hatás elemi rétegéből effélék is vétetnek, ahogy Chandler megfoghatatlan stílus-sugárzása, no és témakísérő zenéje, s ez utóbbira kifejező példa, hogy a Fried István által egybegyűjtött, reflexiókötet formájában megjelent (Nat Roid-)portrém utóhangzata (borító-hátlap) Chandler nevét olyan listában szólaltatja, mint Artaud, Schnitzler, Duchamp etc., igaz, akik nem voltak Ottlik kedveltjei. Sebj. De épp ez, a szabadság, ez volt Ottlik szellemének egyik legfőbb „hozadéka”; semmi erőltetés az elköteleződésre stb., s mert pl. tudva tudom, hogy az *Iskola* írója nem volt Németh László „hipertóniás dolgainak” sem nagy kedvelője (enyhe szó!), magam bátran, evidensen emeltem ki magamnak az orvosi munkát, 1000-rel az emberi *alap-* és *felhangjait!* Ottlik, igen, alap- és felhangokat közvetített nemesen, *miközben* sokszor hangsúlyozta, ő például velünk, fiatalabbakkal nem olyan zord és könyörtelen, mint amilyen másutt lenni tud! A csodák csodája volt, ahogy ő (Ottlik, Cipi) mindent *adni* tudott, semmit nem fogyatkoztatva szuverenitásunkon. Én pl. sosem éreztem hátrányát, hogy az Ottlik által talán nem mindenben kedvelt írók némelyikének (pl. Mészöly Miklósnak) „jó barátja” voltam. Érdekes itt Jékelyt, Vass Istvánt (mint Ottlik favorizáltjait, de nem minden kritika nélkül elfogadott íróársait) említeni. Ám erre a témára (ellentétben Waugh ügyével) soha nem fogok (gondolom) visszatérni. Egyáltalán, kérem, akit illet, ne vegye komolyan, ha eztán elemző cikkekre (ld. előbb) jelentkezem; ingadozni fogok utána!

Csak irigyelni tudom magamat (!) azért az áldásért, melyben a sors részesítgetett! Hogy tudniillik Nemes Nagy Ágnes, Kálnoky, Jékely, kicsivel később Weöres és *végig Ottlik*. Nem tudván persze, nyomolvasóként semmiféle „nagy erdő” útján megállapítani, mely nyomok *épp honnét* indulnak. Óhatatlanul eltávolodtam a *családi környezettől*, s e fogalomkörre később sem volt érdemi „mázlim”. Jaj! És; Ah! De a medvék, a madárcák, a gombfoci – és egyéb (házi) bajnokságok konzisztenciát adtak, evidens-szoros összefüggésrend-

szert. S „jaj és ah” mai életem már tán örök madártalansága, a 20-30 halál (s legalább 15 hiper fájó): betegít. Csakhogy én a könnyekkel már végképp takarékosan tudok bánni; és a felejtés nem-felejtő-művészetének muszáj-mestere vagyok (Mestere mi egyébnek lehetnék!) Ottlik hatása! *Egy másik világé* volt persze, úgy ½ részben. De az abszolút evidenciáé: az irodalom hajónaplós vízén. Rábízom magam arra a *tudásra*, hogy *tudhatom*, Ottlik végig valamiféle elemi figyelemmel kísért. Elhagyatottságát meg én tanulgom (nagyon) ebben-abban. Mivel legkritikusabbá (ijesztővé) váló óráim-napjaim után is (során is; sokán is) felhőtlennek bír hangzani hangom, végső baj *így* nem fenyeget (a világban, csekély körén). De amit talán kevesen akarnak „apercipiálni”, hogy elemi bajaim *fizikálisan* (is) vannak. Járásképtelenség magas százalékgig, a biztonságot illetően, így pl. kb. *elbillenek*, ha egy-két percet helyben állnom kell; nem tudok városon belül sehova se utazni, pláne külvidékre satöbbi. Az elemzés képessége megvan, de elméleti írás (beszéd) igazi vágya már nincs. Írtam ezt. Ottlikot (elismétlem) láttam igencsak bizonytalan járás-állagban. Oda kellett volna lépnem? Magam most nem tudom, hova vezet még „utam”, a kb. sértetlen szellemi feldolgozóképeség mit ér?! Már gyanakodnom kell. Sőt, bizonyosság a mind több „nem tudom akarni”, letagadhatatlan a belső kisvilág sokszori külső megpróbáltatása, ilyesfélében a remények hiánya. *Ez is az ottlikológia*, ráadásul nem szellős. Ld. Pilinszky szellőivel és folyóival a még messze virradat. ENNYIT MÁRA.

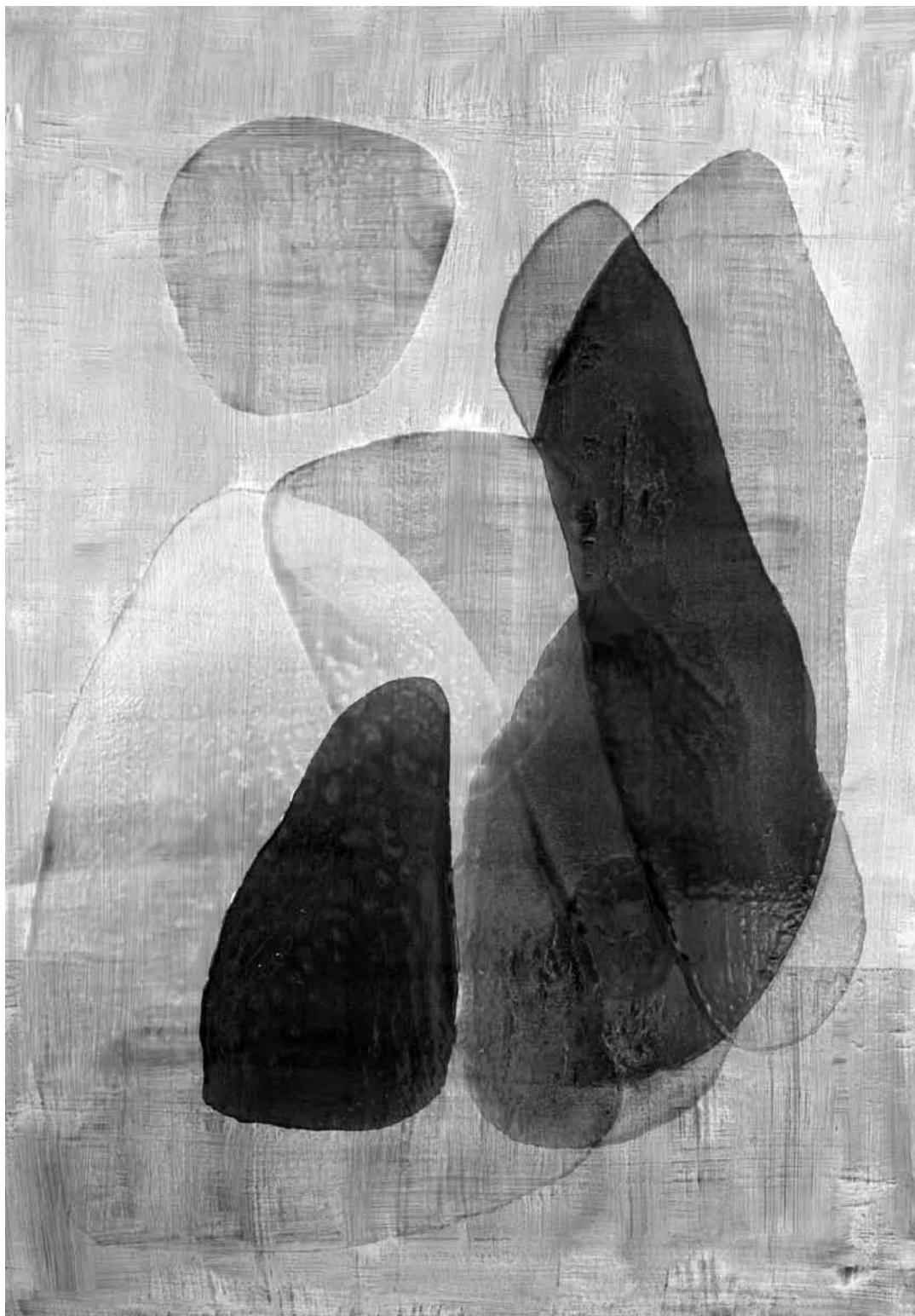
S ez olyan szép befejezés lenne, mondom szépernősen. Csak ott van mindig a ki-nem-fejezés ördöge/angyala, a wittgensteini. Mi tartozik ugyanis az „amiről nem lehet beszélni” tartományába, tehát amiről hallgatni kell! (Már régi közhely.) De Ottlik közhely-se, valódi helynek pedig: eleve megnevezhetlent mond. Az *Iskola* fő lényege is ilyesmi. Ki is van mondva. Ez a fő ellentmondás a tárgyban. Ha pedig magam az effélét a tematizálatlanság tényével és az érintés fogalmával véde(né)m ki, hol tartok, ha elemzést írok? Nem fel-lentmondás, el-lentmondás billegősdí, hát ha plusz-mínusz forgatom a kérdést, *kőforgatom*. Nem kőfaragó: *kőforgató*. Van ilyen madár. S „beugrik” madaraim mind meghaltak, sokszorosán társvesztett lettem. Az ilyennel betegedés is járhat. Ám derű – látványosan egyre visszatér. A kötelességtudás is ilyen? Író volnék, elemeznem kell. Ha ez, jobb tudásom ellenére, tematizálás is, tárgyérintés.

Holott.

Micsoda szó!

Hol ott, ott hol? Így kerültem vissza Ottlikhoz itt. Ő az én Budám? Túl tetszetős hasonlat! *Túltetszés*. Nem *túltesz*, hanem túl *tetsz*. Bosszús önmagam: most még ilyesképpen megnyugvásom sincs? ...már nem írok géppel. Itt köszönöm meg, hogy a munka gépbe írását elvégzik nekem. Több jelentkező van rá majdnem mindig. Hála, akiét kapom végül. De az igazi „*majdnem mindig*”: a soha. Azt pedig sose szabad mondani. Ottlik nem a *soha* írója volt. Nem. De épp a Thimár Attila által kedvelt, érdemben mű-formáló erővel *továbbélő* hajónaplózás a végső *iskolai* keret. Körbe-elérintő. *Befejezni* azért kell (amit lehet, ami így szerves), hogy a befejezetlenség ne sugalljon hamis öröklétet. Az igazi öröklét Weöresnél jön elő, és *stilizáltság*. Fájó, hogy legjobb szellemi mű-lehetőségeinkről rá kell jönnünk: *stilizáltságok*, például a Pilinszky-féle végsők ellenében, azokhoz képest. De az ottlikológia igazi érdeme, mármint magánál a hajónaplóírónál, hogy a szabad sétálás, atlétikanézés, olvasás, *gondolkodás*, *tervezés* etc. mind a wittgensteini némaságot meghaladó, kontrázó élet-ajándék. Ez, ismétlem, az ottlikológia lényege: a szellősség. Amelybe belefér a bekettológia, kurtágológia is... ahogy e képzetek pár hete egy éjszakai töprengés során (kávé! kis vörösbor! zsemle) előjöttek nekem. És lám-

pát kapcsoltam, fel! és jegyezgetni kezdtem... A csend ott: magány volt, de ki törődött mással! Ottlik igazi „mindenmegvanja” is ilyen (szerintem). Nem tárgyi; hanem képzet. Képzet, mely továbbképez, de semmi képzelet. Semmi „klop-klop szívdobogás”, ahogy Ottlik maga kb. mondja is. A tiszta-féle lélek-állapot: mely *maga* az *elérítés*, a téma és a tematizálatlanság együtt. A (van-e) csoda.

ROMVÁRI MÁRTON, Árnyak (Elimozdulás), 2013–14

ROMVÁRI MÁRTON, Kollázs 08., 2016; Kollázs 04., 2016

ROMVÁRI MÁRTON, Kollázs 02., 2017; Objekt 03., 2017

WEHNER TIBOR (1948) Budapest

WEHNER TIBOR

TAPLÓ 2.

Kíméletlen Művészeti Napló

2007–2016

(Részlet)

2007 – ILLUZIONIZMUSOKBAN FELOLDÓDÓ SZINTÉZIS

2007. január 8., hétfő

Az ünnepek, két hét otthonlét után újra a bányában; a munkahelyemen, a Képző- és Iparművészeti Lektorátuson vagyok, ahol egy köteg papír vár az asztalomon – megszüntették, illetve beolvastották a céget. Persze sunyi módon, a két ünnep között, az utolsó pillanatban, és teljesen előkészítetlenül, átgondolatlanul, koncepciótlanul, ostobán. A tudatlanok bátorságával és a szándékos kártevők megszállotságával teszik tönkre a magyar kultúrát, a művészetet, az intézményrendszert. Összevonnak és szétzilálnak. És nem tudható, hogy miért, milyen szakmai szándék, elv, milyen koncepció szellemében. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus – ez az új név január 1. óta, és senki sem tudja, hogyan fog működni a több mint negyven éve fennálló, speciális feladatokat ellátó művészeti szakintézmény egy egészen más profilú szervezet, a Magyar Művelődési Intézet alá rendelve. Persze valószínűleg engem érint a legkevésbé: az irattárat, a dokumentációt, remélem, békén hagyják, de azért nemcsak erről van szó. Itt most valamit nagyon tönkretettek, de sajnos nem tudják, hogy mit: veszélybe kerül az egész magyarországi monumentális művészeti emléktárhely, illetve hathatós szakintézményi háttér hiányában az új köztéri művek létrejöttének szakmai kontrollja is gyengül. Ez egy olyan látszatintézkedés, amely kellő káoszt teremt, és pozitív hozadéka nincs. Így hát meglehetősen lehangoltsággal kezdem újra beírni a szobrászati címszavakat a gépbe, közben meg jönnek a telefonok: megtudom, hogy a szomorú esemény, Nagy Gáspár költő, egykori szombathelyi évfolyamtársam temetése jövő kedden lesz. A teendőik sorában a soroksári projekt (konferencia és kiadvány) a jövő héten indul. Oláh Mátyás festőművész egy áprilisi megnyitó ügyében telefonon hív. Tovább vadászok egy karácsony előtt félbehagyott ügyben a miskolci szocreál képek festőjére, de eredménytelenül. Este Szotyory László festőművész kiállításának megnyitója a Várfok Galériában, ötvenéves a mester. Nagy a tömeg, a képeket persze alig látni, majd el kell jönnöm még egyszer. Laár András előadóművész énekl el az *Afrika* számot, meglehetősen idétlenül, meg Lugosi László fotóművész mond egy megnyitó szöveget „ezek nagyon szép képek” stílusban. Szörnyű elviselni egy ilyen rendhagyónak és roppant szellemesnek szánt szokványos aktust.

2007. január 9., kedd

Na, lassan újra beindultak a dolgok. Nagy Borbála Réka szerkesztő hív telefonon, jelzi, hogy Réber László grafikusművész könyve ügyében kellene beszélünk. Egyeztetjük az időpontot: csütörtökön megyek a Holnap Kiadóba. (Nem kaptak pénzt a könyv kiadására a Nemzeti Kulturális Alaptól, valami új finanszírozási variációt szeretnének kitalálni.) Paizs László festőművész is jelentkezik, újra egy katalógus kiadásának terve foglalkoztatja, szöveget kér, meg Rákosi-címer után kutat, de himzett változatban. Ezekből plexiplasztikákat csinál, nagyobb tételben rendelte meg tőle Kovács Lajos

2013-ban az Enciklopédia Kiadó gondozásában jelent meg a *Tapló. Kíméletlen Művészeti Napló 1996–2006* című, a magyar művészet történéseit dokumentáló kötet. A Napkút Kiadó előreláthatóan a 2018-as Ünnepi Könyvhétre jelenteti meg a művészeti naplójegyzetek folytatásaként a következő tíz év, a 2007 és 2016 közötti esztendőkről krónikáját *Tapló 2.* címmel.

műkereskedő. Körmendi Anna műgyűjtő, műkereskedő is hív, aki elmondja, hogy Harasztý István szobrászművész gyűjteményükben őrzött műveit átvitték már a Kogartba, a közeljövőben nyíló kiállításra, és bár tudja, hogy én fogom megnyitni a tárlatot, ő személyes okok miatt nem lesz ott. Meg beszélünk a Körmendi Galéria által tervezett kiállításokról is, a programot épp tegnap néztem meg az internetes portáljukon. Péntek Imre költő-szerkesztő Zalaegerszegről keres, áradozik, hogy milyen jó lett a Király Ferenc szobrászművész életművét bemutató könyv, amelyben nekem is megjelent egy tanulmányom. Mondom, hogy sajnos én még nem láttam, megígéri, hogy intézkedik, hogy mihamarabb megkapjam. Meg kéri, hogy írjak a Pannon Tükörnek – mondom, hogy csak az év eleji zűrös ügyek rendeződése után. Felbukkan Molnár Icsu grafikusművész is, aki jelzi, hogy a szövetségi szobráskatalógus ügyében vannak biztató fejlemények. Én ezt kétlem. És Pál Mihály szobrászművész is rámcserög. Két szoborhoz keres forrásokat, adatokat: Somogyi József szobrászművész sárospataki Bessenyei-szobrához és a Zilahon egykor állt milleniumi emlékműhöz. Mindkettő elég reménytelen, Somogyi József szobrának ügyében Somogyi Borbálához, a művész leányához irányítom. Délután megveszem a Műértőt: olvashatom benne a négy legrégebben alapított galériáról szóló cikkel kapcsolatos helyreigazítási kérelmem – amelyben a szentendrei Art'éria Galéria mellőzésével kapcsolatos reklamációt fogalmaztam meg –, s amely igencsak kiemelt helyen jelent meg, persze a szerző, Spengler Katalin művészeti író újabb kiosztó jellegű kommentárjával, de ez már mellékes, nincsenek épkezláb érvei. Este otthon megnézem a Pál Mihály által kért zilahi emlékművel kapcsolatos szakirodalmat, találok is adalékokat, majd holnap hívom. Meg e-mailben megérkezik az Új Forrás szerkesztőségétől a Szunyogh László szobrászművészről írt szövegem korrektúrája, gyorsan átnézem, javítom és küldöm is vissza.

2007. január 10., szerda

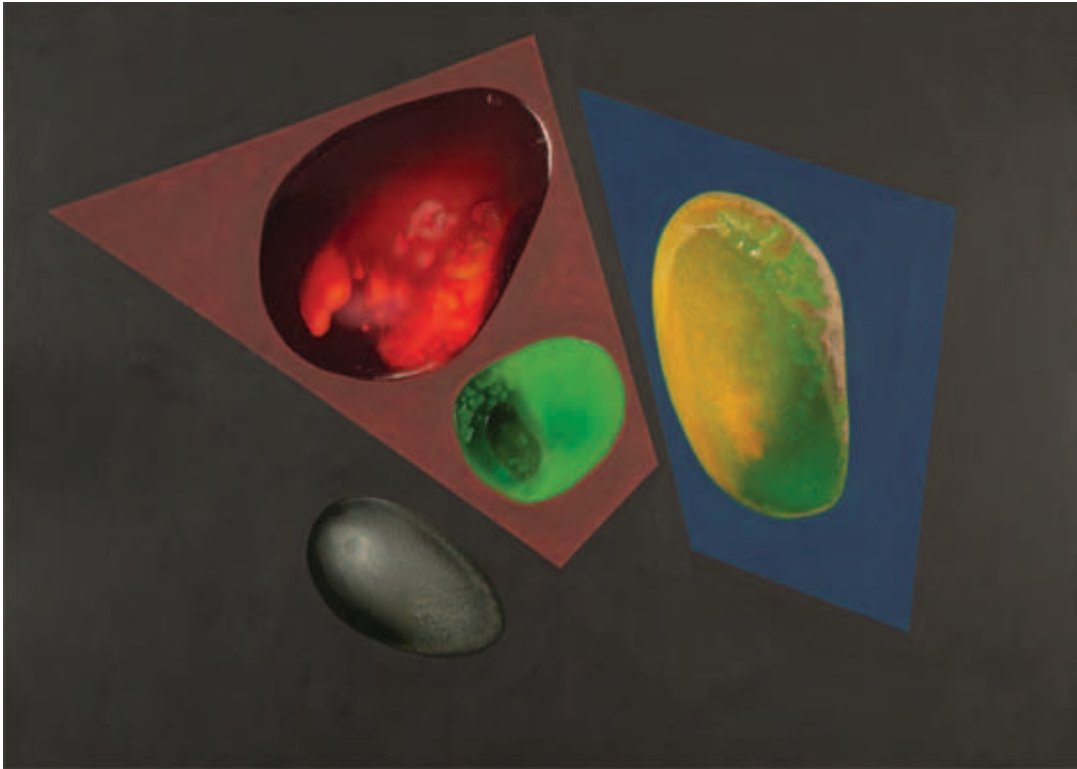
Reggel Dvorszky Hédi művészettörténész hív: holnap jön megcsinálni a Wagner Nándor szobrászművész könyvről a beszélgetést a Katolikus Rádióhoz, és kér egy régebbi Madarassy István ötvösszobrászművész kiállítás megnyitói szöveget a művész készülő katalógusához. Pál Mihály szobrászművészt én hívom, beszámolok a futó Fadrusz János-kutatásaimról, ő viszont jelzi, hogy a Somogyi József-szobor ügyben a dolog reménytelen. Hívom Szegedet is: a Szög-Art kiállítás megnyitót konkretizálom. Küldöm Paizs László festőművésznek a kért szöveget, aztán nekiállok a szobrászcímzavak beírásának. Délután összevont munkatársi értekezlet a Magyar Művelődési Intézetben: megy a nagy szöveg az együttműködésről, a kölcsönös szakmai segítségről, csak a koncepcióról nem esik szó, meg a konkrétumokról, hogy miért kell két önálló, más és más profilú, külön is jól dolgozó intézményt összevonni. Senki sem tud semmit a költségvetésről sem. Az összevont (számunkra új) igazgató meglebegteti a létszámleépítés esélyét, de megnyugtat, hogy visszamenőlegesen nem bocsátanak el senkit. Mintha ma azt mondanák, hogy Wehner kartárs, magának január másodikán már nem kellett volna bejönni. De ezektől még ez is kitelik, hogy bevezetik ezt a visszamenőleges kirúgást. A Magyar Művelődési Intézet-munkatársak között sok a régi ismerős: Egyed Albert, Földiák András (egykori szombathelyi iskolatársaim), Tóth Zsóka (akivel a hetvenes években Tatabányán találkoztam sokszor) – de csak néhány szót váltunk, az értekezlet lezárulása után igyekszem minél gyorsabban és észrevétlenebbül távozni; mintha nem is lettem volna ott.

2007. január 11., csütörtök

Dél előtt Dvorszky Hédi művészettörténész megcsinálja a Wagner Nándor-könyvről szóló beszélgetést, meg jelzi, hogy február elején szeretne csinálni egy portréműsort is, de úgy, hogy elsősorban az irodalmi dolgokról kellene beszélni. Mondom, hogy a legjobb lenne a dolgot a tatai Laposch-problematikára, illetve -legendára felfűzni. Emlékeztetem a Spanyolnátha honlapra is az interneten, ahol adalékokat olvashat e témakörben. Közben végre visszahív Goda Gertrúd művészettörténész Miskolcra, jelezve, hogy talán tud segíteni a miskolci szocreál képek ügyében – elküldöm neki a fotókat. Ezután Lebó Ferenc szobrászművész hív: jelzi, hogy hamarosan hozza a győri kiállítási anyag fotóit. Kucska Ferencsel, egykori szombathelyi évfolyamtársammal, győri könyvtárossal telefonálok,

ROMVÁRI MÁRTON, Cím nélkül, 2018

ROMVÁRI MÁRTON, Cím nélkül, 2018

ROMVÁRI MÁRTON, Cím nélkül, 2018

főként a Nagy Gáspár-temetéssel kapcsolatos-ügyekről: jelzem, hogy Farkasréten ott leszek, de Nagytilajba már nem tudok elutazni. (A Magyar Hírlapban Alexa Károly irodalomtörténész-szerkesztő által írt kemény cikk jelent meg *Kedves Gazsi* címmel, a liberálisok kirekesztő, ellenszenves magatartásáról. Igencsak igaza van Alexa Károlynak.) Délután a Holnap Kiadóba megyek, Milkovich Eszter kiadóvezetővel és Nagy Borbála Réka szerkesztővel tárgyalunk a Réber László grafikusművészről szóló könyv esélyeiről, de fontosabb, hogy iparművészeti könyvre szeretnének pályázni a Nemzeti Kulturális Alaphoz, és ehhez kéne könyvterv, kézirat. Jelzem a régi *Kerámia, textil, üveg* című tanulmánykötet-tervemet, amely nagyon tetszik Milkovich Eszteréknek, úgyhogy megbeszéljük, hogy egy-két héten belül szállítom a szinopszist. Így este otthon nekiállok a papírhegyeknek, kiszedem a számba vehető kéziratokat, de át kell majd nézni a gépeket is, otthon és bent a Lektorátuson, és a publikációs jegyzéket, nehogy valaki kimaradjon. (Nagyon kínos volt, amikor Kecs-keméti Sándor keramikus-szobrászművész kimaradt a szobrászati könyvemből.) Késő este még egy telefon Hann Ferenc művészeti íróval: a doktor úr ezekben a napokban az ORFI-ban tartatja karban magát.

2007. január 15., hétfő

Kinyomtatom az otthoni gépről hozott „iparművészeti” tanulmányok szövegeit, és megírom a *Kerámia, textil, üveg* tervezett kötetének szinopszist: végső soron egy izmos és jól összefogott kiadvány lehet, izgalmas körkép. Még az otthon lévő kéziratot anyaggal kell összerendezni, és a terv mehet a Holnap Kiadóba: a szövegeket persze alaposan át kell fésülni, hiszen nagyon sok ismétlés lehet az általános elvi részeknél. Aztán befut Lebó Ferenc szobrászművész: hozza azt a portfóliót, amelyben a győri kiállítás anyaga is szerepel, így fel tudok majd készülni a jövő heti megnyitóra. Közben Pörös Géza, egykori szombathelyi évfolyamtársam, a Duna Televízió művészeti vezetője telefonál: a holnapi Nagy Gáspár-temetésről beszélgetünk, jelzem, hogy én nem tudok elutazni Nagytilajba, ők ott is fognak forgatni a Duna TV-vel. Lebó Ferenc távozása után visszatérek a szobrászatilexikon-címzavakhoz, bár tegnap is kaptam egy sürgető telefont Drégely László festőművész könyve ügyében, Bodnár János kiadóvezető (és a háttérben Witz Éva jelmeztervező, Drégely László özvegye) igencsak rámenős és erőszakos. Tettamanti Béla grafikusművészt hívom, de a fotókra még mindig várni kell. Ezután nekiállok a Harasztý István-kiállítás megnyitó szövegének, félig el is készülök, de a befejezést az otthoni anyag alapján tudom csak megcsinálni. Virág Jenő szerkesztő hív Tatabányáról: beindult a komáromi galériatörténet feldolgozása és a kihelyezett tagozat projekt is, ezekkel is lesz munka bőven a közeljövőben. Este, már otthon befejezem a Harasztý-megnyitót, végül is egy rendhagyó, érdekes szöveg lesz: nem is tudom, hányadik Édeske-megnyitóm ez, és eddig csaknem mindig teljesen új volt a szöveg. Ez is egy szerény bravúr, szerintem. És véglegesítem a *Kerámia, textil, üveg* könyvszinopszist, beírom az összes tanulmánycímet, illetve a megnyitó szövegeknek címeteket adok. Így összeáll az egész kötet. E-mailen el is küldöm a Holnap Kiadónak, mint ahogy e-mail megy a Glória Kiadónak is: Drégely László festőművész életrajza és a képjegyzék. Csak a szöveg hiányzik. Erre a napra meg is lennék a dolgokkal: még összeszedem a Supka Magdolna művészettörténész-irodalmat holnapra, aztán elég is: holnap reggel elég nehéz lesz Farkasréten kezdeni a napot.

2007. január 17., szerda

Paizs László festőművész hív: az új plexitárgysorozatához kér címjavaslatokat. Mondom, hogy átgondolom a dolgot, de inkább a Hartung Sándor festőművész-szöveggel kínlódom, ez a lehető legrosszabb variáció: a megírt, a vernissage-ra megjelenő katalógus bevezetőjéből kell egy újnak tűnő megnyitó szöveget eszközálnom holnapra. Tegnap este megnéztem Soroksáron még egyszer az anyagot, de sajnos nem jutott eszembe semmi új sem. Egyúttal Sasvári Ilona galériavezető tüsténkedésének eredményeként részt vettem egy megbeszélésen a soroksári Galéria '13 tízéves születésnapjára tervezett kiadvány koncepciójának kidolgozása ügyében, Losonci Miklós és Feledy Balázs művészeti írók társaságában, Szokolczay Lajos irodalomtörténész viszont a Nagy Gáspár-temetés

miatt maradt távol, mert ő Nagytilajra is elutazott, és még nem ért vissza Budapestre. Persze, nekem is ott kellett volna inkább lennem. Kucska Ferenc, egykori szombathelyi évfolyamtársam, győri könyvtárigazgató is hív: elűjságolja, hogy ő is ott volt, és hogy nagyon sokan voltak, köztük persze egykori szombathelyi évfolyamtársaink. Ezután Keszthelyi Ferencné igazgatóval tárgyalok: az összevonás-átalakulás dolgairól, körlevelekről, a felszabaduló irodák hasznosításáról: mondom, hogy az irattár létrehozása, a dokumentáció szakszerű elhelyezése a legfontosabb. Délután lemegyek a Kogart-házba, megnézni a pénteki megnyitóra Harasztý István szobrászművész kiállításának anyagát. Mint kiderül, Tóth Tamás ügyvezető igazgató (és unokatestvérem) időközben távozott a cégtől. A földszinten nagy Harasztý-anyag, a régebbiek mellett néhány teljesen új munka, míg az első és a második szinten a gyűjtemény: lenyűgöző mennyiségű és minőségű modern kollekció, számos igencsak jelentős művel. És nagyon demokratikus, átfogó összkép a jelenkori, avantgárd szellemiségű magyar művészetről, talán csak a vérbő figuratívok hiányoznak, na de hát ők meg nem avantgárdok. Jelzem a Mesternek, hogy a kapubezárást állandóan ellenőrző szomszédról fogok beszélni a megnyitón. Harasztý Évával, Édeske feleségével arról beszélünk, hogy bizony jó lett volna a gyűjteményről egy katalógust csinálni, de sajnos sem idő, sem pénz nem volt rá. Az időt még csak értem, de a pénzhányban már kételkedem kissé. Este még leugrom a nemrégiben a Győri útra költözött Kecskeméti Kálmán festőművészhez: pazar új, négyszobás lakás, az egyik szobában műteremmel. Kicsit kezd visszavonulni, otthon dolgozat és olvasgat, ez igencsak kellemes lehet így. Két, egymástól független együtttest nézünk végig: kirakatbabákról és magyar írókról-költőkről készült két fotósorozatot, néhány nagyon szép felvétellel, no meg két nagyon jó, egységes koncepcióval. Otthon még hívom Paizs László festőművészt: bediktálom neki a tíz katalóguscím-variációt, amit a plexitárgyaihoz kért. Döntse el ő, melyik a jó. Szerintem a legjobb a *Tárgyesett*.

2007. január 19., péntek

Márkus Péter szobrászművész hív: a győri múzeumnak kéne egy régebbi, a munkáiról írt szövegből egy rövidített változat: mondom, hogy hamarosan szívesen megcsinálom. Svédországból Réber László grafikusművész leánya, Réber Krisztina hív, aki jelzi, hogy jövő héten jön haza, és talán tudunk tárgyalni a Réber-könyvvel kapcsolatban – ő is az eredeti, *És-rajzok* címmel tervezett elképzelést pártolja. Délelőtt megírom a holnapi tatai Supka Magdolna-émlékkiállítás megnyitóját, itt most nem is annyira a kiállítókról, mint Manna néniről kell majd beszélni. Mikor végzek, nekiállok a szobrászlexikon-címszavak adatainak számítógépbe írásának. Közben hív Molnár Icsu grafikusművész, újságolja, hogy elkezdett dolgozni a szövetségi szobrászok katalógusán. Millió problémája van, a legfőbb az, hogy hogyan kerüljenek be a fotók: merthogy a tagoknak fizetni kellett, és csak az jogosult fotó közlésére, aki fizetett – így viszont meglehetősen nehéz a szerkesztés. Mondom, hogy azt az elvet kell követni, amit a megrendelő mond. Este nagy megnyitó az Andrássy úti Kogart-házban: Harasztý István szobrászművész és gyűjteménye kiállítása. Nagy felvonulás, köszöntők, Presser Gábor, Bródy János és Tolcsvay László zeneszerzők produkciója, én meg elmondom a kertajtó bezárását vissza-visszatérő ellenőrző szomszéd mozgásával párhuzamba állított mobilszobor-szövegemet, amely alatt és amelyet követően elég nagy a csönd. Arról beszélek, hogy a múlt század hatvanas éveiben Harasztý István – amikor még nem tudta, hogy ő szobrász, és hogy művei, amiket csinál, mobilok – ugyanott élt, ahol napjainkban is: Kispest kertvárosában – csak ma már azt mondjuk erre a nagy történelmi múltú településre utalva, hogy egy szörnyűséges ki- és bevezető autósztrádával szegélyezett budapesti előváros –, az Áchim András utca egyik földszintes, akkor még többlakásos házának egyszobás lakásában. Amikor a mester dolgozott, a család többi tagjának el kellett menni sétálni. Ám nem is ez volt a legnagyobb probléma. Hanem az, hogy az egyik szomszéd, miután hazaérkezett, mindig kiment ellenőrizni, hogy kulcsra zárta-e a kertkaput. Valószínűleg rendkívül feledékeny vagy már menthetetlenül szenilis volt, mert ezt az ellenőrzési akcióját folyamatosan végezte: amikor a sarki kisboltból vagy valahonnan máshonnan hazatérve udvari lakásába lépett, rögtön felmerült benne a szörnyű gyanú, hogy elfelejtette bezárni a kertkaput, és már fordult is vissza, kezében a kulcsot szorongatva, bepótolni a vélt elmaradtakat. Volt jövés-menés, nem volt megállás Harasztý mester ajtaja előtt és ablaka alatt. A kapu persze zárva volt, de eme bizonyosság aztán a szomszéd újabb, a lakásához vezető néhány lépésnyi útjának megtétele során

elpárolgott, mintegy észrevétlenül kétkedéssé alakult, úgyhogy indulni kellett újra, megbizonyosodni a dolgok feltételezett, illetve valós és biztos állásáról. És ez így zajlott minden egyes nap, reggeltől estig, volt mit éjszakánként kipihenni, hogy aztán másnap reggel újult erővel állhasson az újabb és újabb kihívások elébe. E valós, egyszerre reális és abszurd jelenség hátterében számos fontos, elgondolkodtató tényező, lényegi indítók lappang:

- az állandó mozgás kényszere, a csillapíthatatlan aktivitás eredendő léte
- a szívós kitartás, valamifajta feltartóztathatatlanság
- a dolgok következetes végigvitelének eltökélt szándéka
- a monotonia elszánt vállalása, az ismétlődések alanyává válásának való megadó engedelmeskedés
- az azonosságokban rejlő újdonságélmény véletlenszerű esélyében való szüntelen reménykedés
- a dolgok változatlanságába és megváltozásába vetett azonos hőfokú hit
- a beidegződések és kizökkenések által vezérelt hiábavaló rendszerteremtési igyekezet
- a bizonyosságok feltétlen vágyása, egyszersmind a biztosban való kételkedés egyidejű joga
- a gyanú, az esélyek végső kiszámíthatatlanságának megkérdőjelezése
- valamifajta egyszerre elutasított és lebilincselő, megható és idegborzoló megszállottság
- a cselekvésre ösztönző önkontroll visszacsatolása
- az önmagunknak engedelmeskedő rögeszme önállósodása, illetve ennek leselkedő veszélye
- és persze a megbillent egyensúly, a megingatható és a megingathatatlan lelki egyensúly
- az oly kényes, önkéntelen külső segítségekkel hajtott lélekegyensúlyozás
- na és a tényeken és a dolgokon való felülemelkedés esélyének látszatszerűsége.

Ha eme tényezőket megpróbáljuk összevetni a Harasztý-munkák alapvető jellemzőivel, akkor meglepetten tapasztalhatjuk, hogy az összevetés tulajdonképpen nem hajtható végre, mert a fentebb felsorolt ismérvek maguk a metaforikus mű-jellemzők:

- időben lezajló, folytonosan történő
- mozgó és változó, de változásait palástoló
- látszólagosan monotóniába burkolózó
- bonyolult, de az átláthatóság esélyét hordozó, valójában azonban mindig rejtélyes
- nemegyszer megmagyarázhatatlan indítékok által vezérelt
- körülvevő téri világot bekebelező, egyszersmind gyengéden provokáló
- az önnön kérdésfelvetéseire adott válaszait rendszeresen megcáfoló
- ám a cáfolatokat is megkérdőjelező
- komoly és könnyed, köznapis és fenséges sugárzású
- logikus és abszurd jelenségekkel kerülünk szembe

De nincs konfrontáció, szelíd megengedések és szigorú tudomásulvételek, elragadtatott szárnyalások vannak: az elvont művészet úgynevezett valósággal való eredendő átítatottságában, a Harasztý-művek vonzáskörében feltárunderhatnak előttünk az alig leplezett szabadságvágygal sakkban tartott, rútságokkal viaskodó szépségek. Ezt követően Ébli Gábor művészettörténész ad le egy elég laza szöveget a gyűjteményről, majd elvegyülés a tömegben. Tóth Tamás, a leköszönt ügyvezető igazgató (és unokatestvérem) is feltűnik, aki a napi gondokból-ténykedésekből kiszállt, de azért még egy programon dolgozik majd a háttérben. Rengeteg művész jön-megy, aztán lassan visszavonulok. Tiszteletdíjról természetesen szó sem esik, a szokásos tempó: végső soron érezzem magam kitüntetve, hogy betehettem ide a lábamat, és örüljek, hogy nem szedtek tőlem is belépti díjat.

2007. január 20., szombat

Dél előtt összerakom a hétfői szegedi kiállítás-megnyitót: miután Aranyi Sándor festőművész arra sem vette a fáradságot, hogy ígéretéhez híven elküldje a Szög-Art csoportról az anyagot, a hajdani szigetszentmiklósi konferencia-előadást, *A csoportokon túl* címűt veszem elő, és kivonatolom belőle a megnyitó szöveget. Később már a keddi, Lebó Ferenc szobrászművész győri kiállításának szö-

vegével foglalkozom. Mindig csak ezek a protokolláris szövegek, már nagyon unom. Délután Tatára autózom, ahol a művelődési központban az *Hommage à Manna*-kiállítás, a Supka Magdolna művészettörténészre emlékező-emlékeztető tárlat nyílik. A művelődési ház teljesen lepusztulva, szörnyen elhanyagolt minden, nagy rendetlenség, mindenhol tacepaók kiragasztva, a folyosón kidobásra felhalmozott, régi bútorok. Valami itt nagyon nincs rendben. A kiállítóterem ugyanolyan, mint amilyen 1971-ben volt, amikor először rendeztem itt kiállítást: ugyanazok az ócska paravánok, ugyanaz a rossz neonvilágítás. Ócska, fekete foltos a linóleum. Elképesztő. A kiállítás anyaga sem valami nagy dobás, mindenki küldött valamit, ami kéznél volt. A hangulat azonban emelkedett, sokkal vagyunk, csaknem minden kiállító művész eljött, Sipos Mihály szép zenét csinál. A végén fogadászerűség, amelyről gyorsan lelépek Dunaszentmiklós felé.

2007. január 24., szerda

Mozgalmas nap. Reggel leadom az *Allgemeines Künstlerlexikon* címszavainak korrektúráját. Megvan a miskolci pannó festője, Vati József. Goda Gertrúd miskolci művészettörténész nyomozta ki, így végre közölhetjük a restaurátorral a megfejtést. Nagámi szobrászművész hív telefonon, hogy már régen ígértem a műterem-látogatást, menjek el hozzá. Mondom, hogy majd talán a jövő héten. Elküldöm Lebó Ferenc szobrászművész kiállításának tegnap elmondott megnyitó szövegét egy győri újságnak, és ugyancsak Győrbe, a múzeumba a Márkus Péter szobrászművész által kért, a szlovákiai kiállítás katalógusába szánt szöveget is. Közben írom be a szobrászadatokat a számítógépes szobrászlexikonba: ezúttal egy zalaegerszegi szobrászati kiadványból. Újra hív Drégely Lászlóné Witz Éva jelmeztervező, Drégely László festőművész özvegye, sürget, hogy mi van már a könyv tanulmányával. Mentegetőzöm, időt kérek. Szörnyű. Virág Jenő szerkesztő hív, egy kiállítási kiírás átnevezését kéri, meg a komáromi galériatörténet iránt érdeklődik. Mondom, hogy tegnap beszéltem Ölveczky Gábor grafikusművésszel, beindult a dolog, kis türelmet kérek. Közben Kertész László művészettörténész kollégám beszervez a pécsi Országos Kisplasztikai Biennálé zsűrijébe, ez megint egy nehéz nap lesz Pécsen. Ebéd után Kopasz Tamás festő-szobrászművész munkásságához keresgélek adatokat és adalékokat – a szokásos festő-szobrász problematika. Keszthelyi Ferencné igazgató közli, hogy delegált a Magyar Művelődési Intézet egyik folyóiratának szerkesztőségébe, Mátyus Alíz fennhatósága alá. Jelzem, hogy remélem, ez csak egy formális ügy – de aztán már hív is Mátyus Alíz, és megbeszélésre invitál. Január 31-én lesz egy konferencia, ott majd találkozunk. Csupa öröm az élet. Péntek Imre költő-főszerkesztő végre megküldi a Pannon Tükört Zalaegerszegről, illetve benne a szerződést a lassan egy éve közölt cikk honoráriumával kapcsolatban, amit pár hete reklamáltam. Most még körülbelül négy hónapot kell majd várnom, mire befut a tízezer forint a levonásokkal, vagyis a körülbelül ötezer forint tiszteletdíj. Telefonon hív, és hamarosan személyesen is betoppan dr. Györgyjakab Endre, aki még az 1980-as évek közepén a Pest Megyei Tanács Művelődési Osztályán volt rövid egy évig kollégám: a Melocco Miklós szobrászművészről írt könyvem szeretné dedikáltatni – bevésem a dupla W-t. Mire nincs egyes embereknek gondja és ideje manapság. Elbeszélgetünk a nyolcvanas évekről, szidja a kommunistákat veszettül. Délután lemegyek a Rákóczi úti Hungária Szállóba, megnézni Kopasz Tamás festő-szobrászművész kiállításának szobrászati anyagát: falra illesztett és térbe helyezett vasak, lesz gondom a megnyitóval.

2007. január 25., csütörtök

Végre egy csendesebb nap. Délelőtt Kopasz Tamás festő-szobrászművész kiállításának megnyitó szövegét írom meg, végül is nagyobb zökkenők nélkül. Délután meg írom be a gépbe a szobrászlexikon-címszavakat: hosszú-hosszú adatsorok. A Drégely László-könyvön kívül más hátralékom most hirtelen nincs is, illetve hát holnaptól kell csinálnom a szövetségi szobrászlexikon korrektúráját, mert a tervező, Molnár Icsu grafikusművész előbb-utóbb türelmetlenkedni fog. Az zökent csak ki a ritmusból, hogy Keszthelyi Ferencné igazgató felszól, hogy hétfőn délután vezetői értekezlet lesz a Magyar Művelődési Intézetben. Jellemző, fontoskodó értekezletesdi. A Lektorátuson évente volt, illetve van csak értekezlet, abban az esetben, ha valami nagyon fontos, mindenkit érintő dolog

van, ezekkel meg összevontak szervezetileg, és három hét alatt már a másodikat hívják össze. Pedig az értekezlet ideje alatt is lehetne inkább dolgozni. Igyekszem majd türtőztetni magam, bár már most ideges vagyok. Közben Esztergomból hívnak, az ellopott, Borbás Tibor szobrászművész által készített Babits Mihály-szobor kármegállapítása ügyében: elmondom, hogy mit kell csinálni. Meg egy nő jelentkezik telefonon, hogy a házukban lakik egy szenilis festőnő, aki mindig elfelejti elzárni a gázt, meg nem fizeti a közös költséget, valamit csináljunk vele. Jelzem, hogy ez nem művészeti probléma, forduljanak bátran az önkormányzathoz. Ott már jártak. Akkor viszont valami más megoldást kell keresni, mondom rezignáltan.

2007. január 29., hétfő

Reggel átküldöm e-mailen Kopasz Tamás festő-szobrászművésznek a pénteki megnyitó szöveget, aztán nekiállok a szövetségi szobráskatalógus korrektúrájának: javítgatom az apró kis (és a nagyobb) hibákat. Török Bódogné, Török Richárd szobrászművész édesanyja hív, hogy a kortárs lexikon Török Richárd-szócikke tele van hibával – megnézem, hogy ki követte el: Pogány Gábor művészettörténész írta. Kérem, hogy a javításokat küldje el, és én továbbítom a kiadónak is, meg letelem az adattárunkba, de a lexikonon utólagosan már nem lehet változtatni. Virág Jenő szerkesztő is keres, a tatabányai *Kihelyezett tagozat* kiállítás tavaszi megnyitójának időpontját egyeztetni, meg egy díjalapítás koncepciójáról beszélgetünk. Délután vezetői értekezlet a Magyar Művelődési Intézetben: ismertetik a létszám- és a költségvetés-leépítést – ez az ország egyre mélyebbre süllyed. Utána Nagámi szobrászművész Lehel úti műtermébe megyek, meg akarja mutatni az új munkáit, amelyek közül csak két relief szóra érdemes, a többi miatt igencsak leszúrom. Ezért aztán neheztel is. Állandóan a rajzaival próbálkozik, de sajnos azok nagyon gyengék. Szeptemberben a Lajos utcában lesz kiállítása, ott is a rajzaival szeretne villogni, de erről nagyon lebeszélem.

2007. február 1., csütörtök

A tegnap esti viharos szövetségi vezetőségi ülés után – ahol a szobráskatalógus volt terítéken, és a megjelentetési lehetőségeket kutattuk Szanyi Péter szobrászművész és Simonffy Márta szövetségi elnök nagyon kellemetlen oldalvágásai közepette – Keszthelyi Ferencné igazgatóval beszélek, a lektorátusi segítségadás (pénz) esetleges megnyílásában bízva. Aztán folytatom a katalógus korrektúrázását, bár igencsak megerőltető egész nap ezzel foglalatoskodni. Délben az ebédnél Szondi György főszerkesztővel találkozom, aki hozza a Napút című folyóirat ez évi első számát, benne a Gáll Ádám festőművészről írt szövegemmel. És kér még írást, lehetőleg szépirodalmat. Így hát ott-hon elkezdek keresgélgni, és összeállítok egy csomagot rövid írásokból, holnap majd leadom. Este még leugrunk a Filmszemlére, ahol Gulyás János filmrendező Szabó Tamás szobrászművészről készült portréfilmjét vetítik, de ez már a második alkalom, vagyis a nagy buli kedden volt. (Közben összefutok M. Nagy Richárd rendezővel, akivel pár szót váltunk, és Pörös Gézával, hajdani szombathelyi évfolyamtársammal, aki csak biccent, és már vonul is tovább egy valószínűleg nagyon fontos hölgyeménnyel – furcsa, hogy egy-két szóra sem állt meg.) Végül a vetítőteremben összegyűlik egy jó kis csapat, és megnézzük a filmet, amit én már régen ismerek egy munkaközi állapotból: Gulyás János még tőlem kért tanácsokat a rövidítési megoldásokat keresve. Persze nem nagyon tudtam neki mit mondani, pedig most észreveszem, hogy a film középtáján lehetett volna vágni: egy hosszú beszélgetést kellett volna rövidebbé tenni.

2007. február 5., hétfő

Reggel folytatom a szövetségi szobrázlexikon korrektúráját, amit a hétvégén is csináltam, közben azonban telefonok futnak be: Paizs László festőművész hív, aki a kecskeméti posta épületéről eltűnt plasztikája ügyében nyomoz, meg tanácsot kér, hogy mit lehetne csinálni: mondom, kérjen egy helyszíni szemlét, és egy szakértői bizottsággal megállapítjuk a tényállást. Kiderült, hogy 1997-ben le-

bontották az épületdíszítő plasztikát egy postai szakvélemény alapján úgy, hogy sem a Lektorátust, sem a művészt nem értesítették. Érdekes eset. Meg Marczin István, a Hajdúsági Művésztelep vezetője hív Hajdúböszörményből, jelezve, hogy július 11-én lesz a művésztelepi konferencia, egy előadást kér. Közben egy zsűri: Nagykanizsán a szülőházra egy Strém Kálmán-emléktáblát terveznek, az alkotó egy amatőr szobrász, és érdekes módon egy nagyon merész, erősen plasztikus portré-dombormű-tervet hoz szakvéleményezésre. Végül Gáti Gábor szobrászművésszel átengedjük a dolgot, kisebb korrekciókkal. Bohus Eszter galériavezető délután jelentkezik: arról értesít, hogy a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán a szentendrei Art'éria Galéria-könyv terve, amit valamikor nyáron körvonalaztunk, másfél millió forintot nyert, és ezért sürgősen neki kellene állni, mert november 1-jére el kell készülni. Hát ez is beütött, mint a ménkü. Szerdán beszélünk majd a konkrét tervekről. A Komáromi Kisgaléria-katalógus bevezetőjét nincs nagyon kedvem megírni, így inkább tovább rogom a szövetségi szobrászlexikon korrektúráját: a 450 oldalas anyagnak most járok a felénél. Délután el is viszem az első pakkot Molnár Icsu grafikusművésznak, akinél kiderül, hogy nincs meg a pénz a kivitelezésre, vagyis újra patthelyzet van. És arra is ráébredek, hogy ehhez a kiadványhoz is kell még írnom egy bevezetőt. Otthon egy rakás posta vár, közte az új Új Forrás, benne a Szunyogh László szobrászművész munkáiról írt kis dolgozattal, amelynek révén alakul az ez évi, spontán megyei művészeti sorozatom: a Tarjáni Antal fotóművész, a Szunyogh László szobrászművész műveiről írtak és megjelentek mellett leadtam már a Tettamanti Béla grafikusművész alkotásairól szóló szöveget meg a tatai, a művészettörténész Supka Magdolnára emlékező kiállítás megnyitó szövegét is, és lesz még egy pesti, Lévai Ádám grafikusművész munkáiból rendezett tárlat, amelyhez ugyancsak kell majd egy szöveget fogalmaznom. Este még beírom a korrektúrajavításokat a gépembe, de máshoz már megint nincs erőm és kedvem hozzálátni.

2007. február 8., csütörtök

Pécs, a XX. Országos Kisplasztikai Biennálé anyagának zsűrije: ezúttal is fotók alapján dolgozunk, ami igencsak nehéz és problematikus, erőteljesen vitatott, és a szakmában is nagy fenntartásokkal fogadott módszer. Fabényi Júlia művészettörténész-igazgató, Sárkány József és Kertész László művészettörténész, Baráz Tamás, Monori Sebestyén, Illyés Antal szobrászművészek társaságában délelőtt tizenegyedtől este fél hatig válogatunk, de békésen zajlik a dolog, csak néhány apróbb, finom, nézeteltérést tisztázó összecsapás van. Mindemellett egy-egy munka kiszűrizésén én bizony csodálkozom. Végül a 179 pályázóból 61 kerül be a kiállításra, vagyis elég nagy irtást végeztünk, lesz balhé meg ellenség bőven. Utána még elbeszélgetünk a kultúra és művészet, ezen belül a szobrászat szörnyű állapotáról, a múzeum tarthatatlan helyzetéről, ahol a művészettörténészek már csak hatórás munkaidőben dolgozhatnak, annyira nincs pénz. Elképesztő. Az országgyűlési képviselők meg a politikusok számla és elszámolás nélkül nyilvánosan dugdossák egymás zsebébe a milliókat. Este hazafelé a vonaton a változatosság kedvéért a szövetségi szobrászlexikon korrektúrájával bajlódok.

2007. február 12., hétfő

Reggel kicsit korrektúrázom otthon, aztán tíz órára a Szépművészeti Múzeumba megyek: a Van Gogh-kiállítást nézem meg. Szerencsére reggel még alig vannak – ez egyébként is egy szakmai látogatási nap –, viszonylag nyugodtan körbe lehet nézni. Néhány főmű és sok kevésbé érdekes rajz, nyomat. És persze a rendezési divatoknak megfelelően teljes a sötétség, és sárga fénnel megvilágított képek, de azért néhány mű előtt így is földbe gyökerezik a lábam. Ezután indulok fel a Várba, ahol a korrektúra mellett nekiállok a hátralékoknak: megírom a szövetségi szobrászlexikon bevezetőjét, és elkezdek dolgozni a Komáromi Kisgaléria kiadványának előszaván is. Közben Kertész László művészettörténész kollégám érkezik sietve: kiderült, hogy több mű fotója nem érkezett meg a pécsi kisplasztikai biennálé zsűrije elé, és ezért egy kisebb botrány kezd alakulni: hirtelen nem tudjuk eldönteni, hogy mi legyen a kimaradtakkal, mert csak arról van és lesz tudomásunk, aki reklamált, illetve reklamálni fog. Így van az, amikor az e-mailről nem kapnak visszajelzést a delikvensek. Közben

Leposa Zsóka művészettörténész kollégám hoz fel összegyűlt portfóliókat és katalógusokat a dokumentumtárba, cserébe különböző anyagokat kér a Munkácsy-díj felterjesztéseihez, de nem sokat találok. Délután otthon tovább csinálok a komáromi bevezetőt, meg beírom a gépbe a korrektúrát, este tízre elegendő is lesz az egészből.

2007. február 13., kedd

Elküldöm Komáromnak e-mailben a szöveget, Ölveczky Gábor grafikusművész-galériavezető vissza is jelez, hogy minden rendben, a kiállítás a kiadvánnyal május elején nyílik majd meg. És elküldöm Szanyi Péter szobrászművésznek a szövetségi szobrászlexikon bevezetőjét is, remélem, annak az útja is sima lesz. Közben Balogh Edit textilművész hív telefonon: a tavalyi Fészek Galéria-beli kiállításának megnyitó szövegét szeretné betenni egy katalógusba, nagyon kedvesen engedélyt kér, és megkérdezi, tartozik-e valamivel. Mondom, dehogy, majd várok egy katalógust. (Épp tegnap hívtott felháborodottan Bárdosi József művészettörténész, hogy hiába reklamált Varkoly László tatár-bányai képzőművésznél a most megjelent katalógusában az újabb, szöveglopás révén közölt eszmefuttatás miatt, a Mester tudni sem akar a tiszteletdíjról. Mondom, hogy nem tud csinálni semmit, maximum beperelhetné, de annak nagyon rossz íze lenne. Nekem is két szövegem van az ominózus Varkoly-katalógusban, és amikor felfedeztem, egy képeslapot küldtem neki: szarkasztikus hangvételben gratuláltam a szép kiadványhoz.) Kecskemétről hívnak, a jövő heti zsűrit pontosítjuk. Meg Szemereki Teréz keramikumművész jelentkezik telefonon, aki egy márciusi kerámiakiállítás megnyitójára kér fel, amely Komáromban, a Monostori Erődben lesz, csak az anyag Győrben van, és még nem tudom, hogy fogom megnézni. És Sárkány József művészettörténész hív Pécsről, arról tudósítva, hogy kiderült, a művek beadása során az utolsó nap a számítógépük körülbelül 25 művész anyagát nem tudta fogadni a kisplasztikai biennáléra, ezért most összegyűjtötte a kimaradtakat, elküldi cédén, és ennek alapján kell csinálnunk egy pótzsűrit. Aztán Simonffy Szilvia művészettörténész kollégám jelzi, hogy elakadt valahol Paizs László festőművész kecskeméti szoboreltüntetési ügye, de kivárjuk a fejleményeket. És mindezenközben tovább csinálok a szövetségi szobrászlexikon korrektúráját. Győrből is hívnak: Popovits Zoltán szobrászművész kiállítását kell megnyitnom, de érdekes módon úgy tárgyalnak velem, mintha már régen megbeszéltük volna a vernissage-t. De megragadom az alkalmat, mert úgyis kellene mennem Győrbe kerámiákat nézni, meg kérem, hogy küldjenek címemre egy korábban megjelent Popovits-katalógust felkészülési anyagként. Mindent megígérnek, így csak összejönnek a dolgok. Postán megjön még Török Richárd szobrászművész édesanyjától, Török Bódognétól a kortárs művészeti lexikkal kapcsolatos műtárgysor-módosítási kérelem, amit közvetítenem kell majd az Enciklopédia Kiadónak. Meg Bohus Eszter galériavezető hív: holnap este Art'éria Galéria-könyv-megbeszélés Szentendrén. És este még Nagy Gábor festőművész is jelzi telefonon: csütörtökön nézhetem meg a munkáikat, a jövő heti szentendrei kiállítás anyagát.

2007. február 14., szerda

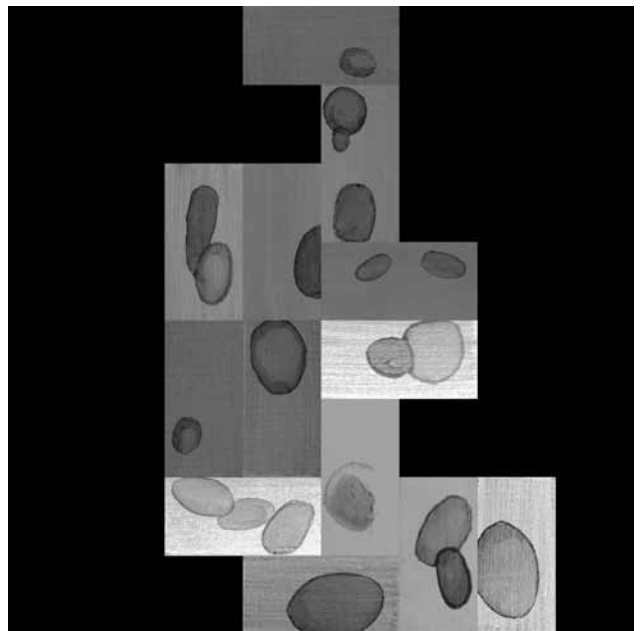
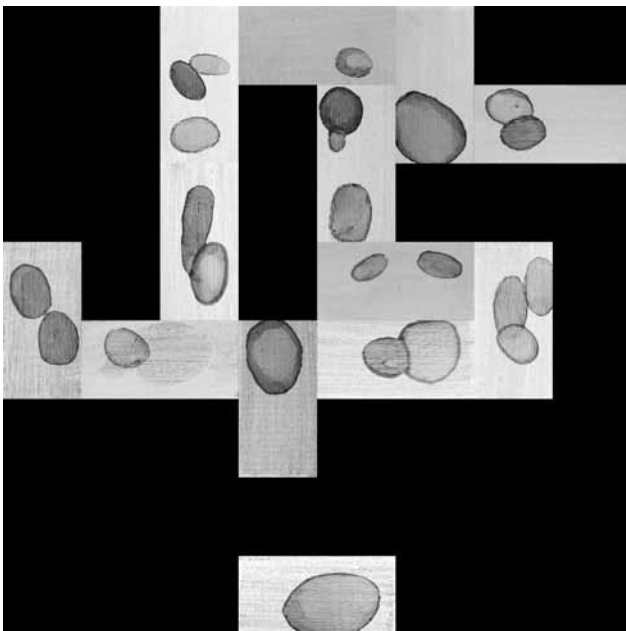
Tovább rogom a javításokat a szobrászlexikonban, miközben Paizs László festőművész érkezik: a Kecskemétről eltűnt posta-épületplasztika ügyében érdeklődik, meg a katalógushoz kér ismét a munkásságát felölelő bibliográfiát: épp itt van az asztalomon, a szobrászlexikonban, vagyis nem gond kinyomtatnom. Szanyi Péter szobrászművész hív, jelzi, hogy megkapta a szobrászlexikon-bevezetőt, rendben van, időközben kiküldték a művészeknek az újabb, fotókérő leveleket, és csak-csak összegyűlik a pénz is, így mehet a nyomdába a kötet. Bárcsak már ott tartanánk. Délután megbeszéljük Keszthelyi Ferencné igazgatóval a kecskeméti Paizs László-munka ügyét, meg Kertész László művészettörténész kollégámmal egyeztetjük a pécsi pótzsűrit: pénteken nézzük meg a kimaradt anyagot. Este kiugrom Szentendrére: az Art'éria Galériában a galériatörténeti könyv ügyeit beszéljük meg előzetesen, főként a szerzők mérlegelése szempontjából, Deim Pál, Hajdú László, Haász István, Bereznai Péter festőművésszel és Bohus Eszter galériavezetővel. A galéria eléggé lerobbant, épp most méregetik fel a helyrepolozás miatt. A kéziratot szeptember elejére kell össze-

rakni, a galériatörténet az enyém, meg a művészéletrajzok összeállítása – na, ezzel is lesz elég meló. Deim Pál közben elmeséli, hogy ismét megpróbálkoznak a MűvészetMalom újra-önállósításával, és ha sikerül, hívnak igazgatni – mondom, hogy rám ne számítsanak, én már nem váltok, csendesen és békében szeretnék megöregedni.

2007. február 15., csütörtök

Jönnek a telefonok: Szemereki Teréz keramikusművész a komáromi kiállítással kapcsolatban hív, Klein András kuratóriumi elnök Dunaújvárosból egy őszi, a dunaújvárosi acélszobrász-alkotótelep által megrendezésre kerülő szimpozion-konferencián tartandó előadásra kér fel. Körösényi Tamás szobrászművész is telefonál: Vígh Tamás szobrászművész által alkotott kispasztikákat keres, de nincs sok remény, Nagy Ildikó művészettörténész kérésére már utánanézttem a lehetőségeknek, nincs róluk nyilvántartás. Molnár Icsu grafikusművész a szobrászlexikonnal kapcsolatban hív, hogy beindultak a fotók, és néhány szobrász szöveget kér – meglehetősen későn ébrednek a művész urak, ezt már tavaly egyszer megkapták. Én meg tovább csinálom a korrektúrát, még száz oldal van, ezt már megeszem. Délután a Társalgó Klubba megyek, ahol Nagy Gábor és Nadas Alexandra festőművészek műveit fotózzák: megnézem a jövő heti kiállítási anyagot, és viszek nekik Derkovits-ösztöndíj-könyvet. Budáról átmegyek Pestre: a Petőfi Irodalmi Múzeumban megnézem Engel Tevan István grafikusművész kiállítását, meg ami számomra sokkal fontosabb, a halottimaszk-kiállítást: nagyon érdekes és szép anyag, különös darabokkal. Megveszem a kiállításhoz megjelent könyvet, amelyben természetesen nincs benne az *Önhalottimaszk készítésének néhány szabálya* című szövegem, pedig beleillene. A Károlyi-palotából elmegyek a Falk Miksa utcai Körmen-di Galériába, ahol ünnepi, 60. születésnap kiállítás nyílik a két szobrászművész, Birkás István és Palotás József munkáiból (mint Körmen-di Anna műgyűjtő, műkereskedő elmondta, a nagyméretű Palotás-rajzokat nem engedte kiállítani, és ebből elég nagy balhé lett), de a megnyitót már nincs erőm megvárni, és a Jász Attila költő-szerkesztő által felvezetésre kerülő, Szamódy Zsolt fotóművész képeiből rendezett tárlatnyitón való megjelenésre sem tudom rávenni magam, így hát gyorsan hazamegyek és lefekszem. Persze este még befut egy reklamáló telefon a Drégely László festőművészről készülő könyvvel kapcsolatban: ezúttal Kézdi Beatrix egykori Gondolat Kiadó-szerkesztő (aki a *Köztéri szobraink* könyvemet oly gyalázatosan tönkretette az 1980-as évek derekán) az ítéletvégrehajtó, a szokásos, agresszív stílusban – de nem tudok mit mondani.

ROMVÁRI MÁRTON, Dominó-V13, 2011; Dominó-V36, 2011

OROSZ ISTVÁN (1951) Budakeszi

OROSZ ISTVÁN

OYTIS

Előkerült valami régi írás, benne tényként említették, amivel eleddig legföljebb családi legendaként példálóztak: anyám apjának felmenői révén görög vér is bugyog az ereimben. Na jó, lehet, hogy inkább csörgedezik csak. Görögül *aimának* mondják a vért, az illető nagypapa tán még tudta is (nekem gugliznom kellett), de már, legalábbis így szól a fáma, kokárdás-pityókás hévvel járta ki a szegedi bábaasszonynál, hogy március 14. helyett a másnapot, tizenötödikét vezessék bele a nagykönyvbe anyám születésnapjaként. Az is kiderül a felbukkant írásból, hogy nem is akárki, jeles tábornok volt a nagypapa nagypapájának a nagypapája, talán épp abban a szabadságharcban vitézkedett, amely miatt a patrióta hajlamú görög kisbabáknak március 25-én illendő megszületniük. A webböngészők egyébként meglehetősen elfogultak Hellász újkori történelme kapcsán, zömükön Byron lord neve fényesíttetik tovább, de amúgy sem forszíroznom a kutakodást, nehogy a képzeletemben élő jóságos hadastyán helyett valami véreskezű türannoszra leljek, s nem gombolyítom vissza az idők labirintusában a családi fonalat sem, hátha végül nem a széplelkű Thészeuszhoz, hanem a vérnősző Minótauroszt göcsörtös fekete falloszához jutnék. (Azt persze nem állítom, hogy sosem fordult meg a fejemben, hátha Plutosz, a gazdagság mitológiai istensége talán épp azon töri a fejét, hogyan jutalmazhatna meg végre azért a korinthuszi oszlopfőket idéző nagy akantusz kóroért [magyarul: medvetalpű], amit évek óta nevelgetek budakeszi kertünkben.)

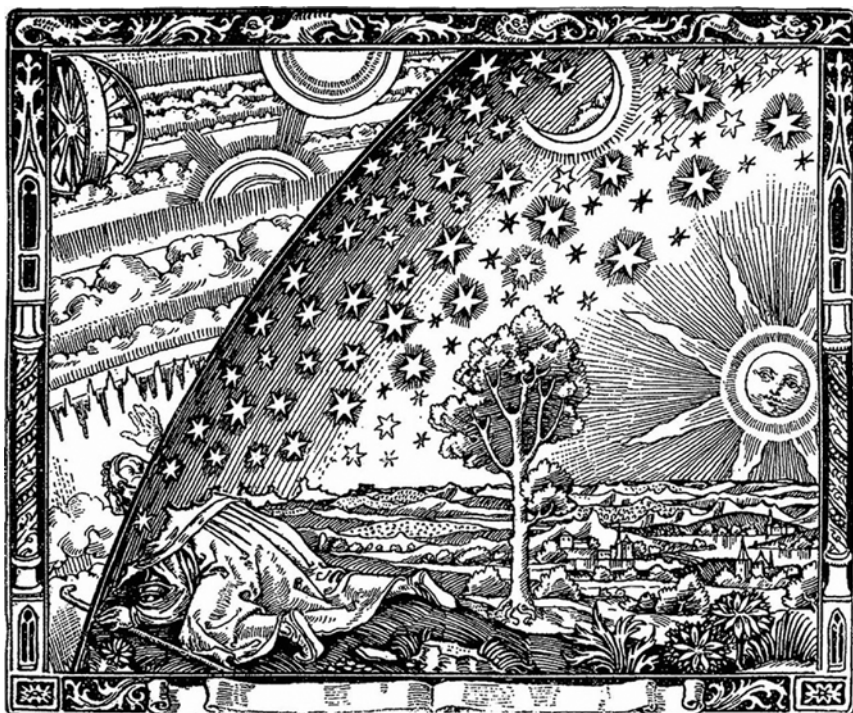
Bevallom, érzek némi preakármicsodát a negyedszázada felvett görög Utisz név (álnév, művésznév, pszeudonév?) kapcsán. Nem gondoltam rá akkortájt, Török András barátom, a „keresztapa” meg végképp nem sejtette, hogy a nekem ajándékozott álnévvel ennyire eltalál. Praktikus oka volt annak, hogy Utisszá akart nevelni, egy filozófus, egy zenész és egy színész orosz-istváncodott akkoriban kultúránk égboltján, nekem legfiatalabbként illendő lett volna valami megkülönböztető név mögé visszahúzódnom, a magam amúgy is legföljebb másodlagos fontosságúnak hitt műfajával együtt. 1984. május 20-án keltezett, lila tintával írt és gyönyörűen kalligrafált levelében (ha van ódiума ennek a @-os világnak, akkor leginkább az, hogy ilyen szép, vágott tollal rajzolt levelek már nem íródnak) el is magyarázta a híres Küklopdia-történetet. Most nem megyek bele, de olykor, ha éppen komplikálni akarom az életrajzomat, bizony elő-elő szoktam hozakodni az álnévvel meg a Polüphémosz küklópsz szeme világának elvesztéséről szóló történettel, konklúzióként a szemkiszúrás és a vizuális művészetekre jellemző szembe-csapás (előkelősködő műtörténeti szakszóval: *trompe-l'oeil*) összekapcsolásán bölcsekedve.

Bevezetésként ennyi is elég, kitetszik belőle, hogy fontos felfedezés – na jó, számomra legalábbis érdekes –, amit találtam. De inkább azzal kezdem, hogyan jutottam el hozzá, hogy találtam rá erre az OYTIS feliratra (Utisznak tessék ejteni és Senkinek tessék fordítani), ami itt, az írás fölött áll.

Marsall László verseit olvasgatva (olykor előfordul velem ilyesmi, hogy tudniillik kedves költőim verseit újraolvasom) megakadtam a *Doktor Senex filozófus* című költeménynél. Ide másolom néhány sorát, hogy aztán a további mondandó követhető legyen:

Kíváncsi voltam rá, a Végső Titokra – így hívtam egykor –,
 a Nagy Ismeretlenre.
 Kívántam lenni, mint egy középkori metszeten az a barnacsuklyás
 szerzetes barát,
 aki fejjel általútvé buráját a firmamentumnak,
 égnek álló üléppel elbámuljam a csillagokon túli csillagok
 jeges világát,
 koponyám odakint az ijesztő űrben, testem a lakályos
 földön idebent...

Hohó, mondtam magamban, ezt a versben megidézett „középkori metszetet” jól ismerem én is, sőt, legutóbbi könyvembe, a *Sakkpartiba* a rebróját is betettem, mert a regény egyik főszereplője, a csillagügyekkel is foglalkozó sci-fi író bolsevik, Alekszandr Bogdanov is szerette, talán magát a metszetet is, ám a könyvet, amelyben rátalált, egészen biztosan. Camille Flammarion könyve volt, a címe is eszembe jut: *L'atmosphère: météorologie populaire*. Rejtélyes kép, tényleg nagyon középkorinak tűnik, a 15–16. századra saccolhatnánk, egy csuhás szerzetest mutat, aki kidugja a fejét egy lyukon, ott, ahol az égbolt hatalmas sajtharangja (Marsall szavával: a firmamentum) összeér a földdel, hogy szétnézzen odakint, az univerzumban. Az 1888-ban publikált képre sokan emlékeztek, akadtak tanult műtörténészek, akik biztosak voltak benne, hogy látták már korábban, de aztán a régi metszetgyűjtemények ismételt átnyálazása során sem bukkantak rá, bármily elszántan keresték. Lógó orral vallották be, hogy az emlékezetükben őrzött metszetek csupán hasonlítottak a miénkre. Ott volt például Sebastian Münster 1544-es *Cosmographia* című könyvének első metszete, de ahogy föllapozták, be kellett látniuk, hogy hiába ugyanaz a Nap, a Hold, a csillagok, hiába szerepel a képen sok hasonló elem, mégsem ugyanarról a metszetről van szó. Arra kezdtek gyanakodni, hogy Flammarion a bolondját járatta velük, a réginek tűnő metszetet ő maga csinálta, és sejtésük csak megerősödött, amikor kitudódott, hogy a tudós csillagász ifjúkorában még vésnöknek tanult, nem is volt ügyetlen, vagyis egy fadúc kimetszése és kinyomtatása nem lett volna éppen megoldhatatlan fel-

adat számára. (Hogy a vésnökség mellett teológiát is tanult, az a franciák szemében csak még gyanúsabbá tette.)

A nem túl izgalmas életrajzú, ám a transzcendens tudományok legkülönbébb ágazatai közt meglepő természetességgel csapongó Flammarionról – Ady Endre *csillagász-prófétának* nevezte, egy hízelgő kritikus pedig egyenesen a *Mars bolygó Kolumbusz Krisztofjaként* aposztrofálta – alighanem több hasonló kópéság is kiderülne, ha alaposabban körültapogatnánk. Az én könyvemben, a *Sakkparti a szigeten*-ben csak pár pillanatra tűnik fel, de annyi is elég neki, hogy bekapcsolódjék a nápolyi médium, Eusapia Palladino igencsak gyanús körülmények közt zajló asztaltáncoltatási szeánszába. Lehet, hogy naivan hisz a dologban, de az sem kizárt, hogy ő maga húzogatja a szemfényvesztés szálait valahonnan a színpalak mögül. Még én sem tudom pontosan, mi az igazság, holott én találtam ki az egészet. Na jó, majdnem az egészet, mert tudnivaló, hogy egy idő után a regények, kikerülve az író fennhatósága alól, magukat írják tovább. Vannak olyan makacs regények, amelyek fütyülnek rá, hogy ki az írójuk, és hogy miféle szándékkal ült asztalhoz az illető. Flammarionnak például volt egy korai tudományos értekezése, amit egy Galilei nevű szellem diktált. Ő csak leírta szorgalmasan, mint valami iskolai tollbamondásos leckét, ennek a bizonyos Galileo Galileinek a mondatait. Hohó, csapok a homlokomra, ha egy teljes tudós tanulmányt meg lehet írni egy szellem útmutatása alapján, akkor talán nem okozhat gondot egy metszet elkészítése sem. Sőt, egy könyv írásához képest egy illusztráció megrajzolása szinte potomság. Máris barátságosabban gondolok Camille Flammarionra: talán nem is hamisítványról kell beszélni, talán eszébe sem jutott plagizálni, csak követte annak a

reneszánsz kori szellem-grafikusnak az útmutatását, akit mostantól a Marsall László által emlegetett és a szakirodalomban *Gravure sur bois de Flammarion* címen számon tartott mű igazi alkotójának kell tartanunk. Hm. Ezen még majd tanakodjunk egy kicsit. Most más jut eszembe.

Flammarion nevét először 1980-ban olvastam egy kötet címlapján, igaz, nem szerzőként, hanem kiadóként tüntették föl rajta (a kiadót fivérével, Ernesttel alapította 1876-ban). Jurgis Baltrušaitis *Anamorphoses* című könyvét a Loire menti Angers egyik könyvesboltjában vásároltam meg, ahol éppen a *Les Maîtres du temps* (nálunk *Az idő urai*) című francia–magyar sci-fi rajzfilm háttereit festegettem. A következő bekezdés nyugodtan átugorható, kevés köze van az eddigiekhez, még sincs szívem kihagyni, mert azért valahogy mégis...

A Flammarion Kiadó által megjelentetett Baltrušaitis-könyvről lesz szó. Legyen az alcím ez: anamorfikus coincidencia. Sőt, a coincidencia minősített eset! 2013-ban kiállításom volt egy moszkvai galériában. A rendezők azt kérték, hogy az anamorfózisaimat állítsam ki. A görög eredetű szó visszaformálást jelent, és olyan, látszólag értelmetlen, amorf ábrákra vonatkozik, amelyek akkor válnak értelmessé, ha egy tükörtárgy, többnyire henger vagy kúp felületén jelennek meg. A megnyitó másnapján, mielőtt hazautaztam volna, valami búcsúfogadás volt, s utána átmentünk néhány kollégával, a CompasGid könyvkiadó munkatársaival (egy Pilinszky-kötetet illusztráltam nekik) és Tányával, több magyar könyv (főleg Kányádi és Békés Pali) fordítójával egy szomszédos kávéházba, ahol állítólag jobb a kávé. Útközben, folytatva a megkezdett témát, az épp megnyílt „tükrös” kiállításról faggattak, olyasmit kérdeztek, hogy mikor és hogyan ismertem meg az anamorfózis technikáját. Egy francia könyvből, mondtam, amelyet egy Jurgis Baltrušaitis nevű pasas

írt, azért ilyen furcsa a neve, mert litván származású volt, egyébként máig az ő írását tartják az anamorfózisokról írt legjobb szakkönyvnek. Miközben már harmadszor mondom ki Baltrušaitis nevét, fölpillantottam a ház falára, amely mellett épp elhaladtunk: nagy bronz emléktábla hirdette, itt élt Jurgis Baltrušaitis. Nem nehéz elképzelni a meglepetésemet. Társaim azt gondolták, megrendezett jelenet résztvevői. Az igazsághoz tartozik, hogy a felirat szerint az én Baltrušaitisom apukáját, a szimbolista költőt, a későbbi francia nagykövetet ábrázolta a dombormű, Oroszországban ő volt a híresebb, de a fiának, az én Jurgisomnak is ott kellett laknia abban az épületben egészen huszonegy éves koráig, amikor Párizsba költözött a család. Utólag, megpróbálván rekonstruálni a történeteket, rájövök, hogy jókora kerülővel jutottunk el a kávézóba, ha az egyenes úton mentünk volna, elkerültük volna a Baltrušaitis-házat. Ki tudja, vajon miért, miféle titkos utasításnak engedve választottuk mégis a hosszabb utat?

Na de vissza a főmederbe. Akkoriban, amikor Franciaországban szert tettem a Baltrušaitis-könyvre, megvettem a pesti Központi Antikváriumban az első igazi Flammarionomat is: *Astronomie populaire*, 1880-ban adták ki. Két vaskos, bőrbe kötött album. Hogy pontosan mikor tértem be az antikváriumba, arra legföljebb az első kötet utolsó lapján bejegyzett összegből lehet következtetni: I–II.: 800 Ft. Ha már kézbe vettem, át is lapozom. Több száz fekete-fehér kép, ropogós metszetek, kifogástalan magasnyomás. A második kötetben, az 543. oldalon találok egy meglepő képet: Fig. 234. – *Les astrologues*, figure du XVIe siècle attribuée à Holbein. Tényleg van némi „holbeines stichje” a metszetnek, na de korábban keljen, aki engem épp Holbeinből akarna megfogni. Ez nem Holbein! Ez Flammarion! Nyilván kitett maga elé néhány csillagászattal kapcsolatos Holbein-lapot (a jó barátom, Nicholas Kratzerrel kooperálva Holbein több ilyen is készített), aztán csinált egy vadonatújat. A kép részletei, a Hold, a csillagok, a Nap (amit egyébként eléggé elcseszett) több hasonlóságot mutatnak a bizonyos nyolc évvel későbbi szellem-metszettel, mint bármelyik igazi Holbeinnel.

Fig. 234. — Les astrologues. Figure du XVIe siècle, attribuée à Holbein.

Mivel régi metszetek parafrázisaival (nota bene: sosem hamisításával) olykor magam is megpróbálkoztam, így aztán ahelyett, hogy megvetően félretoltam volna a két gyanús eredetű „Flammarion-metszetet”, elkezdtem fölku-
tatni az eredetüket, az ihlető, az inspiráló képeket, vajon mit nézegethettek, ki-
nek a munkáit lapozgatta, amikor a hamisítást kifundálta. A Holbein-oeuvre
átnyálazása után hamarosan eljutottam Hans Weiditzhez, az ifjabbikhoz, mert

kettőt tart számon ezen a néven a művészettörténet, Weiditz II-nek is szokták hívni, meg olykor Petrarca-mesternek, egyik legnagyobb vállalkozása ugyanis az a metszetsorozat volt, amelyet Petrarca latin nyelvű erkölcsfilozófiai értekezéséhez, a *De Remediis Utriusque Fortunae*-hez, vagyis *A jó- és a balszerencse orvosságaihoz* készített. 254 fametszet van a könyvben, nem semmi, és van köztük egy – saját használatra így neveztem el: *Vándor a négy elemmel* –, amit a mi Camille-unknak látnia kellett. Egy tengerparton egyensúlyozó óriás látszik a képen, kezében a tüzet és a levegőet hozza, lábaival a földet és a vizet jelképező planétákon tapod. A figura körül pedig ott gyülekeznek ugyanazok a csillagok, amelyek arról a bizonyos firmamentumról ismerősek, és ugyanúgy virít a lap jobb és bal oldalán az emberi arcot formáló Nap és Hold, mint a három évszázaddal későbbi két plágiummetszeten.

Itt akár be is fejeződhetne az írás, visszatolhatnám a könyvespolcra a két nehéz Flammariont, és kényelmesen hátradőlve tovább olvasgathatnám Marsall Laci költeményeit, de ha már rábukkantam Weiditzre, kíváncsi lettem rá, elkezdtem nézegetni a munkáit, a többit is, ami néhány könyvemben meg persze a neten föllelhető. Innen már egyenes út vezetett Senkihez, vagyis a fenti címfelirathoz, az OYTIS-hoz. Emlékszik még valaki: Doktor Senextől indultunk ugyebár.

A Metropolitan Múzeum honlapjáról másolom ide: *OYTIZ NEMO* Artist: Hans Weiditz the Younger (German, Freiburg im Breisgau before 1500 – ca. 1536 Strasbourg) Author: Written by Ulrich Hutten. Printer: Printed by Johann Miller (active Augsburg ca. 1512–28). Date: September 9, 1518. Medium: Woodcut. A képernyőn egy könyvcímlap jelenik meg, Ulrich von Hutten *Senki* című könyvéé (görögül OYTIS – a múzeum honlapján úgy látszik, nem boldogultak a szigmával –, latinul NEMO).

A frank nemesi családból való, de németként vitézkedő Ulrich von Hutten nevét reformátor barátai (Luther, Erasmus, Zwingli) mellett leginkább a szifilisszel szokás együtt emlegetni, *De morbo Gallico* (A francia betegségről) című könyve ugyanis az egyik első bemutatása az Európába újonnan érkezett veszedelemnek. Úgy látszik, a szegény német rossz lukba dugta a fütykösét, ám

aztán, becsületére legyen mondva, részletesen leírta a tapasztalatait, hogy legalább mások okuljanak belőle. De most nem a francia bajról kell írnom, hanem az *OYTIS / NEMO* címet viselő könyvről, meg arról, ami eszembe jut róla. A versbe szedett tréfás, filozofikus iromány a Senki néven megszemélyesíthető „senki”, „senkisé” szavakkal való játékra épül. Az ókor óta gyakran fölbukkanó ún. „Senki-irodalom” becses darabja.

A műfaj őse természetesen az igazi nevét ravaszul eltitkoló Odüsszeusz mítosza, aki a küklpsz barlangjában Útiszként mutatkozik be, hogy a megvakított óriás aztán „Senkit” vádolja, azaz „Senkit” se keressen, illetve üldöztessen óriástársaival. A késő középkori paródiák az Útisz-sztorit az epikuroszi fizika alaptételével (a semmiből semmi sem keletkezhet) és annak skolasztikus továbbgörgetésével, illetve e skolasztika terméketlen okoskodásának gúnyos kifigurázásával elegyítették. A kétféleképpen használható „senki” szó segítségével jól hangzó, mély értelmű, sőt a *Szentírást* is parodizáló bölcsességeket lehetett kreálni. *Nemo propheta in patria sua*, azaz: Senki próféta a saját hazájában. Természetesen Hutten is széles skálán játszik, kihasználja a legtöbb lehetőséget, a vallási, filozófiai, sőt politikai tartalmak kiaknázásával sem fukarkodik.

Mi vagyok én? Senki Pál.

Egy fájdó gép, mely pipál.

A nem túl terjedelmes költeményt olvasva illik egy kicsit elzékenyülni, ez ugyanis Arany János legutolsó verse. Én mégis inkább akkor hatódtam meg, amikor Senki-ügyben folytatott nyomozásaim során eljutottam Scheiber Sándornak az Arany-verset kommentáló írásához (*Irodalomtörténet*, 1952. 1.), ahol aztán kiderült, hogy korántsem előzmény nélküli Senki (olykor Sönki) Pál

alakja a magyar irodalomban, bizony Homérosztól eredeztethető ő is, s gyakorta fel-felbukkan, még ha nem is a legmagasabb irodalom ormain. Na, akkor szorult csak el a szívem igazán, amikor a példák közt ezt olvastam: „Senki Pálnak Conventziója, mely 1514-dik esztendőben adatott ki... Öltöztet pedig ez lészen: Nád ing, lapu gatyád, pölhös zab tarisznyád, roka torku tsizmád, tsalán öved, Juhpikék széllal bélelt mentéd szalma zsinórral...” Miért annyira ismerős ez a szöveg, hát persze, harminc évvel ezelőtt találtunk rá Dániel Fercsi barátommal, és egyből be is emelintettük az *Ah, Amerika!* című filmbe. Na jó, nem pont ugyanezt, de valami nagyon hasonlót. Rögvest ide is másolom, ha pedig valaki hallani szeretné, keresse meg a filmet, akár az Interneten is megteheti, 19:40-nél indul a *Senki-monológ*, Fercsivel „paraszt Máb-monológnak” hívtuk a Szilágyi Pityi hangján megszólaló népi verzetet:

*A kapu előtt való nagy pénteken,
kályha melletti zöld szombaton
kezdődik esztendeje Petri János Andrásnak,
kinek fizetsége nyolc garas, negyven pénz.
Híjával ruhája: libériája lészen;
először nádinge, lapu gatyája, iszalag,
bőröve tormalevélből, dolmánya szalmazsinórral,
szilva-nagygombokkal,
széllal bélelt kék nadrágja kovakapcsokkal;
rákhájából összeforrasztott téli kalapja,
láthatatlan színű csizmája,
tökből faragott patkója, hab sarkantyúja –
kosztot igen, de enni nem kap,
tíz cső kukorica, kilencvenkilenc romlott kolbász,
tizenhat nyakoncsapás, hús seggberúgás,
tíz icce szellő, egy font köd, fél akó esővíz –
réceól a kvártély.*
*Ezek esztendőnként be fognak néki adatni,
azonban ha jól viseli magát, tehát a konvenciója is
magnagyobbítódik, úgy mint a libásifai, cserfai,
gutafai uradalmak kertjeiben lévő
szúnyogokat meghizlalhatja
és nyáron sültve megeheti.*
*Eztet meggondolván a kályha melletti zöldszombaton
Petri János András komám meglibbentette
rákhájából összeforrasztott téli kalapját,
megdobbantotta tökből faragott patkóját
megpengette habsarkantyúját,
azt Nógrádba repült!*
*Tizenketten vannak Nógrádban a barboncások,
és egy rozmaringerdőben laknak a fellegek között.*
*Egész évben nem esznek semmit,
csak egy nagy követ nyalnak, amit Amerikából hoznak.*
Abból az Amerikából hozott nagy kőből édes tej foly.

SZEMES PÉTER

Közös magány

Léka Géza: Árva ragyogás

SZEMES PÉTER (1979) Zalaeegerszeg

Harminchárom esztendő leveleinek közreadásával és azokat saját kései kommentárjaival műegésszé teljesítve a legszebb, legőszintébb módját választotta a családtörténet-írásnak Léka Géza. E különös, erős valóságvonatközösítésével is regényszerű szöftes alapvetően két helyszínt (Bánrévét és Budapestet), két világot és hozzájuk kapcsolva négy emberi sorsot fűz össze, amelyek mindegyikére illik a kiválóan választott, közvetve a szerző mesterét, Utassy Józsefet is (az ő *Ragyogásban* verse a fronton elesett apának állít emléket) megidéző cím összetétele: *Árva ragyogás*. Mert árva benne a Sajó menti faluban egyre inkább magára maradó nagymama, egymás nélkül a szülők, és az a magányos fiú is. Pedig szeretetüket megannyi gyöngyként ragyogó levélben, válogatott becéző szavakkal próbálják kifejezni. S mégiscsak egyre nő köztük a távolság.

E tekintetben már az írásfolyam sodrát indító szituáció meghatározó: 1950-ben a frissen alakult Állami Népi Együtteshez szerződik a tehetséges ifjú táncos, Léka Géza. Akár szimbolikusnak is tekinthetjük, ahogy a fővárosba, a művészeti élet vérkeringésébe került fiatalember egyre inkább elszakad a szülőföldjétől, hiszen a falusi közösségek szétverésével, az ottani önálló boldogulás el-lehetetlenítésével (az első nagy téesszervezési hullám után vagyunk) a kommunisták már ekkor egy nemzedéket állítottak kényszerpályára. Ha hozzávesszük, hogy az előző esztendőben számolták fel a népi kollégiumokat, még inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a művészet és művesei kiemelése a természetes közegből nem értékeremtés, hanem csupán a torz ideológia által vezérelt kulturális politika céljait szolgálta. (Az együttes minden későbbi, szomorúan megtapasztalt s Géza leveleiben – talán a sejtett, tudott cenzúra miatt – csak szőrmentén érintett problémája ebből fakadt.) Egy olyan rendszerben, amelyben az állam nevében teljesen nyíltan és nyilván lelkifurdalás nélkül vágják zsebre a táncosok külföldön, verejtékes színpadi munkával megszolgált pénzét. Így paradox helyzet, hogy a művészeti Aranycsapat tagjainak éppen annak a hagyománynak továbbélését kell testesíteni, amelynek a hatalom szándékoltan vágta el éltető fonálát, amelyből egy minden vonatkozásban teljesen idegen közegbe emelték át őket. A gyökerekhez, a családhoz és Bánrévéhez kötő szálak gyengülése tehát nem az ő hibájából következik be, hanem felülről vezérelt folyamat eredményeként. Nem véletlen, hogy édesanyja nem tudja megkedvelni Budapestet, hiszen sokkal megszűbb érzi ott, a számára legdrágábbat „elrabló” városban fiát, mint a távoli országokban, ahova – jóllehet közvetve és csak a közösség által számon tartva – sikereivel Géza az ő jó hírt is elviszi. Különösen korai leveleiben két szülői kérése van férfivá érő gyermekéhez: őrizze hitét, gyakorolja vallási kötelességeit, és tartsa meg neve, erkölce tisztaságát, hiszen azokon kívül egyebe nincsen. Ahogy a népmesékben, a legkisebb fiút útra indító, óvó varázsszavak ezek a külvilág kísértései ellen. Amelyekből Géza is egy életre töltekezik, s amelyek üzenetét aztán majd fiának adja tovább. (Hogy a mag termő földre hullott, bizonyítja az óvodás fiúcska kitört ablak miatti imája Jézushoz.) Ez lesz, ami megtartja bánréveiségüket, és ami nem hagyja őket végképp budapestivé válni.

A szülőföldtől elszakadás, az új élet a korábbi kapcsolatok elhalásával is jár. A szerelmüket levélben kínáló palóc Tatjánák esetében könnyebben megy ez (a szerző az érdemesebbeket elképze-li), még ha akad is köztük kitartóbb, olyan például, aki nem rest elmenni Bánrévére a szülőkhöz, és a már vőlegényt is megkísérli lebeszélni menyasszonyáról. Ám az igazi barátot, amilyen Ádám Zoli, az otthonhoz hasonlóan nehéz elhagyni. Szerettei hiányát ha nem is orvosolják, legalább oldják a gyakori levelek (a megbízhatatlan üzenetések és a rendkívül ritka telefon mellett a rendszeres távolsági kapcsolattartás szinte egyedüli módja a korban), a hazulról kapott csomagok, a rákoskerti nagymama viszonylagos közelsége, illetve hogy Géza az ugyancsak az ózdi táncsoportból való Szépfalvi Zolival költözik albérletbe, aki ráadásul szegről-végről rokon is.

A budapesti árvaságot szünteti, ugyanakkor a bánréveit mélyíti (noha ez az anyák sorsa) a fiatember bontakozó szerelme a „Rábai Miklós által szálanként válogatott hölgykoszorú” egyik szép virágával, Kacsóh Klárral. A lány ifjú kora ellenére jócskán megszenvedte a kommunisták uralmát: apját a Horthy-rendszerben betöltött államtitkári pozíciója miatt internálják, az anyai ág hatalmas birtokait elvették, zugligeti villájukat államosították, így táncosnőként ő lépett elő családfenntartóvá, miközben félbehagyott tanulmányait is be kellett fejeznie. Ráadásul református, tehát korábban szinte esélyük sem lett volna Gézával összekerülni, mindezt első „hivatalos” látogatásakor éreztetik is az udvarlóval. 1952-ben már párként vesznek részt az együttes szovjet és kínai turnéján (az ázsiai országban Mao Ce-tunggal is találkozni), aztán az elmaradhatatlan bánrévei bemutatkozás után, a következő esztendőben egybekelnek. Ezzel enyhül az anya árvasága is, hiszen bár Budapesten, de nyert egy másik gyermeket, ráadásul fiát is boldognak tudhatja.

A derűs ég első felhői Klári betegségével jönnek el, majd a túlhordott magzat elvesztésével és a műtőben szenvedett balesettel tovább romlik a helyzet, amit még tetéz, hogy az orvosok szerint vérük Rh-összeférhetetlensége miatt nem vállalhatnak újabb babát. Ráadásul Géza az 1955-ös év első felét nyugati úton tölti, Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában, ahol estéről estére több száz nézőt nyűgöznek le és nyernek meg a magyar népművészet hívének. Egymástól elszakítva, magányosságukat egy hosszabb telefonbeszélgetés, hazaival megtöltött csomag és ilyen szépséges levelek csillapítják: „Hiányzol a szememnek, a karomnak, Te drága, szerelmes, illatos Virágom! Szinte belefájdulok a vágyakozásba, amit utánad érzek, Te Egyetlenem. Te drága Kenyér. Te Éltetőm! [...] Legalább úgy hiányzol, és legalább annyit gondolok Rád, mint Te rám. Ha tehetném, hazaérkezésemkor ízekre szednék, és úgy csókolgatnám meg minden porcikádat, Te bánatos Ragyogás” (Amszterdam, 1955. III. 10.). A forradalom évében aztán megvalósul a nagy vágy, a közös utazás is, de ami még fontosabb, a házaspár Londonban felkeresi a magyar származású kiváló orvost, Tiberius Reitert, aki kapszulát ültet be Klári csípőjébe az ellenanyag termelődésének megakadályozása érdekében. Ennek köszönhetően boldogan és nagy várakozással tekintenek a megfogant új gyermek születése elé. Ezen a ponton a szerzői alapállás is megváltozik, hiszen eddig csak nagyszülei, szülei életének voyeur-je volt, innentől azonban saját előéletébe is betekintést nyer, az emlékeket tehát egyre inkább majd az élmények váltják fel a kommentárookban. (A kísérszövegek számos irodalmi analógiáját e tekintetben a remek utószót jegyző N. Pál József is kiegészíti eggyel: Gion Nándor regénytetrológiájával, a különbség itt annyi, hogy a *Latroknak is játszott* közös cím alatt megjelent műnégyes alapvetően fikció.) A születésig azonban a leendő anya számára is hosszú és nehéz út vezet, ugyanis férje az együttesel éppen végtelennek tűnő turnén vesz részt, ismét Franciaországban, így a napi gondok és rendkívül lassan készülő lakásuk elrendezésének tervezése, a munkák nyomon követése is egyedül rá maradnak. A legtöbb levél érthetően ebből, a nehezen induló, de azután annál boldogabb 1957-es esztendőből származik, mikor a kettős árvaságot a hazatérés utáni hármas öröm ragyogása váltja. Mert Géza is nehezen viseli a távolban, hogy csak az írott híradásokból tudja, mi történik otthon, úgy, hogy (bizonyosan a korábbi tragédia miatt is) néha még az is eszébe jut, megszökik a szállodából, hogy felesége mellett legyen. Az „Írjál, egyél, pihenj!” szinte napi féltő utasítás lesz nála, amit Klári lehetőség szerint megfogadhat, hiszen március 6-án a várt Ágika helyett – ami az olvasó számára és visszatekintve a szerzőnek is végig humorforrás – Gézukának ad életet. Hasonlóan megmosolyogtató, hogy miközben a kismama a fiúcska vércseréjéről értesíti az újdonsült apát, a kamasz sógor, Balázs azt kéri tőle, hogy vigyen neki „olyan szert, amitől nem lesz gyerek” (nyilván óvszerre gondolt). Végül május 6-án, 108 lejátszott előadást követően újra egyesülhet a kis család.

A kisfiú érkezése a bánrévei nagymamának is hatalmas öröm, a kötet szellemisége szempontjából azért is, mert az együtt töltött idő oldja magányát. (A kevés szerzői előretalás egyike a nagypapa közeli halálára vonatkozik.) Öregmamával mindig nagy szeretettel fogadják az unokát, aki gyorsan otthonossá válik ebben a számára oly kedves, az ősök hangjával hívogató közegben. A bánrévei identitás személyes fontosságát és a nagymamával való különösen bensőséges kapcsolat súlyát jól tükrözi, hogy a korpusz éppen az emlékek közt megmaradt első látogatás (egy 1960-as disznóölés) megidézésével kezdődik. A kis Gézunál így fordított folyamat megy végbe, mint édesapjánál: ő budapestiként lesz bánréveivé is, úgy, hogy természetszerűleg fogadja be a falu közössége. (Léka Géza későbbi költővé válásában, abban, hogy tehetséges pályakezdőként Utassy József barátja és tanítványa lett, ennek az erős népi kötődésnek döntő szerepe volt.) Különösen, hogy a nyarakat kö-

zel másfél évtizedig itt tölti, s nemcsak csínyekben vesz részt, de a szomszéd cigánygyerekeknek megtanítja például az együttes műsorának népdalait is. Az átvett palócos beszédmod pedig odahaza kelt feltűnést. Mert miután az anya is újra táncolni kezd, és sok a külföldi, illetve többnapos bel-földi fellépés, a cseperedő Gézuka Budapesten is gondviselőkhöz kerül (Rózsa, majd Bözsi néniékhez – a kettejük figyelme, gondoskodása közti különbséget is jelzi, hogy utóbbi „mami”-ként szignálja írásait). A gyermekkor általuk jegyzett naplójából a napi történetek háttereként – noha próbálják kerülni – a fiú árvasága is nyilvánvalóvá válik, hogy mennyire vágyik távol lévő szüleire, a kapott levelek és ajándékok helyett jelenvalóságukra, megélhető, melegítő szeretetre, közös élményekre.

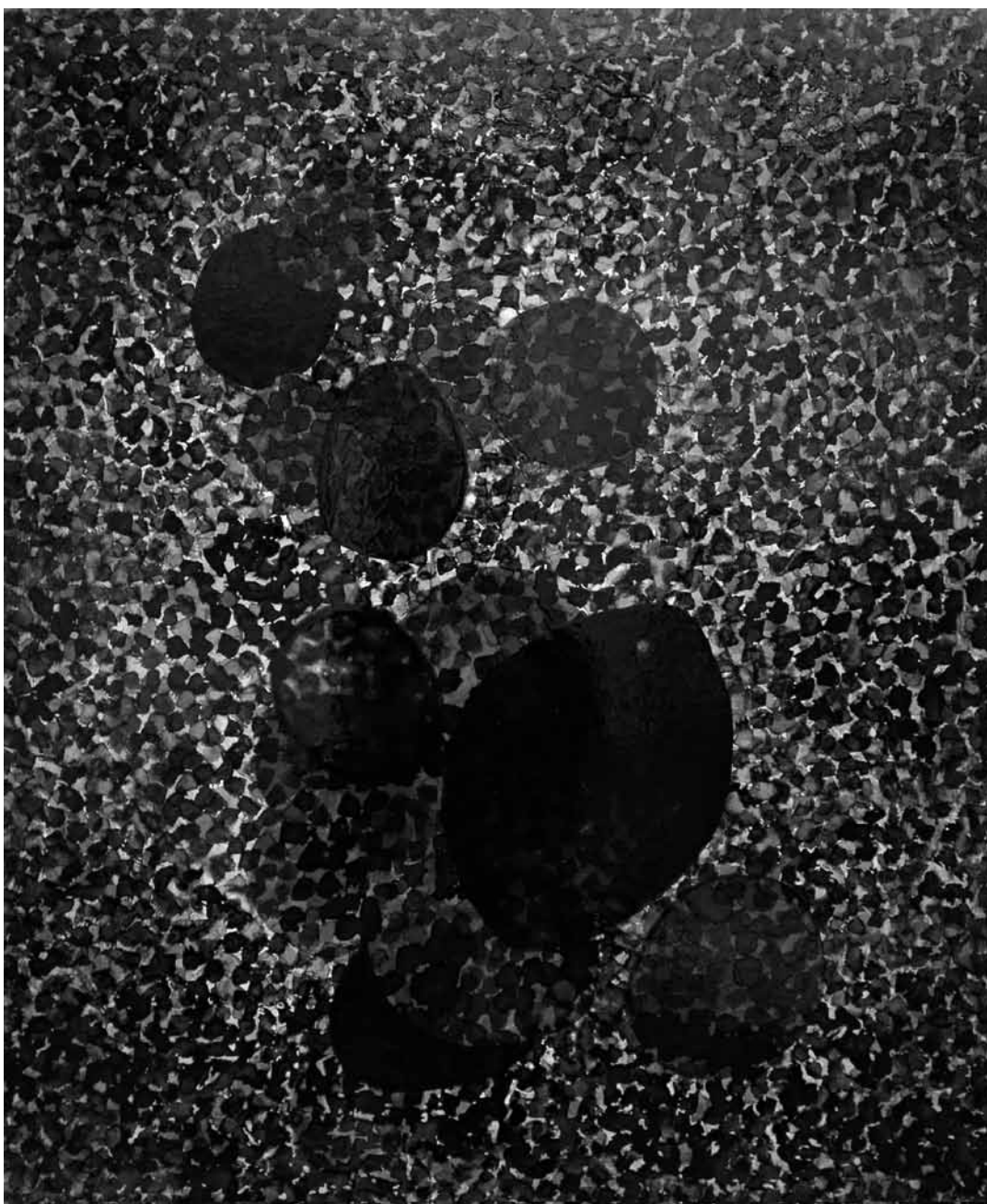
1963-ban aztán Klári térde nem bírja a sorozatos terhelést, és kezelésre kényszerül. Ezúttal hiába a „kényszerüdülését” töltő feleségnek a támogató férj „utasításai”: „pihenj, gyógyulj, hízzál és szeress!”, táncoskarrierjének vége szakad. Nagy törésként éli meg, hogy egészsége megőrzése érdekében pályát kell módosítania, ami eredőjévé válik végleges, szomorú elmagányosodásának. A háztartás gondjai mellett lelkiismeretesen készülve elvégzi a védőnőképzőt, ha pedig „nem süt-főz-mos-vasaltakarít, és persze tanul hajnalig, akkor leginkább csak szorong és szorong”. Mikor 1965 tavaszán az apa Mexikóvárosba indul fellépni, a repülőtéren édesanyja kezét fogó Gézu is érzi, hogy „recseg-ropog a burok, az Együttes-központú világkép, amely az életem első és legfontosabb nyolc évét mindenestől meghatározta”. A helyzetet kiválóan átlátó nagymama szerint: „Gézukám, addig volt jó, amíg a szüleid egy helyre jártak dolgozni”. Ráadásul a házimunka és a vizsgákra készülés mellett Klári meggondolatlanul lakásfelújításba is belefog, amit már végképp nem bírnak tépett idegei, így a hazaérkező Géza bátorító levelét szeptember végén már a svábhegyi szanatóriumban kapja. A következő év elején állapota tovább romlik, ideg-összeroppanással kerül kórházba, s innentől már csak árnyéka a kötetfedélen még mosolyogva párjára tekintő, vidám és étellel teli egykori önmagának.

Az apa gyakori távolléte és az anya betegsége a fiút is megviseli, tanulmányi eredménye jelentősen leromlik, van, hogy pótvizsgára kényszerül, s végül iskolát kell váltania. A családra ekkor, a hatvanas évek végén mintha átok nehezedne: meghal Öregmama, így Nagymama teljesen magára marad, Gézát pedig a szeretett együttes vezetése részéről éri megaláztatás, mikor nem engedik fellépni saját szülőfalujában. Utóbbi mintegy előlegezi azt a döntést, amellyel közel két évtized után, 1969 augusztusában megválnak tőle, ám gyorsan rálel az új feladat: a BM Duna Művészegyüttesének „terelőpulija” lesz. A két minőség persze közel sem azonos, nem véletlen, hogy „folyton ideges, nem találja a helyét és egyre sűrűbben éjszakázik, de Édesanya sem hagyja magát, mert ilyenkor feltűzött sárkányként várja, amitől persze föl-fölriadok, és úgy reszketek az ágyamban, [...] hogy még lélegzetet is alig merek venni”. Ilyen körülmények között, rossz végbizonyítványával, Gézu számára is egyenes út vezet a szakmunkásképzőbe, a villanyszerelő-inassághoz, ahol csupán a versenyszerű atletizálás tartja benne a lelket. A legmardosóbb magány azonban Bánrévén honos, ahonnan már nem is burkolt szemrehányás érkezik: „Nem akarlak úgy hirtelen megszomorítani, elég, ha én meg vagyok úgy, hogy a poharam már kicsordult, [...] és csak úgy veszed kedves fiam mintha nem is tartoznánk együbe, se nem írsz, se nem jössz, mert már neked aki Bánrévén lakik az már csak olyan jelentéktelen, [...] még a fiadnak se mondod, hogy írhatna már annak a szerető szívű nagymamának, aki őt 14 nyáron a legforróbb szeretettel gondoztam, hogy már unokát nagymama nem tudhat szeretni nállamnál, [...] ejj fiam, fiam, kedves fiam, hát már csak ennyit érek én neked, az én sorsom téged nem érdekel” (Bánréve, 1972. IV. 17.).

A viszonyok ideig-óráig rendeződnek, az érintettek pótolják az elmaradt figyelmet és törődést, sőt, a hetvenes évek közepén Gézu sorsa is jobbra fordul, hiszen befejezi végre a gyűlölt iskolát, komolyan udvarol, és – noha sportkarrierje lassan elhal (főként kontár edzőjének köszönhetően) – a tánc világához ugyancsak közelebb kerül. A Bartók Táncegyüttes utánpótlás-, majd felnőtt csoportjának tagjaként szellemi pallérozódását is fontosnak tartja: rengeteget olvas, főként nagy realistákat és népi írókat. Ez szintén bánrévei gyökerű apai örökség, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy számos filmszerepet követően az idősebb Géza 1980-ban Huszárik Zoltánnal éppen az egykori atyai barátáról, Sinka Istvánról készít rádióműsort. A fiút ebben a helyzetben éri az árvaság újabb hullámvölgye: a katonaság. Szabadszálláson nemcsak beszervezni próbálja az elhárítás, de miután kiderül táncstudása, századparancsnoka is megpróbálja ellehetetleníteni. Nagymamához hasonlóan most ő is átérezheti, hogy szereteteitől távol milyen jólesnek a tőlük kapott levelek, ritka látogatásaik. Édesapja kapcsolatainak köszönhetően átkerül aztán Budapestre, a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola őrszázadához, ahonnan 1979-ben szerel le. A Vendéglátó-ipari Főiskolán helyezkedik el „amolyan titkárféleséggént”, és nem sokkal

később már jövődöbelijét is kiválasztja, a szintén a Bartókban táncoló óvónő, Hunya Marianna személyében. Miközben élete, pontosabban életük a házassággal rendes kerékvágásba zökken, Gézát – infarktusát követően – leszázalékolják, Klári állapota már sosem lesz a régi, a nagymamától pedig sorban érkeznek a panaszos levelek. Jóllehet az 1983. október végén kelt két utolsó lap a szülők egymás iránti szeretetét ragyogtatja, keretbe foglalva a kötetet, a szomorú-szép zárlatot a szerző neki, a bánrévei árvának hagyta meg: „.... utolsó időben is sokat vártalak, ki- kiálltam a kapuba hátha befutsz, de oszt hogy teli lett a talpam visszamentem, ültem csak mint a kopott gyöngy és ríttam, sirattam azt a szép legényéletedet meg magamat hogy e végre juttam, hiszen tudod a hamut se vittem már az útig, csak oda a lépcső tövébe, sokat sírok fiam nagyon sokat, jól se látok és a fülemből se tisztul már ki az a sok-sok vonatfűtő soha, bizony kedves fiam, de a csuda verje meg ezt a budapestet, én nem értem milyen népek élnek itt, hogy saját hangomon kopik belőlem az Isten, pedig mindegy már nekem akár a nap akár a lámpa, úgy ülök itt fiam életre halálra”.

Léka Géza rendhagyó családtörténete gyémánt eddigi életművén, megformáltságában és elrendezettségében írói és szerkesztői csúcsteljesítmény. Nemcsak a szűkebb család kedves tagjainak állít méltó emléket, csillagi mauzóleumot vele, de egy kis Sajó menti falut is felír az egyetemes magyar irodalom térképére, emellett pedig (persze kortükör is!) fontos krónikája az Állami Népi Együttes fénykorának. S noha hősei – egymástól elszakítva, ám társasan is – mind-mind magányra ítéltettek, örökre összezárja őket leveleik gyöngyként ragyogó sora, amely immár, kiemelve a személyes szférájából, mindannyiunk kincse lett. *(Hitel Könyvműhely, 2016)*

VILCSEK BÉLA

Önérték és értékmentés

Sipos Lajos: Modernitások, alkotók, párbeszéd; Berda József

Berda József

VILCEK BÉLA (1956) Budapest

A (poszt)modern irodalomtudománynak három fő ága, területe van: irodalomelmélet, irodalomtörténet és filológia. A (poszt)modern irodalomtudomány története a periodikus változás története: hol egyik vagy másik ága, területe kerül előtérbe, hol egyik vagy másik ága, területe szorul háttérbe. A (poszt)modern irodalomtudományi gondolkodásban a múlt század hatvanas–hetvenes éveitől, körülbelül a konstanzi iskola fellépésétől kezdődően általánosan elfogadott nézet, hogy az irodalmi folyamat és műalkotás történeti elsajátítása, az irodalom történeti vizsgálata a 20. századra válságba került. Ennek a nézetnek az elterjedésével párhuzamosan, mintegy ellenhatásként megsza- porodnak és a hetvenes–nyolcvanas évekre már-már nyomasztó túlsúlyba kerülnek a legkülönbébb, egymással versengő irodalomelméleti-interpretációs irányzatok-iskolák. A kilencvenes évekre, az éles szembenállás továbbélése mellett, mind határozottabban fogalmazódik meg az irodalom elméleti és történeti megközelítése között valamifajta egymást kiegészítő-termékenyítő kapcsolat megteremtésének az igénye, továbbra is elmarad azonban a mindkét irodalomszemléleti mód és vizsgálati módszer alapját, kiindulópontját jelentő filológia és azon belül különösen a textológia, a szövegkritika szerepének tisztázása. Mára nyilvánvalóvá vált, ha nehezen teljesíthető is, az elvárás: ha az irodalomtudomány komolyan gondolja paradigmaticus vágyai megvalósítását, célt csak akkor érhet, ha megteremti részterületei – irodalomelmélet és irodalomtörténet, kritika és műértelmezés, filológia és textológia – összhangját. Tetszik, nem tetszik, tudomásul kell venni: a 21. század irodalomtudósának egyszerre kell elméleti vértettséggel, történeti felkészültséggel, az interpretációs stratégiák iránti fogékonysággal s a szövegkeletkezés és szövegkezelés módszertanában való jártassággal bírnia.

A honi könyvkiadás történései ugyan időnként kiszámíthatatlanok, mégis jelképes értelmű az az egybeesés, hogy Sipos Lajosnak a 2016-os Ünnepi Könyvhéten, más-más kiadónál, de egyszerre jelent meg két kötete. Az egyik, a *Modernitások, alkotók, párbeszéd* az elmúlt évtizedekben készített tanulmányaiból és kritikáiból készített válogatás, megszámlálhatatlanul sok lábjegyzettel, könyvészeti adattal és több mint húszoldalas névmutatóval kiegészítve, amelyet a szombathelyi Savaria University Press adott ki. A másik a *Berda József* című úgynevezett kritikai pályarajz, szintén vagy félezer lábjegyzettel, adattárral, fényképpel és CD-filmmelléklettel ellátva, amely a budapesti Cédus Alapítvány és a Napkút Kiadó gondozásában jelent meg. A két kötet önmagában és együttesen egy irodalmár-élet(mű) csúcsteljesítményei, egy irodalmár-élet(mű) megkoronázásai.

Horváth Jánost, a századelő magyar irodalomtudományi gondolkodásának kiemelkedő alakját 1922-ben saját történeti kutatásainak elméleti felismerései arra készítetik, hogy 1908-as, mindössze egy főreáliskolai évkönyvben közzétett vázlatát (*Irodalmunk fejlődésének fő mozzanatai*) arányában módosított, átdolgozott formában újólággal jelentesse, mert arról, úgy mond, „akkor nem veték észre, hogy szintézis”. Szintéziskísérletének elvi indokául pedig a következőket jelöli meg: „Az utóbbi félszázad tömérdek részletadallal gyarapította irodalomismeretünket, de egységbe foglalásukról, az irodalomtörténeti szintézisről csaknem egészen megfeledkezett... Egyformán *irodalomtörténeti* feladat ez mind, s csak önkényesen állítható szembe egymással az összes feladat két (talán szélsőnek tekintett) eleme, részlete, melyek között pedig lényegbeli ellentét nem lehet, hiszen szükségképpen kiegészítői egymásnak, s magukra hagyva egyaránt csonkák, félkezeűek” (*Magyar irodalomismeret. A rendszerezés alapelvei*).

Sipos Lajos könyvei a Horváth János-i szintéziselv megvalósításának kiváló példái napjaink irodalomértésében. Láthatóan szándékoltan azok. A tanulmánykötetében szereplő egyik legfrissebb írás, az irodalomtörténész- és tanárkolléga, Gintli Tibor ugyancsak válogatott értelmezéseket tartalmazó gyűjteményéről írott recenziójának zárásaként ezt mondja 2015-ben: „az irodalom fogalma a késő modernitásban és a posztmodern korban többször változott. Még többször a kelet-közép-európai

államokban, amelyek nemcsak gazdasági és politikai rendszerüket nem maguk választották meg, hanem sokszor majdnem csak a kultúrájukban éltek, akárcsak a lengyelek a 19. században. Ebben a történelem által kikényszerített helyzetben az avantgárd korszakban indult költők és írók, például Illyés Gyula, Déry Tibor, Balázs Béla, Radnóti Miklós vagy a 19. századi hagyományt folytathatónak vélő Herczeg Ferenc, a most sokat emlegetett Tormay Cécile, 1948 után Nagy László, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc ön- és közéleti értékkel rendelkezett. Az utókor azonban az alkotók önértéke szerint ítélhet csak. Az önérték megállapítása azonban nem kerülhet semmiféle pillanatnyi ötlet vagy megfontolás befolyása alá. Nem játszhat ebben szerepet sem az irodalom mai interpretációja, sem bármilyen (visszafelé) aktuálisnak minősített valamikori szempont. Nem lehet a késő modernitás magyar irodalmát megítélni egyetlen (inkább virtuális, mint valóságos) írócsoporthoz tartozás vagy nem tartozás szerint. S ugyanennyire nem lehet értékszempontot tulajdonítani korábbi interpretációknak sem. Egyetlen szakszerű megoldás létezik. Az, amit ebben a kötetben megtapasztalhat az olvasó. Meg kell keresni a legfontosabb szerzők műveiben, az alkotások narratív struktúrájában a mai értékfogalmak szerint értelmezhető mozzanatokat. Nem lehet kétségbe vonni meghatározó életműveket. Viszont értelmezni kell a fősodorból kiszorult szerzőket, s mindent meg kell tenni azért, hogy visszakapják az őket megillető helyet a magyar irodalomban” (*Szerzők, művek, értelmezések*).

Máris a lényeghez érkeztünk. Egy évtizedek során kiérlelt kutatói meggyőződés sarokpontjaihoz. A kettős kutatói vezérlőelv, nem lehet kétséges, az önérték és az értékmentés. Minden ideológiai-politikai, esztétikai-szakmai előítéllettel vagy elfogultsággal szemben és azoktól teljességgel mentesen. A kettős és kizárólagos cél tehát: Babits Mihály önértékének megóvása és Berda József önértékének megmentése. Annak a mindennek előtt és mindennek ellenében követett elvnek az érvényesítése, amelyet a szerző a Lengyel András sajtótörténeti tanulmányairól írott, ugyancsak 2015-ös recenziójának összegezeként a legtömörebben így foglal össze: „Ez a tanulmány (és az egész könyv) pedig megerősít egy ma feledésbe menni látszó gondolatot. Azt nevezetesen, hogy a műveknek ugyan valóban önértékük van, az önérték azonban csak akkor értelmezhető igazán, ha az interpretációra vállalkozó ismeri az adott szerző teljes életművét” (*Irodalmi kontextus, történelmi analízis, média-hermeneutika*).

Sipos Lajos a késő modernitást és a posztmodern két egymásba átérő periódusnak tételezi. A modernitás különböző formáira úgy tekint, mint amelyek egymással ideologikusan és a poétikai gondolkodás szempontjából is párbeszédben voltak és vannak. Felfogásában ennek a párbeszéd jellegű folyamatnak normál körülmények között nincs és nem is lehet se nyertese, se vesztese. Összetevői egyszerűen egymás mellett vannak, egymásba kapcsolódnak. Kölcsönösen megtermékenyítik egymást anélkül, hogy bármelyikük is feladná alapfogalmait, az irodalomról vallott felfogását. Egy korszakban így többféle irodalomfogalom létezhet, amelyeket – későbbi szemléleti pozícióból – párbeszédbe lehet hozni. Egyet nem lehet: az egyiket kiemelni, a többi félretolni. Lehet a kánonképzést finomítani, de irodalmi-esztétikai-poétikai szempontból nem lehet indokolatlanul és erőszakkal beemelni a kánonba bármit is, aminek bizonytalan és ideologikus relevanciája látszik csak lenni. *Weöres Sándor pályakezdése és az irodalomfogalom változása* címmel 2013-ban írott tanulmányában a szerző ebből a szempontból tartja különösen érdekesnek – Weöresnek a húszas évek végén és a harmincas évek elején Babitsnak küldött levelei, valamint az *Egybegyűjtött műfordítások* anyagának összeállítása során szerzett személyes tapasztalatai alapján – a *Három veréb hat szemmel* és a *Psyché* példáját. Az előbbiben az ifjú költő felkutatta és felmutatta a maga irodalomfogalmának előzményeit; olyan darabokat szedett elő a régi irodalomból, amelyek időközben peremhelyzetbe vagy azon kívülre kerültek. Az utóbbiban pedig konstruált egy magának mindenben megfelelő poétikát, szemantikát és grammatikát. Ezekből a szövegekből azonban össze lehet állítani egy olyan műsort is, ami a romantika képviselői fogalmával is leírható. Vagy egy másik, hasonlóan szemléletes példa. Egy több mint húszoldalas – ugyancsak eredeti dokumentumokkal illusztrált – dolgozat bizonyítja, hogy a Magyar Szemle és a Napkelet indulásakor milyen ambíciók találkoztak. Hogyan őrizte meg Babits a maga irodalomfogalmát, kantianus erkölcsfogalmát, miközben a társas érintkezésben folytatta a hagyományos kapcsolatépítést (*Válaszlehetőségek az irodalmi és társadalmi modernizációra: a Napkelet és a Magyar Szemle*).

A tanulmánykötet egészen ritka módon külön fejezetet szentel a magyar irodalom történetében a legkülönbélebb korszakokban született önéletrásoknak (Kazinczy Ferenc *Pályám emlékezete*,

Gyergyai Albert *Anyám meg a falum, A falutól a városig és A várostól a világig*, illetve a Tamási testvérek, Áron és Gáspár *Szülőföldem és A vadon nőtt gyöngyvirág* című munkájának). Mindenekelőtt azt kívánja dokumentálni, miként konstruálódik meg a tények ismerete híján egy bármilyen portré, ha a „vak megszokás” lezárja a gondolkodás elől az utat. Nagy körültekintéssel bizonyítja, hogy az irodalom nemcsak szó és hang, hanem nagyon bonyolult áttételeken át egyszerre fikcionális, imaginárius és referencializálható rétegek együttese (*Az autobiografikus emlékezet határai*). Nem árt tudni azonban, hogy az e fejezetben szereplő értelmezések minden megállapítását ezúttal is bőséges adattár, több évtizedes oktatói és kutatói tapasztalat és többek között egy egész monográfia (Sipos Lajos, *Tamási Áron*, Elektra Kiadóház, Budapest, 2006) hitelesíti.

1945 előtt voltak, akik az „ezeréves határok” visszaállításában gondolkodtak, mások a munkásság nemzetközi összefogásától várták a nemzeti ellentétek elhárítását, s akadtak olyanok is, akik közömbösek maradtak a világháborút lezáró diktátummal kapcsolatban. 1945-ben politikai puccsal és terrorral uralomra jutottak azok a személyek (Rákosi Mátyás, Münnich Ferenc, Gerő Ernő, Rajk László), akik 1919 után Szovjet-Oroszországba menekültek. 1956 után pedig, amikor nem lehetett az 1945–1948 közötti periódust előzménynek tekinteni, csak az 1948 utáni politikai diktatúrát, a „dicsőséges” 133 nap lett a kiindulópont. Ebben a történelmi szakaszban elsikkadt, hogy Babits már 1919 márciusában, *„Az igazi haza.” (Cikk a Szózatról)* című írásában megfogalmazta, hogy a haza elsősorban nem területiális és küldetésstudatú, hanem a kultúrában és az egyén vállalatában megvalósuló és megnyilvánuló fogalom. A (szülő)föld mindenekelőtt emlék, nyelv, kultúra, vállalat: „Nem a föld maga szent, nem a föld a haza: a föld csupán lakhely, üzlet és gazdaság. Ami a földben szent: az az emberek emlékei.” Vagyis már az első világháborút lezáró békediktátum előtt hitet tett a küldetéses nemzetfogalom helyett a választáson alapuló nemzetfogalom mellett.

A független gondolkodású Babits ezzel a nézetével egyik politikai oldalnak sem tetszett és tetszhetett. Konstruáltak tehát számára és ellenében mindenféle történelmi-politikai-filozófiai ellentétpárokat, amelyeket azután áttettek a munkássága egészét meg- és elítélő szférába. Így hosszú ideig ő lett szinte az egyetlen, aki a maga teljességében, életével és életművével maradéktalanul soha nem volt elfogadható senki számára, sem politikai-ideológiai, sem irodalmi-irodalomtörténeti szempontból. Utóéletének fordulatait és hányattatásait Sipos Lajos könyvének a Babits-recepció történetét áttekintő záró tanulmányában (*„Mindig lesz benne felfedeznivaló”*) mindenre kiterjedő alaposítással feltárja és leírja.

A fordulatok és hányattatások legfőbb okául a különleges költői személyiséget és az egyes korok irodalompolitikai felfogását jelöli meg. A babitsi személyiséget – egy tekintélyes pszichológusokból álló kutatói csoport eredményei nyomán – úgy jellemzi, hogy „koraérett, tehetségzféraspecifikus, különbözni vágyó, szorongásos, önmagában és alkotásainak értékében végig kételkedő személyiség volt. »Typus melancholikus«, a tellenbach-i tipológia szerint, akinek életében legalább négy alkalommal 2–4 hónapig tartó, spontán gyógyuló súlyos (major) depressziós epizódja volt, »a major depressziós epizódok között élete jelentős részében hosszabb ideig tartó enyhe depresszió (disztímia) állt fenn«” (NÉMETH Attila, RIHMER Zoltán, HARMATI Lília, *Babits Mihály pszichopatológiája* = „...kínok és álmok közt...”, Czeizel Endre, Gyenes György, Haraszi Lília, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, *Szállási Árpád Babitsról*, szerk. Sipos Lajos, Akadémiai, Budapest, 2004, 227–284.).

A megmutatkozni vágyás és az elrejtőzés, a vezetői-szószólói szerep vállalása és a háritás-elnémulás kettőssége, az önmagában és a teljesítményében való folytonos kételkedés a magyarázata annak, hogy noha Babits költészetének sok meghatározó darabja már 1903-tól készen van – barátai, Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső minden unszolása ellenére –, valójában csak 1908-ban, *A Holnap*-antológiában lép a nagyközönség elé, s akkor sem önálló kötetként. A tehetség elvesztésének, a művek elapadásának réme egész élete során foglalkoztatja. Ezt az alapélményét – a mesedráma áttételes műformáján keresztül – már 1911-ben feldolgozza *A második Énekben*, de – nyilvánvalóan a mondandó túlzottnak tartott személyessége miatt – csupán rövid részletének megjelentetéséhez járul hozzá a Nyugatban, a mű teljes megjelenésére – felesége, Török Sophie gondozásában és előszavával – csak halála után, 1942-ben kerülhet sor. Az egyértelmű önérték, ugyanakkor a szerzői értékkeléti ellentmondás kétségtelenül megnehezíti, és könnyen tévútra viheti a babitsi munkásság valódi és hiteles befogadását és megítélését. Sipos Lajos egyik fő törekvése, hogy életnek és életműnek ezt az alapvető ellentmondását feloldja. Ez készíti arra, hogy lassan fél évszázadon át (!) mindent elkövessen annak érdekében, hogy a babitsi élet és életmű a maga teljességében

megmutatkozhasson az olvasói és a szakmai közönség előtt. Célja: szolgálat. Az (ön)-érték szolgálata. Ez az egyedül tisztességes és minden elismerést megérdemlő kutatói hozzáállás!

Sipos Lajos soha nem kérkedik az érdemeivel, és soha nem tolakszik választott mestere elé. Maga is rejtőzködő alkat. Az általa vezetett Babits Kutatócsoport eredményeit mindössze egyetlen aprócska lábjegyzetben említi meg, így: „itt megjelent *A gólyakalifa* és a *Kárvavár* kritikai kiadása (1997), a *Timár Virgil fia* (2001), az *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom* (2002), a *Halálfiúk I–II.* (2006), a *Drámák* (2003), 1998-tól 2008-ig a levelezés hat kötete – az 1890 és 1916 közötti anyagokkal –, a Babits Könyvtár tizenhárom és a Babits Kiskönyvtár négy kötete”. Mostani tanulmánykötete saját Babits-kutatásainak foglalata, ha tetszik, ez az ő magán-Babits Könyvtára. Külön fejezetben adja közre *A lírikus Babitsról*, külön *A prózaíró Babitsról* és *A Babits-recepcióról* az elmúlt évek során készített tanulmányait, de valójában minden írása közvetve vagy közvetlenül Babitsról, pontosabban az ő Babits-hoz fűződő személyes viszonyáról szól. Magán-irodalomtörténete egyközpon-tú, csúnya szakszóval szólva: finitista, tehát a vége felől meghatározott irodalomtörténet. A kiindulópont és a végpont nála minden esetben természetesen Babits. Itt minden és mindenki Babits élete és életműve – és természetesen a babitsi életet és életművet feltétlen önértéknek tekintő kutató – szempontjából tétéleződik.

Sipos Lajos számára Babits Mihály kétségtelenül és megkérdőjelezhetetlenül a korszak legjelentősebb személyisége. Ezért is keseríti el különösen a költő utóéletében tapasztalt fordulatok és hányattatások másik fő oka: az egyes korszakok irodalomfelfogásának végletessége. A legtöbb támadás a húszas évek végétől a Baumgarten Alapítvány kurátorsága miatt érte a költőt, különösen József Attila díjazásának állítólagos elmaradása miatt. A tények viszont azt mutatják, hogy József Attila 1933-ban azonnali segélyben részesült, 1934 végén, mindenkinél fiatalabban „kisdíjat” kapott, az 1936-os „nagydíjat” is (Kassák Lajossal együtt) neki szánták, s 1937 októberében már eldöntött tény volt, hogy 1938. január 18-án átveheti az évdíjat. Babits 1945 utáni megítélését még nagyobb „recepciótörés”, „kényszerű befogadás-szünet” jellemezte, most már egyértelműen politikai, ideológiai és irodalompolitikai megfontolásoknak és elsősorban Lukács György, Révai József és Horváth Márton állásfoglalásainak köszönhetően. Babits teljes száműzését a magyar irodalmi tudatból az utóbbi hirdette meg 1945. május 31-én a párt lapjában, a Szabad Népben megjelentetett cikkével (*Babits halotti maszkja*), amely cikk lényegében véve törölte a magyar irodalomból a teljes avantgárd hagyományt, a Nyugatot és annak utódait, az Újhold szerzőit, valamint a teljes Márai Sándor- és Németh László-életművet.

Sipos Lajos bemutatja azt is, hogy az évtizedek során azért némi erjedés is megfigyelhető volt Babits fogadtatástörténetében, köszönhetően elsőként Keresztury Dezső, Rónay György vagy Szauder József jó szándékú tanulmányainak és a bizonyos életszakaszokat és részterületeket érintő szakmunkáknak (J. Soltész Katalin: *Babits Mihály költői nyelve*, 1965; Éder Zoltán: *Babits a katedrán*, 1966; Benedek Marcell: *Babits Mihály*, 1969). A hetvenes–nyolcvanas évek jórészt a szövegkiadás jegyében telik el a Babits-recepcióban. Ekkor indul meg (Belia György gondozásában) összes műveinek és *Beszélgetőfüzeteinek* tízkötetes sorozata és Téglás János szervezőmunkájával száznál több minikönyv hasonló kiadása. A szaktudományos áttörést Rába György tudományos igényű (rész)monográfiájának 1981-es megjelenése jelenti (*Babits Mihály költészete 1903–1920*). Ezt követően – a költő születésének centenáriuma-hoz kapcsolódva – 1983-ban Laczkó András szerkesztésében megjelenik az egy évvel korábbi Babits-émlékezés anyaga (*Babits Mihály vitája*), a Kelevész Ágnes által gondozott gyűjtemény (*Mint különös hírmondó. Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*), 1984-ben Nemes Nagy Ágnes Babits-könyve (*A hegyi költő*), valamint Németh G. Béla, illetve Csányi László átfogó munkája (*Babits, a szabadító*, 1987, illetve *Babits átváltozásai*, 1990). A kilencvenes években a Babits Kutatócsoport mellett működő másik két Babits-műhely, a Petőfi Irodalmi Múzeum, illetőleg az MTA Irodalomtudományi Intézete adja közre a *Babits Mihály kéziratjai és levelezése* című négykötetes katalógust (1993), illetve a *Babits Mihály bibliográfiát* (1998). A kétségtelenül örvendetesen gyarapodó eredmények ellenére a recepciós áttekintés készítőjének mégis az a benyomása, a Babitscsal kapcsolatos sztereotípiák mintha mit sem változtak volna az elmúlt fél évszázadban.

Sipos Lajosnak nem lehet lelki furdalása. Az elmúlt évtizedekben nála többen nagy valószínűséggel senki sem tett Babits és életműve elismertetéséért. Munkatársaival közösen rengeteg új információt feltárt, közel hatvan Babits-könyvet gondozott és jelentetett meg. Mostani kötetével pedig

több évtizedes tevékenységének összegezését készítette el. Babits felől újraolvasta a magyar irodalom történetének kivételes korszakát. S miközben láthatóan nagyon igyekezett mindvégig objektív maradni, könyvének lapjain egyre jobban és egyre világosabban láthatóvá vált: a magyar irodalom e kivételes korszakának valóban Babits Mihály és életműve állt a centrumában.

Meglepő módon Sipos Lajos kötetének egyik legbravúrosabb tanulmánya mégsem Babitsról szól, hanem Berda Józsefről (*Kifejezés vagy nyelv? Berda József szabadversei*), de ennek a választásnak a magyarázata csak később derül ki. A Berda-tanulmány elméleti háttérét Fernando Pessoa elméleti írása adja, amely *A lírai költészet négy fokozatát* különbözteti meg. A skála első fokát az ösztönös költő jelenti, aki jobbára egyhangú, még pontosabban: egy hangú verseket ír. A második fokozaton áll a nagyobb képzelőerővel bíró költő, akinek azonban még egyszínű, egynemű a stílusa. A harmadik fázist már inkább az intelligencia határozza meg, s a szerző általában elszemélytelenedve van jelen művében. Az utolsó fázisban az alkotó intellektusa és képzelőereje is meghatározóvá válik, „nemcsak átérzi, hanem át is éli azokat a lelkiállapotokat, melyeket közvetlenül nem tapasztalt meg”. A tanulmány szerzője irodalomtörténeti és verstani példák sorával, érzékletes módon írja le azt az utat, amelynek során az autodidakta költő, Berda József eljut a legszemélyesebb érzelmek közvetlen kifejezésétől a vegetatív létezés önértelmezésén és a naiv népi katolicizmus panteizmusán át a gondolat kifejező versek szabadságigényéig és a különféle ritmusformák váltogatásáig. Az ember először nem is érti, hogy ezt az irodalomtörténeti tényekkel és verselemzésekkel bőségesen alátámasztott – a címben vállalt feladatot messze túlteljesítő – dolgozatot vajon a tanulmánykötet összeállítója miért rejti el gondosan a Karinthy Frigyesről, Czóbel Minkáról, Kaffka Margitról vagy éppen Rónay György költészetértelmezéséről, Cs. Szabó László kisepikai formáiról és Tamkó Sirató Károly játékos verseiről szóló részportrék közé. Hamar világossá válik azonban, hogy az írás csak részlete egy átfogó munkának, amolyan mutatóvagy ízelítő a tanulmánykötettel párhuzamosan készülő „kritikai pályarajzból”.

A Berda Józsefről készített életrajz és pályakép nem véletlenül választja ezt a különleges műfaji meghatározást. Szerzője tudatosan kerülni kívánja a népszerű életrajzok felszínességét éppúgy, mint a tudósi monográfiák színtelenségét. Bőséges jegyzetapparátussal, eredeti és eddig lappangó dokumentumokkal és képanyaggal, feltűnően sok személyes közléssel alátámasztva igyekszik élvezhető, olvasható formában közel hozni az olvasóhoz Berda alakját és munkásságát. Igaza van. Maga az érintett is csak bólintana rá. Berda Józseftől és költészetétől mi sem áll távolabb, mint a mesterkéeltség vagy a dolgok túlbonyolítása.

A kritikai életrajz készítője abból a történetelméleti felfogásból indul ki, ez jelenti könyvének elméleti alapját, hogy a posztmodern történettudomány nem ismeri el a történelem megismerhetőségét: azt állítja, a tényekből lehet narratívákat összeállítani, de ezek nem lehetnek a korszak leírásai. Ennek megfelelően három narratívát állít fel, s rak gondosan egymás mellé. Meggyőződése szerint a három narratíva együttesen képes – csak együttesen képes – az ember és a kor hiteles és árnyalt kifejezésére. A három narratíva közül az első, vagyis a kritikai pályarajz első szintje a költőt övező anekdotákból és történetekből szövődik. Ilyen anekdotákban és történetekben aztán a Berda-színhagyomány igencsak bővelkedik! Első versének 1922. decemberi megjelenését követően tudatosan a társadalmon kívüli költő státusát jelölte ki a maga számára. Egyre kopottabb és egyre zsírosabb kalapjában rótt a számára oly kedves városrész, Újpest utcáit a Kosztolányi Dezsőtől kapott elmaradhatatlan aktatáskájával, amelyet „nemesi levelének” tekintett. Csak rövidnadrágban, turistabakancsban és „hóentrágerben” volt hajlandó közlekedni. Így utazott el Kodály Zoltánnal és feleségével, valamint az akkori vallás- és közoktatási miniszterrel, Keresztury Dezsővel Pécsre 1945-ben, vagy nem kis meglepetést keltve, a Magyar Írószövetség küldötteként Szófiába, 1957-ben. A helyi mesteremberek egymással versengve látták el cipővel, ruhával vagy kedvenc köménymagos kenyérrel. Egymást érték a pesti és vidéki ebéd- és vacsorameghívások, hol egy jó húslevesre, hol egy jó paprikáskrumpalira vagy birkapaprikásra. A saját és a mások kéziratait, képzőművészeti alkotásait „cseppfolyósította”, azaz borra váltotta. Előszeretettel káromkodott, kihívó módon, trágárul beszélt, kedvelt beszédtemáit a testiség és az anyagcsere témaköréből merítette, kilencvenegy versből álló *Fing-ciklus* megjelentetését tervezte. Mindeközben szorgalmasan írogatta verseit, verseskötetei megjelenését tervezgette, kiállításokra járt, s áhítattal tudott elámulni az élet legapróbb szépségein.

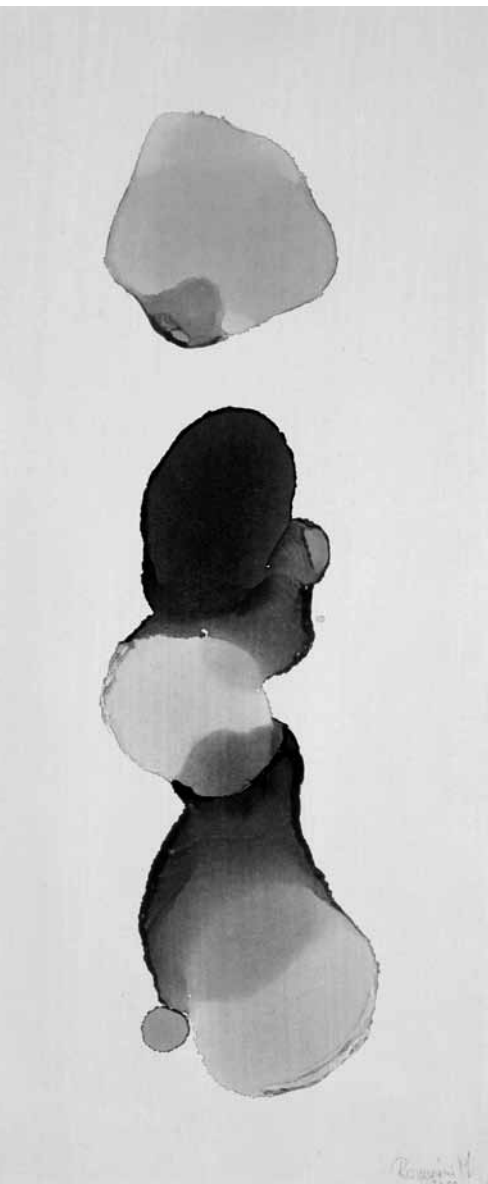
Kritikai pályarajzának írója szerint Berda József önazonosságát úgy éri el, hogy „két életet él egyszerre: egyet, melyet a *körülmények* kényszerítenek ki, s amiben a szegénység, a kiszolgáltatottság, az ebből fakadó, gyakran indokolt, többször indokolatlan »támadóállás« a meghatározó; a másik élet az *eszményi világ*, amelyben az értékhierarchia csúcán a költészetben, a zenében, a képzőművészetben (és a természeti szépben) megjelenő esztétikai érték áll, ezzel értékegyenlőségben az emberség, a tiszta erkölcs, a gyengédség, a szeretet jelenik meg”. A különféle történetekből, gesztusokból és mendemondákból építkező személyiségét mindenekelőtt a kettős identitás jellemzi.

Sipos Lajos kritikai pályarajzának második szintjét vagy narratíváját a költő hagyatékában fennmaradt két önéletrajz jelenti. Az első 1931-ben készült, s még címe sincsen, a másik, az *Önéletrajzom* című 1948-ban íródott, de csak három évvel a halála után, 1969. szeptember 28-án jelent meg a Népszabadságban. A két önéletrajzban „a maga belső törvényei szerint élő költő embereszménye és a maga esztétikai gondolkodása szerint alkotó költő-ideálja jelenik meg. Kassák Lajos ezt a választást magára vonatkozóan az *autonóm ember* fogalmával és kívánalmával foglalta szavakba.” Magabiztosságát csak erősítette, műveltségbeli hiányosságainak sürgető pótlására készítette az a tény, hogy a harmincas évektől versei folyamatosan megjelentek a legkülönbébb lapokban, többek között a Pesti Kurirban, a Széphalomban, a Literaturában, a Gondolatban, a székesfehérvári Várban, a Népszavában, a Protestáns Szemlében, az Újságban, a Független Szemlében, az Újpesti Naplóban és a kolozsvári Korunkban. Az évtized végére – négy elemista végzettsége és fizikai munkás előélete ellenére – beérkezett költőnek számított, ha a Nyugat körének legfeljebb csak a periferiáján helyezkedhetett is

el. Ez az egyszerre bent és kint is lenni kettős tudata, ez a költői értelemben vett újabb kettős identitás teszi ugyanakkor lehetővé a számára, hogy továbbra is a maga útját járja, ne csatlakozzék például az irodalmi elitnek az úgynevezett esztétika értékosztályát az etika értékosztályára való felváltásának kísérletéhez. „Nem ismerte olyan alaposan a magyar irodalomtörténetet – bizonyítja meggyőző erővel a kritikai pályarajz szerzője –, hogy a 19–20. század fordulóján hatalmi pozícióban volt »etikai értékosztály« változatait értelmezhetné volna a maga számára, mondjuk, Szabolcska Mihályt, Pósa Lajost, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság alkotóit. De nem ismerte a Nyugat szerzőinek eszményváltását sem az első világháború alatt, melynek eredményeként Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kosztolányi, Móricz, mindenekelőtt maga Babits az etika felé fordult.”

Végezetül Sipos Lajos Berda-könyvének harmadik szintjét vagy narratíváját – az általa feltárt és először itt látható és olvasható kéziratok és különféle dokumentumok segítségével – az jelenti, hogy megpróbál egy átfogó olvasatot adni a költőről, belehelyezve őt a korszakba, a szintén autodidakta Kassák Lajos, Szabó Pál, Sinka István világába, megpróbálja a maga szabta rendbe foglalni mindazt, amit az azóta felhalmozott irodalomtörténeti-esztétikai-filozófiai-verstani ismeretek alapján róla tudni érdemes. Könyvét azonban ő sem zárhatja másképpen, mint Rónay György emlékező szavaival: „Akik látták őt Tamási Áron temetésén (1966. május 28-án a Farkasréti temető ravatalozójában, az író budapesti búcsúztatásán), megdöbbenően nézték tétován ide-oda ténfergő alakját, gyűrött, széteső arcát, ezt a nagydarab, riadt szenvedést a közismert szürke kalap árnyékában. Elvesztetten kóborolt a tömegben, mint aki sehol nem leli helyét; botját megemelve néha olyan mozdulatot tett, mint a vakok. Az egykori »kemény legényt« szemlato mást kezdte már legyőzni »nagyra nőtt verekedéseiben« a halál.”

Sipos Lajos két könyvéből mindent megtudhat az olvasó Babits Mihályról és Berda Józsefről. Szakmai szemmel meg egyenesen lenyűgöző látni azt, hogy bizonyos tudás és tapasztalat birtokában milyen könnyedén és magától értetődő módon is lehet művelni azt a mesterséget, amelyet irodalomtudománynak vagy kritikáirásnak nevezünk. (Savaria University Press; Cédrus Alapítvány–Napkút, 2016)

BALÁZS GÉZA

Vida Gábor:
Egy dadogás története

Magvető, 2017

kritika

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

DE-vel kezdődik, és de-vel ér véget. „DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkoztatta ki apám, én pedig azonnal rávágtam, hogy de...” „A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondhatnám, igen. De...” Családregény, nevelődési regény, modern nemzetiségi regény. Az 1960-as évektől 1990. január 15-ig. Család, iskolák, katonaság, egyetem. Napjaink történelme beköltözik az irodalomba: sok a számomra is ismert név, arc. Világok: erdélyi anya – partiumi apa, Barót és Kisjenő (meg Arad), román–magyar határ (Kisjenő), a Csonkatorony és a világosi vár között. S a fontos tanulság, amit a határokon innen aligha ért a magyarországi magyar: a székely nem tud mit kezdeni az alföldi (partiumi) magyar érzelmi kultúrájával. Vagy másként: nem összemosható a határon túli magyarság, a romániai magyarság, a határ menti Partium és a határtól távolabb lévő Erdély kultúrája, nyelve. A regény egyik szereplője – szabad függő beszédben – így fejezi ki: „mint sok székely, ő sem tud sokáig mihez kezdeni az alföldi magyarok érzelmi kultúrájával, nem tudja, minek örülnék, minek búsulnak, mi tetszik, mi nem, mi a vidám és mi a szomorú, mikor kell biggyeszteni, fapófát vágni vagy lelkesedni éppen.” És hát mégiscsak kell kezdeni valamit. Lássuk csak!

A regény nyelv művelő babonával („de-vel nem kezdünk mondatot”) indul, a címben szerepel beszédhiba, a dadogás. Mintha nyelvészeti, nyelv művelő regény lenne. Nem az. Akkor a dadogásról: „Az erdőhegyi iskolában egyetlen komoly ellenfelem van, akivel (!) naponta meg kellett küzdenem, és többnyire alulmaradok, ez a dadogás. Olykor képtelen vagyok megszólalni, verset mondani, felelni, jelenteni, elkérezni, elmondani a legbanálisabb történetet, viccet, és hát szolmizálni egyáltalán nem tudok, elkopogni egy ritmust, vagy énekelni.” Az eredendő (anya)nyelv és kultúra dadog, az új nyelv (román és francia) és kultúra azonban nem. „Románból nincsen semmilyen problémám, erdélyi magyaroknak ez a rémtantárgy, románul nem dadogok...”, „Franciául nem dadogok, csak nagyon nehezen szólalok meg”. Pszichológiai megfigyelés, pszicholingvisztikai megállapítás (éppen olvasom Thass-Thienemann Tivadar most lefordított remekművé-

ben, *A nyelv interpretációjában* [Tinta, 2016]): „A dadogás és más beszédzavarok elsődlegesen az anyanyelvet károsítják, és esetleg nem is zavarják a második nyelvet. A szembetűnő szimptóma oka abban a különbségben található, amely az anyanyelv érzelmi konfliktusokkal teli elsajátítása és az idegen nyelvek nyelvtanának és szókincsének racionális megtanulása között van – utóbbi az Én konfliktusmentes szférájában zajlik.” A dadogás tehát lelki, élettani tünet, orvosi pontossággal szerepel Vida Gábor regényében, de itt nyilván többről van szó. Egy leépülő, kiüresedő, elvesző, gátlásokkal teli és egy rátelepedő, életerős, gátlásmentes kultúra áll szemben egymással. Vagy egy kicsit másként: a dadogás eltemet egy kultúrát, a folyamatos beszéd épít, éltet. Vida Gábor regényében nincs semmi nosztalgia, semmi romantika: „A magányt láttam, az egyedüliséget, a hiányt, ami az organikus közösségek felbomlása után maradt, a nyomort és az alkoholt. Nem otthonos az a világ, de az volt az otthon.” Az otthontalanság érzése mellett előszüremkedik a mély, szomorú, kitéphetetlen kötődés a kultúrához, Jókaihoz és Mircea Eliadéhoz, mindahhoz, amit „erdélyiségnek” (transzszilvanizmusnak), magyarságnak neveznek. Miközben folyamatosan viszszaszorulnak a hagyományok: részben azért, mert tudatosan pusztítják őket, részben azért, mert a világ menthetetlenül változik. De maradjunk csak a magyarság tragédiájánál, amelyet ilyen pontosan, fájdalmasan kevesen mondtak még ki: „nem tudtam, hogy a romániai magyar társadalom egész korosztályai maradnak ki a kortárs magyar kultúrából, nem szétfejlődés, nem saját út és viszonyrendszer ez, hanem egyszerű leépülés”. A szétesettség és szétesés történelmi, politikai okok mellett lélektani is, s fontos lenne az ezzel kapcsolatos önismert: „A mi kultúránkban ritka már az olyan ember, aki másokra hosszan hajlandó figyelni, általában mindenki a saját monológját mondja, egymás szavába vágunk, azt a pillanatot várjuk, amikor átvehetjük a szót, hiába mondogatjuk, hogy hallgatni arany, mert pontosan tudjuk, ez ritkán igaz, aki nem beszél, arról azt sem tudjuk, hogy létezik.”

A kisebbségi lét egyik kálváriáját jelentheti a szülőföld megnevezése. Mert az sem egyértelmű

mindig és mindenhol. Illyés Gyula írja a *Közügy* című versében: „Falvak sora / mondja álmában bece- / névként gyermekkori nevét”. A szülőhely Kisjenő (legtöbbször az egykori vízállásjelentésekben hallottuk a település nevét): „Ennek a településnek már a nevével is baj van, mert Trianon után a románok a Chisineu után odaírták, hogy Cris, nyilván a moldáviai Kisinyov (Chisinau) miatt, nehogy valaki összetévesse a kettőt, így lehet Chisineu-Cris a román neve Kisjenőnek, amit azután magyarra fordítottak sokan, Köröskisjenő, de ez nem jó, mert az ilyen nevű település Várad mellett van, annak meg a román neve Ineu, amint Borosjenőnek is, meg Csíkjenőfalvának, valamint az Ünőkönek a Radnai-havasokban. Azt már csak a vicc kedvéért írom ide, hogy a Google Earth egy ideje a moldáviai Chisinau (Kisinyov) mellett is Kisjenőt tünteti fel magyar névként, nyilván honfoglaló eleink laktak ott... Ezért nem könnyű elmagyaráznom se magyarul, sem pedig románul, hogy hol is születtem... Az egyszerűség kedvéért azt szoktam mondani, hogy aradi vagyok.”

Szegénység, kilátástalanság, megpróbáltatások; de egy mély érzelmvilág, a természet szeretete, az óvó család mégis széppé varázsolja a gyermekkort. Talán a legszomorúbb történet, s nem is oly rég volt: amikor az elbeszélő édesanyja (még a romániai diktatúra idején) Magyarországon megveszi gyermekének az *Egri csillagokat*, másnap ezért behívhatja a rendőrség... Aligha lehet érzelmek nélkül olvasni.

Mintha a rendszerváltás előtti magyar irodalmi diskurzus ismétlődne: megírni a nagy regényt, jelen esetben a nagy Erdély-regényt... „A Nagy-Erdély-regényt most nem tudom megírni... Különben Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van belőle, fárasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart. Száz éve nincs már itt magyar jövő... Ez a csak-magyar Erdély mindig is hamis volt...” Másutt, egészen egyszerűen: „Erdély... kisiklik a mondataim hálójából”.

A nyelviség, a megfogalmazhatóság, folyamatos reflexiók-önreflexiók is jellemzik a regényt. Részben az írást. Áradnak, előre-hátra kötődnek a szavak, a történetek: „a nyelv tulajdonképpen egy hatalmas élőlény”. De elmozdulnak, elcsúsznak a nyelvi rétegek is. Mindenekelőtt az alap a nyelvjárás, az anyanyelvjárás: „A gesztus, amivel az embernek az első tájszóra vagy furcsa hanglejtésre

megvonják, de legalábbis megkérdőjelezzik a magyarságát, olyan, mint egy verbális lincselés, amit nem szabadna komolyan venni...” Pedig a nyelvjárás érték, így gondolja minden nyelvész is: „ha az ember egyszerre több nyelvjárásban van otthon, a világot is többnek érzékeli”. Sőt, akár egy nyelvi ismeretterjesztő írásba is átvehetnénk: „Neked sokkal több szavad van, mint nekem, mondta egyik barátom, és ezt helyesen érzékelt, mert ha az ember egyszerre több nyelvjárásban van otthon, a világot is többnek érzékeli.” A kétnyelvűségi környezetből fakadó jelenségek: „Engem az édesanyámozás mindig zavart, talán mert sokáig magázom a szüleimet, amikor már legtöbb osztálytársam

tegezi az övéit, román ismerőseim pedig egyáltalán nem magázódnak a szüleikkel...” Furcsa helyzeteket produkál a kétnyelvűség: „Fjodor bácsi magyarnak tartotta magát, de románul tudott jobban, érdekes keveréknyelvet beszélt, utólag a csángóra emlékeztet, de a magyar hanglejtése alföldi, a román akcentusa meg nem helyi, hanem amit az olténiaiak beszélnek, a román dallamosság és a magyar darabosság furcsa ellentétében állt.” Az anyanyelv (magyar nyelv) fájó hiánya: „Rettenetes tud lenni a hiány, amikor az anyanyelv jelzi, hogy van, és az egyedül beszélt nyelv meg az egyedül beszélt tájszólás tulajdonképpen nincs is, a nyelv közösségi alkotás.” Végül pedig az anyanyelv elvétele: „Rémülten vettem észre, hogy minden szó tiltott szó lehet, így a magyar nyelvet egészében is lehet Romániában tiltani.”

A nem otthonos otthon mellett ott a közeli határ (a fogható magyar rádió és magyar televízió, az ide látszó fények), a teljesen magyar környezet, vagyis a határon túl, ahol nem probléma magyarul beszélni, értelemszerűen csábítólag hat. A főszereplő elindul a határ felé, de valami titkos erő (életfilozófiának nevezném) megállítja: „a világot mindennap újra ki kell találni, mert csak úgy magától nincsen semmi, s aki a sártengernek ezen a felén nem tudja magának megalkotni az életét, az hiába kel át a másik felére, mert ott is ugyanazt fogja találni...” Ebből fakad magánfilozófiája: „Ilyen vívódások közepette született meg a haladékelméletem, amely röviden arról szól, hogy bár semmi értelme az emberi létezésnek, tehát azonnal véget kell neki vetni, de haladékot adunk magunknak, hátha majd valami kiderül, és akkor megint haladékot adunk, ahogy eddig is. Nem az ember dolga ebben végérvényes döntést hozni. Hogy kié?”

Az író felidéz, rögzít, boncolgat, kisebb-nagyobb általánosításokat, bölcsességeket fogalmaz meg az életről, de kerüli a tanító vagy megmondó megnyilvánulást, sokkal inkább a töprengő, együttgondolkodó szerepében mutatkozik: „Ezt a másságot akartam megírni... csak hát arra kellett rájónom, hogy semmiféle másság nincs, vagyis ez a másság nem valamely szubsztancia, hanem az esetlegességek általam szerkesztett sorozata. Másság akkor volna, ha ki tudnám találni lépésről

lépésre, mondatról mondatra, mert a múlt sincs magától, bár azt úgy-ahogy megcsinálták a nagyapáim, a szüleim, nekem a jövőt kellett volna, hogy ne csak más legyen, hanem külön és jobb, természetesen. Az urbánus Erdéllyel vagyok adós magamnak, mert ezt a vadságot, befejezetlenséget, elhanyagoltságot, amit nagyon szeretek, már egy kicsit unom, nem vezet ez sehova.” Mintha azt sejtetné ez a tanácstalanságot mutató töprengés, hogy lehet, lesz folytatás.

BÁNYAI TIBOR MÁRK

Tolnai Ottó: Nem könnyű. Versek 2001–2017

Jelenkor, 2017

Tolnai Ottó életműsorozatának harmadik darabja a 2001 (a fülszöveg szerint 2011) és 2017 között írt versekből nyújt válogatást. Mivel a vajdasági író művei a kilencvenes évektől kezdve Magyarországon jelennek meg, így az életmű második fele nemcsak egyre ismertebb, hanem már az irodalmi kánon részét is képezi. Ebből a hatalmas méretű oeuvre-ből jelen kötet leginkább az összegző-számvető hangvétel révén emelkedik ki, például: „Az istálló durván saralt mennyezetét / tartó fényesre csiszolt göcsörtös / oszlophoz megyek / szeretem magas csontfényét” (*Táp avagy egy abszolút stabil síndarab*). A szövegek megformáltsága egyenletes színvonalú, profi munkára vall. Ugyanakkor már a kötet cím(adó vers)e is mintha a költői megszólalás nehéz(ke)ségét állítaná középpontba: „nem könnyű / ilyen (milyen) formában megverselni ezt a történetet / a prózaíró örül a történetnek figyelmesen / egyik sarokból a másikba futva / szövegébe szövegéti finom ezüstös drótfait”. Ilyenformán ez a saját formanyelvét, bevett eszközeit mesterien variáló kötet önként vállalja fel a megcsináltság ódiáját.

A bőbeszédűség olyan fokú, mintha a szövegek kontrollálatlanul, automatikusan folynának. Mintha a szerző semmit sem hagyna ki, ami írás közben eszébe jut. A nyelvnek ez a túlcsordulása felfogható egyfelől a szabadság kifejezésének, de a helyenként fárasztóan erőltetett, ap-

rólékosan részletező és hosszadalmas leírások már próbára teszik az olvasó türelmét. A rengetegféle szerteágazó kulturális utalások a képzőművészet, a zene, a festészet, az irodalom és a filozófia végeláthatatlan arcképcsarnokát nyitják meg.

Tolnai hatalmas lírai tradícióból meríti vendégszövegeit, amelyek segítségével változatos módon lép párbeszédbe a megidézett elődökkel és kortársakkal. Ebben a – legtágabb értelemben vett – dialógusra épülő prózailírában az élőbeszéd fordulatait jellemzően a tények és a képzelet folyamatos egybejátszása emeli költőivé: „nagy szüleim tisztaszobájában volt egy falvédő / nagy disznóvágásoktól védte a hófehér falat / melyen vadász fújta hallaliját / szerettem hallgatni azt a kürtöt / jöllehet már akkor is inkább ködkürtként szólt / már akkor is visszavont hallaliként hangzott / mert csak az képes összehegeszteni / a moly által lassan felzabált falvédőkürtje / csak az képes összehegeszteni a lélek / vaskapuig szóló rianását / a világ iradatlan sebét” (*A visszavont hallali*).

A versek motívumainak fő forrását a szerző saját, biografikus környezetének konkrétumai adják. Ezekhez a kézzelfoghatóan plasztikus tapasztalatokhoz kötődnek a történelmi és aktuálpolitikai kitekintések: „jöllehet szerbia népe / mórahalomra jár tisztálkodni / a migránsok bokáig sárban / akárha egy csillogó borbélyműhely / zsillettfüggönyén át nézik / tátott

szájjal nézik őket" (*A Velem mi lesz című költemény mellékdale*). A mindennapok elhanyagolható, de mégis bizalmas jelentéktelenségeinek rögzítése egy olyan magánmitológiát bontakoztat ki, amely részint a rokonok és ismerősök magánérdekű dolgaiba, részint a vajdasági művészvilág kulisszatitkaiba enged bepillantást. Azonban óhatatlanul intimpistáskodásba hajlik ez a kollokvialis regiszter azokon az oldalakon, ahol huzamosan kisebb a poétikai felhajtóerő.

Az önértelmezés továbbra is Tolnai lírájának centrális kérdése. Az önismeretre törekvés mind az alkotómunka, mind az életrajz vonatkozásában a saját költészet szakadatlan magyarázatához és kritikai olvasatához vezet. A beszélő a gyakori pontosításokkal és helyesbítésekkel önmagát zökkenti ki éppen aktuális pozíciójából: „pedig azt szerettem volna / én legyek az első határon túli / kisebbségi költő / kinek kéglíje (alkóvja cellája) elefántcsonttoronyként ragyog" (*A szekrényajtók még mindig rozszul zárnak*). De ebben a folyamatos kizökkenésben állandó marad az, ahogyan a megírtság reflektálása mindig kellő humorral és öniróniával párosul: „valami beadványt megfogalmazni arról / velem / felségvizeimmel / tisztaköltészeti felségvizeimmel

mi lesz" (*Velem mi lesz*); „kései kísérleti költészetem" (*Lábatlanok avagy a kereszt megtalálása*).

A rendszerint nagybetűs mondatkezdés a hagyományos verstani kötöttségek (metrum, rím) és interpunkció nélkül tart a verset lezáró pontig. A Tolnai-féle szabadvers (esszévers) egyik kedvelt szövegképző eljárása az újírás és a különféle ismétléses szerkezetek alkalmazása. A permutációk, kombinációk és variációk egy ponton túl azonban már-már kényszeresnek vagy egyszerűen túlírtak hatnak. A soroló jellegből adódó redundanciát sikeresen oldja fel az improvizáció, amikor félbehagyások és újrakezdések akasztják meg a monotonitást. A többsoros zárójeles közbeékelések is még fragmentáltabbá teszik a szövegeket, mintha a szerző a tudatos szerkesztést készakarva a véletlen játékának vagy a szertelen spontaneitásnak szolgáltatná ki.

Tolnai Ottó műfaji határokon és kötöttségeken átívelő költészetének legújabb állomása már csak azért is merész vállalás, mert saját esendőségével a lehető legtermészetesebb nyugalommal néz szembe, miközben lehetőséget ad olyan bonyolult asszociációkra és konnotációkra, amelyek nyelvileg megújítják és állandó mozgásban tartják a kezdektől fogva jellemző anekdotikusságot.

STURM LÁSZLÓ

Nagy Imre: Várkonyi Nándor

Pro Pannonia, 2017

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

Irigylésre méltó, akinek módja van elmélyedni Várkonyi Nándor munkásságában. Várkonyiében, akinek irodalomtörténeti monográfiákra is futotta az erejéből, élvezetes kritikákra, írás- és tájtörténeti munkára. És mindez mégis másodlagos az egyértelműen főműnek tekinthető *Sziriat* sorozat négy vaskos könyve mellett, amely az egyetemes kultúra történetét helyezi zavarba ejtően és lelkesítően új fénybe, vitathatóan, de megragadóan, még a szkeptikusokat is fölfigyeltetve a – szerző szavával – „megdőbbentő analógiákkal”. És mennyire jellemző a 20. század történetére, hogy a négy rész közül három (a *Varázstudomány*, *Az ötödik ember* és *Az elveszett paradicsom*) csak a kilencvenes években láthatott napvilágot (de a sorozatkezdő *Sziriat oszlopai* teljes változata is). És mennyire jellemző – az élete javát pécsi könyvtárosként ledolgozó – Várkonyira, hogy ilyen műveket képes volt az íróasztalfióknak írni. Műhelyitkairól, személyiségéről sokat meg-

tudhatunk *Pergő évek* című önéletrajzából és a máig csak részlegesen publikált levelezéséből.

Könyve elején Nagy Imre a *Pergő évek*re támaszkodva tér ki az életrajz fontosabb tényeire, fordulataira, felismeréseire. Ezek az első oldalak azok, ahol az olvasó egy kicsit megijedhet, mikor négyszer-ötször olyan kifejezésekkel találkozunk az önéletrajz mibenlétét tárgyalva, hogy „kettős megelőzöttség pozíciója”, „másodlagos diskurzust képező betétszövegek”. Csak nem tér rá a szerző a tudományoskodó semmitmondás vakvágányára? És aztán szinte hálás az ijedtségért, mert annál jólesőbb a megnyugvás: a monográfia nyelve ettől a pár kitételől eltekintve világos, érzékletes, tárgyilagos. Méltó Várkonyihoz, akinek a stílusát így jellemzi: „mintha egy bölcs professzor lejönné a katedráról, és egy kávéházi asztalnál a köréje gyűlt társasághoz intézné szavait. Egyszerűen, szemléletesen, s bár minden mondata mögött szakkönyvek sora

húzódik meg, ezt szerényen elrejtí, s szavainak fedezetét a személyes élmény biztosítja. Érezzük, hogy aki beszél, meghitt viszonyban van tárgyával, s ez a szeretet átsugároz a hallgatókra.”

Nagy Imre saját személyes megragadottságának is többször hangot mer adni. Például így: „Ezért ha az ember Hamvasról beszél, ugyanazt érzi, mint Várkonyiról szólva: mindig hiányérzete támad – önmagával szemben.” Vagy – finom utalással arra, hogy a monográfiászerző egyben a 18–19. századi irodalom kutatója – így: „Ha a *Magyar Dunántúlt* olvassuk, egy szavakból épített csendillába képzelhetjük magunkat, onnan nézünk körül, miközben hallgatjuk az elbeszélőt.”

Aki ismeri valamennyire Várkonyit, az öreg bölcs képe él benne. Ezért mintha egy elsüllyedt Atlantisz bukkanna újra felszínre, amikor a monográfia elkalauzol az író ifjúkorába. Várkonyi 1896-ban Pécsen született, de hároméves korától tizenhét éves koráig Nyitrán élt (ezért „számára a Felvidék elvesztése [...] az ifjúságtól való megfosztás kínjával sajog” majd), ezután pesti egyetemi évek, katonáskodás, nevelősködés következik, és 1924-ben köt ki Pécsen. Az önéletrajzíró idézi Nagy, aki visszatekintve feltörések és visszahullások sorozatának látja és a „gejzír” képével szemlélteti ifjúságát. Két mestere: Höllrigl József (nyitrai gimnáziumi rajztanára, muzeológus) és Riedl Frigyes, pesti egyetemi tanára. Az egész életútra pedig „háromféle szerep alakzatát” vetíti az önéletrajz útmutatása mentén a monográfiaíró: a „bűnös fiút”, a „sértett férfit” és a „remetét”. „A bűnös gyónt, a sértett mentséget és öngazolást keresett, a remete beszéde pedig a *számvetés*.” Az ifjúkor rajzát Nagy a maga sajátos tabló-módszerének megfelelően (a monográfia alcíme: *Portré és tabló*) két barátság ismertetésével egészíti ki. M. Pogány József egy kulcsregényben írja meg fiatalságukat, Révay József pedig tanítványból lesz szellemi társ (a filozófus gróf nem tévesztendő össze se a kommunista kultúrdiktátorral, se a klasszika-filológussal).

A továbbiakban az egyes műveket-műcsoportokat veszi sorra a szerző. Kitér a keletkezés körülményeire, a fogadtatásra, az irodalomszemlélet mögött kitapintható hatásokra (Dilthey, pozitívizmus, szellem-tudomány stb.), Várkonyi népi írók iránti rokonszenvére (ami nem akadályozza meg, hogy Weöresnek is mestere legyen), a művek szellemiségére, alapvető tételeire. Alapos filológiával feltárja a különböző kiadások eltéréseit, egyben a cenzúra logikáját. A *Sziriat* tetralógia besorolásának kulcsát Bécsy Tamással egyetértve abban látja, hogy ezek a művek nemcsak tudományosak, hanem egyúttal esszék, regényes látomások. Az élvezetes olvasmány nem tudományta-

lan, hangsúlyozza, hanem vitatható állításaival is nyitva hagyja „a tudományos értékek máris megmutatózó és a jövőben esetleg tovább gyarapodó esélyét”. Az esztétikai és a tudományos olvasásmód közös nevezője a „modernitáskritika, a XX. század egyik fontos eszmei és irodalmi törekvése”. Várkonyi legfőbb szellemi rokonát természetesen a szerző is Hamvasban találja föl, ők ketten termékeny alkotói kapcsolatban is álltak, és különös módon még számos életrajzbeli párhuzam is fennáll közöttük (felvidéki ifjúság, budapesti egyetem, frontszolgálat, könyvtárosság). A különbségeket Nagy főleg abban éri tetten, hogy Várkonyi a két háború közti kor irodalmát inkább a népi mozgalomra hegyezi ki, míg Hamvas az esszéíró „lényegkeresőkre”, előbbi inkább művelődéstörténész, utóbbi inkább filozófus. „Ha Várkonyit olvassuk, tanítványnak érezzük magunkat, ha Hamvast, akkor beavatást remélő adeptusok leszünk. Ha Hamvas felől olvasom Várkonyit, akkor olykor elfáraszt a hatalmas ismeretanyag rendületlen görgetése, ha pedig Várkonyi után veszem elő Hamvast, szinte lebegni kezdek, s a távolban olykor csak elmosódó horizontokat észlelek.”

Várkonyi szemléletének és módszerének lényegét azok a meglátások közvetítik leginkább, ahol Nagy arról ír, hogy Várkonyinak már az irodalomértelmezésében az élményközpontúság uralkodik: „figyelme a pszichognózis és az intuitív átélés által az önkifejezés konstruktív mozzanatával társul, sőt, ennek közegében formálódik. [...] módszerét tudományos expresszionizmusnak lehet nevezni”. A megismerés nem szakad el nála a saját életétől, a személyiség mérlegén ítéltetik meg a leírt szó. Értelmezőként is a művek mögötti személyiséget, vagyis az „alapélményeket s a világhoz való viszonyok, attitűdök erővonalait igyekszik feltárni”. Nem hisz a tiszta irodalomban, „a szellem küldetése szerinte az élet rendezése, irányítása”.

Nagy megállapítása szerint Várkonyi egyik alap-tézise a mikro- és makrokozmosz összefüggése. Számára a személyiség, az élmény mint mikrokozmosz jobb iránytűt ad a makrokozmosz felmérésére, mint a személytelenített tudomány épp adott állása. Inkább követi alaposan átrágott intuícióit, mint a bevett nézeteket. Hasonló meg gondolás (megérzés) alapján értékeli többre az elődök kozmikus távlatú tudását a későbbi beszűkülő racionalitásnál, és tartja eredendőbbnek a szellemet az anyaginál. A személyiség a teljességre vágyik, a tudomány elvész a részben. A kozmikus élmény teljességét ezért az önkorlátozó tudmánynál (egyelőre?) sok vonatkozásban jobban közvetíti a mítosz és a rítus.

Ha a mikro- és makrokozmosz egytlényegű, akkor miért ne a számunkra jóval intenzívebben, sokoldalúbban megközelíthető mikrokozmoszból in-

duljunk ki, kérdezhetné Várkonyi, és ez alapozza meg újfajta geocentrikusságát. Az ilyen világszemlélet a reneszánsz műkedvelő típusát újíttja föl, a nagyságában is könnyen támadhatót. Várkonyi saját szavait idézi Nagy: „Talán dilettante szeretnék lenni, ahogyan a Mediciek korában értették: minden szép, jó és igaz dolog kedvelője, innen és túl a művészetek és tudományok határain.”

A könyv második, „tabló” részében – az összterjedelem mintegy felében – a szerző Várkonyi irodalmi kapcsolatait vizsgálja. Külön fejezetet

kap Hamvas, Kodolányi, Weöres. Rajtuk kívül a pécsi irodalmi élet társaságai, folyóiratai, kevésbé ismert alakjai kerülnek még előtérbe. Talán Rajnai László még igen, de Sásdi Sándor, Dénes Gizella, Zsikó Gyula, Solymos Ida, Lovász Pál, Mohácsi Jenő, Bertalan Cornélia, Villányi Andor stb., stb.: ki tud róluk? Ki olvassa még őket? Pedig Nagy Imre lendületes miniportréi után úgy érezzük, érdemes lenne az irodalmi emlékezetben egy-egy főművet vagy legalább egy-egy részletet tőlük is megtartani.

MURZSA TÍMEA

Szávai Géza: A lábnymok

PONT, 2017

MURZSA TÍMEA (1992) Budapest

Szávai Géza legújabb regénye, *A lábnymok* sok tekintetben összesűríti a szerző eddigi műveinek jellegzetességeit. Párhuzamosokat rajzol elénk, „rímelő emberi életeteket”, akárcsak az előző könyvében, a *Makámaszútrában*, de a háttérben örölnék a történelem kerekerei, befolyásolva a halandó sorokat, mint a *Székely Jeruzsálemben* vagy a *Kivégezzük nagyapádat* című regényben.

De *A lábnymok* bizonyos szempontból a mágikus realizmus családtörténeteire is emlékeztet. A mágia helyére azonban a történelem kerül, az avatkozik be, hiszen ahogy Cseh Tamás és Bereményi Géza is mondja, Európa közepén-szélén „a világ varázstanítva lett” (*Szerelmes dal*). Több generációt ismerünk meg, kezdve a mártírhalált halt vagy 1949-ben bebörtönzött dédapákkal, a megalkuvó unokákon keresztül a talajvesztett dédunokákig. A nevek és a történetek ismétlődnek. Deák András mindkét unokája az András nevet kapja, s az ő gyermekeik is mindketten Annák lesznek. A két férfi élete egyébként is párhuzamosan fut: a Házas Diákok Otthonában kötnek ki korai nősülésük után, akárcsak ősük, Deák Emma, Becze András anyja, Bálint András nagynénje. Kapcsolataik azonban mintha inkább egymás tükröképei lennének. Bálint András feleségével, Keller Évával tökéletes burokokban él, szerelmük teljes és elemi, míg Becze András kapcsolatát Krasznár Lilivel inkább a szükség szüli. Utóbbi következménye többek között az is, hogy elválnak, s a nő Nyugat-Németországba házasodik be. Ennek ellentétjeként Bálint Andrásnak egyik szeretője, Keller Zelma – aki nem mellesteg Keller Éva nővére! – Ke-

let-Németországban él. A két férfi lelki alkata is merőben más. Bálint András halad előre, az állambiztonság főhadnagya, míg Becze csak kallódik. Lányikban azonban párhuzamosaik ismét találkozhatnak: mindkettő óriási szeretettel halmozza el saját Annáját, s végül mindketten magukra hagyják őket.

Nemcsak ez a két figura paralel egymással, hanem a szereplők életének mellékszálai is. Egymás mellett futnak a viszonyok – Keller Éva Cikmántory Richárdval való afférja, Bálint András Kolosi Nórával és Keller Zelmával való kapcsolata. Megférnek egymás mellett, ugyanis a házaspár szerelme két hétfejű sárkány egymásra találása. „Akinek hét feje és hét esze van, Koma, az igazán tudja, hogy csak a hét-hét fejes, teljes, nagy pillanatok számítanak, bármi is történjék néhány, időközben elcsavart, mással elfoglalt fejünkkel” – mondja az egyik mellékszereplő, Vörös Ágnes magáról és férjéről, Kenézy Pálról, de az idézet a Bálint–Keller párosra is teljesen igaz.

De máshol is metszik egymást a párhuzamosok, ez a metszéspont pedig leginkább Ráduly Józsefhez, Komához köthető, aki mindkét fiúnak, Bálint és Becze Andrásnak is egyfajta nagyapafigura lesz Deák András helyett, sőt, még az ő gyermekeiknek is ő lesz a „vigázója”. Realitásérzéke átmenti minden korszak viszontagságain, így rálátása van mindegyik generációra. Ez a bizonyos Koma összeesküvéssel vádolják, s börtönbe is kerül Keller Arnold és Kenézy Pál professzorok társaságában. Mikor kiengedik, mindkét férfi „félőzvegyével” együtt hál, ismét egyfajta helyettesítőként. Az adott történelmi szituációban mindez teljesen természetesnek hat. Ez a történelmi

situáció pedig nagyon fontos, akkor is, ha ezt nem teszi teljesen explicitté a szerző. Hiába a mágikus realizmust idéző családtörténet, ezt a sztorit nem lehet leválasztani arról, hogy hol játszódik: Romániában, s felteszem: Erdélyben. A családi mintákat meghatározza a mindenkori közeg, különösképpen akkor, ha diktatórikus jellegű.

Az életek egymásra íródását a szöveg időkezelése is segíti: az elbeszélői nézőpont váltakozik, nem teljesen lineárisan halad előre – ezt a fajta szerkesztési módot Szávai Géza más könyveiben is előszeretettel alkalmazza. A sajátos időteret oszlopként tartják a folyamatosan visszatérő motívumok. Megjelenik a borotválkozás szimbóluma, amelyet már ismerhetünk a *Kivégezzük nagyapádát* című regényből, s amely itt az arc „lemetszése” helyett a következőt jelképezi: „Tisztelet, amit kíváncsagsz magadtól, tiszteled vele a világot, élőket, holtakat is. És praktikus, mert a fenébe, ha szétverik a pofád, frissen borotváltan az se annyira kellemetlen, és a szanitécek is másképpen állnak a hordágyad mellé...” A lábnymotívuma sem idegen a szerző korábbi műveitől. Ahogy a cím és a fedőlap is mutatja, ebben a kötetben ez lesz az egyik legfontosabb kép, amely számos perspektívából nézhető.

Egyik ezek közül a regény formájára vonatkozik: a történetek láncszerűen kapcsolódnak össze, akár a lábnymok a hóban. Hasonlóak egymáshoz, de mégis különbözőek – maga az alcímben megjelölt műfaj is utalhat erre (*Történetlánc*). De jelképezheti a generációk közötti összemosódást is: ahogy a férfiak az őseik *nyomdokába* lépnek, megismétlik azok történeteit. Ugyanakkor a szerelmet is implikálja: két ember olyan mértékű egymásra hangolódását, hogy már-már egygyé olvadnak, akárcsak Keller Éva és Bálint András, akiknek közös öngyilkossága is – groteszk módon – ezen egyesülés felé mutat. Ezt a szimbolikát viszi tovább és terjeszti ki Vörös Ágnes, Kenézy Pál felesége, mikor azt mondja: „Két ember akkor is egyetlen pár lábnymot hagy, amikor egy ember ölben viszi a gyereket.” De van egy prózai értelmezése is a páratlan lábnymotnak: Deák András – akinek a szelleme képletesen ott lebeg a szereplők felett – után csak a háborúban amputált lába maradt meg.

Egészen más jelentést kap azonban a lábnym a különböző generációk szimbolikus értelmezésében: Rádulyék, a legidősebbek számára a nyomhagyás annak érdekében fontos, hogy saját igazukat tényszerűen alátámaszthassák. („Jelzőtüzeket gyújtottunk, leszállt egy felségjelzés nélküli repülőgép [...] A vidék lakóit ki lehet kérdezni, láttak-e a mezőn 1949 februárjában repülőgép-futómű nyomokat, idegen katonai bakancsnymokat.”) Becze András ezzel szemben már a nyomok eltüntetésére

asszociál, húzva unokatestvérét, aki az állambiztonságnál dolgozik. („Olyan hó kellene, amelyben nem lehet lábnymot hagyni. [...] Hogy ne lehessen nyomozni.”) Bálint Anna pedig, aki felnőve teológus lesz, mintha jelképesen egy olyan hóra vágya, amely kegyelmet ad, megtisztít. („Bálint Annácska mosolyogva képzelte el olyan gyors és sűrű hóhulást, amelyben egyik lábadat leteszed a behavazott mezőre, és miközben másik lábaddal tovább lépsz, azalatt lábad nyomát betakarja a záporozó hó.”) Mindhárom hozzáállás jól mutatja a generációk természetét: az igazság hajszolását, annak eltussolását, végül az újrakezdés lehetőségét látják bele ugyanabba a szimbólumba. A hó természeti jelensége egyébként rendszeres kísérőjele a történeteknek, egy ízben intertextus formájában is megjelenik Ráduly József visszaemlékezésében (Karel Čapek: *A lábnym I.*).

Mindezen generációk közül mintha a középső lenne a legnehezebb helyzetben. Az Írók Boltjában, a kötet bemutatóján is elhangzott erről néhány gondolat: „Bán Magda felvetette a középső generáció meghatározó szerepét a regényben, amire Szávai Géza személyes életéből hozott példát: családjában ő az első fiú, aki nem járt sem háborúban, sem börtönben, sem fogságban. Generációja tagjaiból fiatal korukban a szocializmus kisöpörte a természetes birtoklási ösztönt, aztán ötven-hatvan éves korukban fordult számukra egyet a világ, és mást se hallottak, mint hogy a magántulajdon szent. »Mi tehát a két legérzékenyebb életkorban értünk meg egy dupla rendszerváltást« – fogalmazott az író” (LAIK Eszter, *A fél lábnym titka*, Irodalmi Jelen Online, 2017. május 26.). A regényben e generáció szülöttei nem tudnak megbirkózni az élettel. Becze András alkoholista lesz s emigrál, unokatestvére, Bálint András pedig kettős öngyilkosságot követ el Keller Évával, habár utóbbi eset romanticizálódik a szerelem nevében. Az ő gyermekeik, tehát a legfiatalabb nemzedék számára pedig egyszerre nyílik meg a világ, és esik szét. Bálint Anna igényét a biztos pontra a teológia nyújtja, s maga Isten; míg Becze Anna esetében eltűnt apja kerül ebbe a pozícióba, s lesz a – kifürkészhetetlen, de mégis – bizonyosság.

A lábnymok című kötet az emberi kapcsolatok sajátos dinamikáját mutatja be. Azt, hogy egy olyan világban, ahol az ember kiszolgáltatottságra teremtett, mennyire fontos mégis kötődnie valakihez. Hogyha elvették a fogódzóit, hogyan tud helyettük újakat, másokat kreálni. Még akkor is, ha ezek csak másolatok, s mint ilyenek, hamisak. A töredezettség ellenére nagy ívű családtörténettel van dolgunk, akkor is, ha tudjuk: a családrege-nyeknek már vége van.

BÁRDOSI
JÓZSEF

Évek és képek

ELHALLGATOTT ÉS MELLŐZÖTT REALISTA MAGYAR FESTÉSZET
AZ 1960-AS ÉVEKTŐL!

Konkoly Gyula, Lakner László, Méhes László, Fehér László, Szentjóby Tamás, Csernus Tibor és mások...

A KÖNYV KAPHATÓ

az **Írók Boltjában**

(1065 Budapest, Andrássy út 45.)

és a **Fókusz Könyváruházban**

(1072 Budapest, Rákóczi út 14.)

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

minden, ami művészet
mma.hu
mmakiado.hu

MMA
KIADÓ